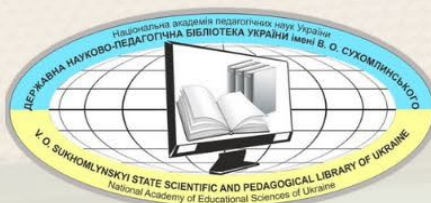

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ВІДДІЛ ПЕДАГОГІЧНОГО ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА БІОГРАФІСТИКИ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ
РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ
УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІМЕНІ
ПРОФЕСОРА Є. ПЕТУХОВА ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

**ІХ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ**

**«ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА
ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ:
ІДЕЇ, КОНЦЕПЦІЇ, ПРАКТИКИ»**

13 травня 2024 року

м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ,
ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Педагогічна біографіка
про національно-патріотичне виховання
дітей і молоді: ідеї, концепції, практики

Збірник матеріалів

IX Всеукраїнської науково-практичної конференції

з історії освіти з міжнародною участю

13 травня 2024 року

Вінниця
ТВОРИ
2024

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 6 від 27 травня 2024 р.*

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д. (голова редколегії, науковий редактор), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Міхно О. П., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Антонець Н. Б., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Середа Х. В., науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Рецензенти:

Кірдан О. Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Пономаренко Л. О., кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу науково-освітніх інформаційних ресурсів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

П 24

Педагогічна біографіка про національно-патріотичне виховання дітей і молоді: ідеї, концепції, практики : зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. з історії освіти з міжнар. участю, 13 трав. 2024 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол., наук. ред.), Міхно О. П., Антонець Н. Б. ; літ. ред. Бойко О. А. ; бібліогр. ред. Демида Є. Ф. ; техн. ред. Середа Х. В.]. – Вінниця : ТВОРИ, 2024. – 180 с.

Збірник містить тези виступів учасників ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції з історії освіти з міжнародною участю «Педагогічна біографіка про національно-патріотичне виховання дітей і молоді: ідеї, концепції, практики», проведеної у рамках Всеукраїнського фестивалю науки – 2024. Конференція відбулася в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського 13 травня 2024 р.

Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій. Відповідальність за зміст та стилістику публікацій несе автор.

ISBN 978-617-558-083-7

УДК 37.015:929]:[37.035:172.15]:005.745(477:100)(082)

DOI 10.33407/lib.NAES.741174

© Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, 2024

**NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY OF EDUCATION,
GENERAL AND PRESCHOOL PEDAGOGY
V. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE**

**Pedagogical biography on the national-patriotic education
of children and youth: ideas, concepts, practices**

*Collection of materials
IX All-Ukrainian scientific and practical conference
on the history of education with the international participation*

May 13, 2024

Vinnytsia
TVORY
2024

UDC 37.015:929]:[37.035:172.15]:005.745(477:100)(082)

*Recommended for publication
by the Academic Council of V. Sukhomlynskyi State
Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
protocol № 6 dated May 27, 2024*

Editorial Board:

Berezivska L. D. (*Head of the Editorial Board, scientific editor*), Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine;

Mikhno O. P., Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine;

Antonets N. B., Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine.

Sereda Kh. V., Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine.

Reviewers:

Kirdan O. L., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of of pedagogy and educational management of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University;

Ponomarenko L. O., PhD (Social Communication Studies), Head the Department of Scientific and Document Support, Sociocultural Activity and International Contacts of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine.

Pedagogical biography on the national-patriotic education of children and youth: ideas, concepts, practices : coll. of materials of IX All-Ukrainian sci. and practical conf. on the history of education with the intern. participation, May 13, 2024, Kyiv / NAES of Ukraine, Dep. of Philosophy of Education, General and Preschool Pedagogy, V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine ; [ed. board: Berezivska L. D. (head of the ed. board and sci. ed.), Mikhno O. P., Antonets N. B. ; lit. ed. Boiko O. A. ; bibliogr. ed. Demyda Ye. F. ; techn. ed. Sereda Kh. V.]. – Vinnytsia : TVORY, 2024. – 180 p.

The collection contains abstracts of speeches of participants of the IXth All-Ukrainian scientific and practical conference on the History of education with the international participation Pedagogical biography on the national-patriotic education of children and youth: ideas, concepts, practices, held within the All-Ukrainian Festival of Science – 2024, which took place at V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine on May 13, 2024.

The editorial board is not responsible for the content of publications. The author is responsible for the content and style of the publications.

ISBN 978-617-558-083-7
DOI 10.33407/lib.NAES.741174

UDC 37.015:929]:[37.035:172.15]:005.745(477:100)(082)

© V. Sukhomlynskyi State Scientific
and Educational Library of Ukraine, 2024

ЗМІСТ

<i>Г. А. АЛЕКСАНДРОВА</i>	
О. М. БОДЯНСЬКИЙ І М. І. СТОРОЖЕНКО: КОМУНІКАЦІЯ ПЕДАГОГА І СТУДЕНТА.....	9
<i>Л. Д. БЕРЕЗІВСЬКА</i>	
ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921) КРИЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: БІОГРАФІЇ, ТЕКСТИ І КОНТЕКСТИ.....	11
<i>G. A. BELTRÁN, E. A. ZHIZHKO, M. BELTRÁN-SAUCEDO</i>	
NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN MEXICO: MAIN FEATURES.....	14
<i>Н. І. БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТИНИ У РЕЦЕПЦІЇ ПЕДАГОГІВ МИНУЛОГО.....	18
<i>Т. Л. ГАВРИЛЕНКО</i>	
УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЯК ЦЕНТР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	20
<i>В. М. HOVLAND</i>	
SCHOOL HISTORY: PERIODS OF CHANGE AND REFIGURATION OF THE GRAND NARRATIVE	24
<i>Н. П. ДІЧЕК</i>	
ПІДХОДИ ДО БІОГРАФІЧНИХ СТУДІЙ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ.....	31
<i>О. О. ДРАЧ</i>	
СІМ'Я VS РОБОТА: ГЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ КЕРІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАМІЖНЬОЇ ОСВІТЯНКИ ПОЧАТКУ 20 ст.....	35
<i>А. А. ЗАГОРОДНЯ</i>	
СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ІДЕЇ У ЕСТЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В. СІМОВИЧА	37
<i>І. В. ЗАЙЧЕНКО</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Г. Г. ВАЩЕНКА (1878–1967).....	40
<i>С. В. ЗАХАРІН</i>	
ОСВІТА СЬОГОДЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	44
<i>Н. А. КАЛІНІЧЕНКО</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ШКОЛІ ВАСИЛЯ КАЮКОВА.....	46
<i>Н. М. КОЛЯДА</i>	
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА	49
<i>Т. Д. КОЧУБЕЙ</i>	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНОМУ СПАДКУ ВОЛОДИМИРА ГРИГОРОВИЧА КУЗЯ (1938–2018).....	52
<i>О. О. КРАВЧЕНКО</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	55
<i>О. П. МІХНО</i>	
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ДЕКОЛОНІАЛЬНОГО ПІДХОДУ В	

УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ БІОГРАФІСТИЦІ.....	58
<i>О. Б. ПЕТРЕНКО</i>	
ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ	61
<i>В. І. ПОПИК</i>	
РОЛЬ БІОГРАФІКИ В УТВЕРДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	64
<i>О. К. ПРОНІКОВ</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ С. Х. ЧАВДАРОВА	67
<i>Г. П. ПУСТОВІТ</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ПРОЄКТИ ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ PhD В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	70
<i>С. З. РОМАНЮК</i>	
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ДОБИ	73
<i>О. В. СУХОМЛИНСЬКА</i>	
ПРО ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ» ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ.....	76
<i>Т. В. ЯНЧЕНКО</i>	
ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ «ЕТНОПЕДАГОГІКИ».....	79
<i>Н. Б. АНТОНЕЦЬ</i>	
УКРАЇНСЬКА КНИГА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА РУБЕЖІ XIX ТА XX СТОЛІТЬ.....	82
<i>Л. М. БАЛІКА</i>	
ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	84
<i>О. Д. ВОРОЩУК</i>	
БОГДАН СТУПАРИК ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	87
<i>О. М. ГЕРАСИМЧУК</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ІДЕЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	90
<i>О. В. ГРИНЬ</i>	
БІОГРАФІЧНІ НАРАТИВИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ.....	93
<i>А. П. ДУРДАС</i>	
СВІТОГЛЯД ТА ІДЕЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ПЕДАГОГІНИ М. МОНТЕССОРІ (1870–1952).....	97
<i>І. Г. ДУТЧАК</i>	
ВАСИЛЬ СІМОВИЧ І ЙОГО ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНА СПАДЩИНА В УКРАЇНСЬКОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРІ	100
<i>Г. І. ЛЕМКО</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПОГЛЯДАХ МИРОСЛАВА СТЕЛЬМАХОВИЧА	1032

Н. І. ЛЮБОВЕЦЬ

СПОГАДИ У ПЕРІОД ВІЙНИ ЯК РЕСУРС КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВ: ДОСВІД ТА СУЧАСНІ ПРАКТИКИ 105

Н. П. МАРЧЕНКО

КНИГИ-ЖИТТЄПИСИ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ РОКІВ ВІЙНИ (2014–2024) 108

В. В. ОЛІЙНИК

СОФІЯ РУСОВА (1856–1940) ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ..... 111

В. В. ПАТИК

ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД ІСТОРИКА ТА ПЕДАГОГА МИХАЙЛА ІВАНОВИЧА ЛІЛЕСВА..... 114

І. Ф. ПЕТРЕНКО

ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА РІВНЕНЩИНІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ «ОБЛАСНОЇ ЦІЛЬОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ НА 2021–2025 РОКИ»..... 116

О. В. ПЛЮЩИК

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БІОГРАМ/БІОГРАФІЙ/НАРАТИВІВ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ: КОНТЕНТ-СТРАТЕГІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ БІБЛІОТЕК119

І. В. ПОЛИЩУК

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Т. Д. ДЕМ'ЯНЮК: БІБЛОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ 122

Л. О. ПОНОМАРЕНКО

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ «КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ»..... 124

Л. В. СУХОМЛИНСЬКА

ХУДОЖНІ ТВОРИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ..... 127

Л. В. ТКАЧУК

АНАТОЛІЙ ПОГРІБНИЙ: «ЗАХОТІТИ – І БУТИ УКРАЇНЦЯМИ» 130

М. М. ТКАЧУК

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ..... 133

О. І. ШАЛАК

АНАТОЛІЙ СВИДНИЦЬКИЙ (1834–1871) ЯК ПЕДАГОГ: ДЖЕРЕЛА ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ БІОГРАФІЇ 1385

С. М. ШЕВЧЕНКО

ОСВІТНІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ПОГЛЯДИ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА 138

Н. О. ЯКОБЧУК

АВГУСТИН ВОЛОШИН: ЖИТТЯ ЯК ПРИКЛАД ПАТРІОТИЗМУ 141

А. О. БАЄНКО

ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗА МЕТОДОМ МАРІЇ МОНТЕССОРІ (З ВЛАСНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ)..... 144

О. А. БОЙКО

ЯКІВ ЧЕПІГА (1875–1938) ПРО РІДНУ МОВУ – ЖИВИЛЬНИЙ ҐРУНТ ДЛЯ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНЦЯ-ПАТРІОТА 1487

В. В. БОНДАРЕНКО

ВПЛИВ ЧИТАНОК ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ

СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ З ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ).....	150
<i>О. В. ВИШНЯК</i>	
ПРО ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ.....	152
<i>Є. Ф. ДЕМИДА</i>	
ІВАН СТЕШЕНКО (1873–1918) ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РЕСУРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»)....	154
<i>Т. М. ДЕРЕВ'ЯНКО</i>	
РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО РЕСУРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ» У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ.....	157
<i>Т. О. ЗОЛОТАРЕНКО</i>	
БІОГРАФІЧНІ ОНЛАЙН-ПРОЄКТИ: ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ.....	15959
<i>А. П. МИРОНЕНКО</i>	
ПЕРСОНАЛІЯ ОЛЕНИ ТРЕБИНСЬКОЇ (1885–1967 рр.) В КОНТЕКСТІ ОСМИСЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ЖІНКИ В УКРАЇНІ МОДЕРНОЇ ДОБИ.....	162
<i>Т. С. ПАВЛЕНКО</i>	
О. Р. МАЗУРКЕВИЧ (1913–1995) ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»)....	164
<i>М. В. САМОЙЛЕНКО</i>	
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ С. М. ВАКУЛИШИНА.....	167
<i>Х. В. СЕРЕДА</i>	
ІДЕЇ ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ПРАЦЯХ МИРОСЛАВА СТЕЛЬМАХОВИЧА (1934–1998).....	172
<i>Н. В. ЧАЛА</i>	
«ЛИСТИ ДО СИНА» В. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	174
Відомості про авторів	177

О. М. БОДЯНСЬКИЙ І М. І. СТОРОЖЕНКО: КОМУНІКАЦІЯ ПЕДАГОГА І СТУДЕНТА

Анотація. Проаналізовано особисті й наукові контакти визначних українських науковців О. М. Бодянського та М. І. Стороженка, які через історичні реалії як фахівці зреалізувалися на чужині. Показано вплив О. М. Бодянського на становлення особистості М. І. Стороженка, відображено їхню наукову й приватну комунікацію. Шанобливе ставлення до викладача відображено в листах М. І. Стороженка та спогадах про нього, що є важливим джерелом для його біографії.

Ключові слова: О. М. Бодянський, М. І. Стороженко, педагог, студент, біографія, листи, спогади, комунікація.

Нинішня ситуація спонукає до переосмислення біографій тих діячів-українців, яких сприймали як представників суто російської науки і культури. Ще й досі українські сюжети часто розглядають у контексті російських, зокрема у форматі «заплутаної чи переплетеної історії» [4]. Це стосується й життєписів відомого славіста О. М. Бодянського (псевд. О. Бода-Варвинець, Запорожець Ісько Материнка, І. Мастак та ін.; 1808–1877) та літературознавця М. І. Стороженка (1836–1906), представника відомого козацького-дворянського роду. Останній після закінчення зі срібною медаллю Першої київської гімназії 1855 р. під впливом батькового знайомого професора Московського університету О. М. Бодянського вступив на історико-філологічний факультет цього навчального закладу. У житті М. І. Стороженка це був час пошуків, самоствердження, морального вдосконалення, формування соціальної зрілості, розвитку професійного мислення і стилю поведінки, тобто період, який суттєво впливає на всі подальші роки життя.

До викладачів, які формували світогляд М. І. Стороженка, розвивали професійні здібності, здійснювали на нього вплив, належали Т. М. Грановський, Ф. І. Буслаєв, П. М. Кудрявцев, М. С. Тихонравов та ін. [1]. Племінник Миколи Ілліча – історик, педагог Микола Володимирович Стороженко (1862–1942) у мемуарах писав, що в розмовах на схилі років учений згадував своїх професорів: «Федора Івановича Буслаєва, Сергія Михайловича Соловйова, Йосипа Максимовича Бодянського... як він звав його “Осипище”» [3, с. 187].

На перших наукових пробах молодого літературознавця М. І. Стороженка, зокрема рецензії на «Maloruskiy literaturnyy sbornik» Д. Л. Мордовцева («Otechestvennyye zapiski». 1859. № 9), позначився вплив Ф. І. Буслаєва та

О. М. Бодяньського. Під впливом останнього М. І. Стороженко переклав із польської мови «Історію слов'янських законодавств» В.-О. Мацейовського; праця була опублікована в «Chteniyakh v Imperatorskom obshchestve istorii i drevnostey rossiyskikh» (1858. Кн. I; 1860. Кн. III), які редагував О. М. Бодяньський. Слід наставника відчутний і в статтях М. І. Стороженка, опублікованих у газеті «Russkiy kur'yer»: «Po povodu 50-letnego yubileya Krashevskogo» (1879), «Pol'skaya belletristika za 1878 god» (1882). Збереглося листування М. І. Стороженка з О. М. Бодяньським, що засвідчує спільність інтересів і уважне ставлення до вчителя, звичку докладно повідомляти про важливі події [2]. Вирішальний вплив на напрям діяльності М. І. Стороженка мало захоплення Шекспіром, вивченню біографії і творчості якого вчений присвятив чотири закордонні поїздки (1864, 1867–1869, 1873 і 1877 pp.); цей інтерес дослідника всіляко підтримував О. М. Бодяньський.

Працюючи в найкращих книгозбірнях Європи, зокрема в бібліотеці Британського музею, та спілкуючись з іноземними вченими, М. І. Стороженко здобував неоціненний досвід. Не забував і про батьківщину – опублікував унікальні першоджерела, що стосувалися історії України, передмову до яких написав його вчитель О. М. Бодяньський («Materialy dlya istorii Rossii, izvlechennyye iz rukopisey Britanskogo muzeya v Londone Nikolayem Storozhenkom» / [predisl.: O. Bodyanskiy]. Moskva, 1870. 48 с.).

Перебуваючи в Англії, М. І. Стороженко писав у листах до М. С. Тихонравова про те, що його зацікавив щоденник Річарда Джемса, який є в Bodleian Library. Він планував перекласти його і подарувати О. Бодяньському із вдячністю за його громадянський подвиг. Так високо він оцінював публікацію статті О. М. Бодяньського «Trilogiya na trilogiyu. Istoricheskiy ocherk iz sovremennoy zhizni russkogo universiteta / soch. K. Mutsiya Stevoloy ; s predisl. O. Bodyanskogo» в «Chteniyakh Obshchestva istorii i drevnostey rossiyskikh» (1873. Кн. I. Otd. V. С. 284–356). Після цієї події О. Бодяньський був забалотований «за вислугою терміну» і припинив викладацьку роботу, але продовжив видавати пам'ятки слов'янської писемності.

М. І. Стороженко разом із письменником та археологом М. О. Веневітиновим був причетний до повного рукописного списку щоденника свого викладача, що зберігається в особистому архіві О. М. Бодяньського у відділі рукописів Російської державної бібліотеки. Адже саме той порадив молодому вченому, який, приїхавши з Лондона в Москву, знову повернувся до безрадісної для нього вчительської роботи, готуватися до магістерських іспитів.

З усіх професорів свого факультету Микола Ілліч вважав себе найбільш зобов'язаним О. М. Бодяньському, спогадами про якого він охоче ділився зі своїми студентами. Усе життя він зберігав інтерес до вчителя, відчував потребу в стосунках із ним. За спогадами, над письмовим столом М. І. Стороженка завжди можна було бачити портрет улюбленого професора, якому він присвятив докторську дисертацію.

Отже, О. М. Бодяньський був ключовою постаттю у виборі професії, університету для М. І. Стороженка; наукова й особиста комунікація з ним тривали протягом усього життя цього вченого. Обидва – професор і його студент, а згодом колега, працюючи за межами батьківщини, ніколи не забували про своє українське коріння. На прикладі життєписів О. М. Бодяньського та М. І. Стороженка можна розглянути роль українців в імперській науці й культурі. Як педагог

О. М. Бодяньський сприяв розширенню наукових контактів свого студента, зокрема й із діячами української науки й культури, сприяв його комунікації зі світовим літературознавством.

Список використаних джерел

1. Александрова Г. А. Викладачі в житті літературознавця М. І. Стороженка: наукова і особиста комунікація. *Українська біографістика* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2023. Вип. 24. С. 235–257. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.24.235>.
2. Листи різних осіб до О. М. Бодяньського // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Ф. 99. Од. зб. 104.
3. Стороженко М. В. З мого життя / упоряд. і вступ. ст. В. Ульяновського. Київ : Либідь, 2005. 432 с.
4. Kappeler A. Russland und die Ukraine: verflochtene Biographien und Geschichten. Wien : Böhlau Verlag, 2012. 395 S. DOI: <https://doi.org/10.7767/boehlau.9783205791812>.

UDC 929(477)Bodianskyi+929(477)Storozhenko

H. A. ALEKSANDROVA

ORCID: 0000-0002-5136-5160

D.Sc. (Philology), Leading Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

O. M. BODYANSKYI AND M. I. STOROZHENKO: COMMUNICATION BETWEEN A TEACHER AND A STUDENT

Abstract. The personal and scientific contacts of prominent Ukrainian scientists, O. M. Bodyanskyi and M. I. Storozhenko, who realized themselves as specialists abroad due to historical realities, have been analyzed. The influence of O. M. Bodyanskyi on formation of the personality of M. I. Storozhenko has been shown, their scientific and personal communication has been considered. A respectful attitude towards the teacher is reflected in M. I. Storozhenko's letters and memories about him, which are an important source for his biography.

Keywords: O. M. Bodyanskyi, M. I. Storozhenko, teacher, student, biography, letters, memories, communication.

УДК 37(091)(477)-051"1917/1921":[37.035:172.15]

Л. Д. БЕРЕЗІВСЬКА

ORCID ID: 0000-0002-5068-5234

доктор педагогічних наук, професор,

член-кореспондент НАПН України,

директор, головний науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

e-mail: lberezivska@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921) КРІЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ:

БІОГРАФІЇ, ТЕКСТИ І КОНТЕКСТИ

Анотація. Розкрито значення педагогічної біографіки (життя і діяльність, творчий доробок українських педагогів) доби Української революції (1917–1921) для національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Аргументовано, що біографічні наративи про видатних українців, яких тоталітарна радянська система свідомо вилучила із гуманітарного простору, необхідно якнайширше популяризувати в освітньому просторі і загалом в українському суспільстві з метою реконструкції історичної пам'яті, консолідації українського суспільства.

Ключові слова: педагогічна біографіка, історія освіти, національно-патріотичне виховання дітей та молоді, біографії та творча спадщина українських педагогів, Українська революція (1917–1921).

Питання національно-патріотичного виховання дітей і молоді в Україні під час російсько-української війни набуло особливої стратегічної ваги на всіх рівнях (державний, науковий, громадський). У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) наголошено, що «коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [4]. Зважаючи на це, звернення до педагогічної біографіки доби Української революції (1917–1921) – епохи розбудови української державності після падіння Російської імперії, проведення реформи освіти на національних і демократичних засадах у скрутних суспільно-політичних реаліях і в умовах війни з російським більшовизмом – є важливим. Як і сьогодні, понад 100 років тому, українські освітяни активно і дієво боролися за незалежність України, окреслили проблеми і розробили стратегію національно-патріотичного виховання дітей і молоді зокрема, українського народу загалом, формування нового українця на національних та європейських цінностях [2; 3].

У контексті заявленої теми ми аналізуємо педагогічну біографіку у двох площинах: біографії освітян (життя і діяльність) і їхні ідеї про національно-патріотичне виховання дітей та молоді [1]. З огляду на це важливими є міркування Володимира Попика про біографіку як носій національно-патріотичної свідомості, оскільки вона «відіграла в Україні відчутно більшу й набагато важливішу роль, ніж у багатьох країнах з усталеною власною державністю, що мали вільні умови для розвитку національних культур» [5].

Вважаємо, що інформація про життя і діяльність, творчий доробок українських освітян, або біографічні наративи про педагогів доби Української революції, яких тоталітарна радянська система свідомо вилучила з гуманітарного простору, – Софія Русова (1856–1940), Володимир Дурдуківський (1874–1938), Олександр Музиченко (1875–1940), Яків Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938), Петро Холодний (1876–1930), Іван Соколянський (1889–1960), Григорій Іваниця (1892–1938), Іван Огієнко (1882–1972), Антін Крушельницький (1878–1937) та ін. – необхідно якнайширше популяризувати в освітньому просторі, загалом в українському суспільстві. Загартовані у баталіях за відродження української школи,

опираючись антинаціональній політиці російського самодержавства, вони наполегливо і невтомно творили національну освіту в добу Української революції. Ідеї щодо форм, методів, засобів і значення національно-патріотичного виховання для збереження української ідентичності та розбудови України відображено у працях згадуваних педагогів, їхні тексти – джерельна основа подальших досліджень з окресленої теми. Назвемо деякі з них: Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка, 1918; Русова С. Націоналізація школи, 1917; Чепіга Я. Соціалізація народної освіти, 1917 та ін. [2].

Біографії (життєтворчість) цих постатей, які зробили вагомий внесок у збереження української ідентичності і є прикладом для сучасного покоління, мають стати сьогодні засобом національно-патріотичного виховання дітей і молоді через: введення їх до змісту педагогічних дисциплін у структурі професійної підготовки та перепідготовки педагогів; освітнього процесу всіх закладів освіти; відповідні біографічні дослідження і видання історичної довідкової, науково-популярної літератури; проведення науково-практичних, науково-інформаційних і культурно-освітніх заходів; створення цифрових біографічних ресурсів, присвячених пам'яті видатних українських освітян тощо.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Педагогічна біографіка України як носій національно-патріотичної свідомості: діалог поколінь. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання* : зб. тез методол. семінару, 6 квіт. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки. Івано-Франківськ, 2023. С. 26–28. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735035/> (дата звернення: 28.02.2024).
2. Березівська Л. Д. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Рідна шк.* 2016. № 1. С. 57–62.
3. Berezivska L. Pedagogical discourse on the new Ukrainian school 1917–1921: using newly gained independence to reach out to the world's ideas after the fall of the Russian Empire. *History of Education*. 2023. Vol. 52, iss. 1. P. 17–31. DOI: <https://doi.org/10.1080/0046760X.2022.2126532>.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> (дата звернення: 28.02.2024).
5. Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм : колект. монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт. кол.: В. І. Попик, Г. А. Александрова, Л. І. Буряк та ін. ; відп. ред. В. І. Попик. Київ : НБУВ, 2021. 399 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452> (дата звернення: 28.02.2024).

UDC 37(091)(477)-051"1917/1921":[37.035:172.15]

L. D. BEREZIVSKA,
ORCID ID: 0000-0002-5068-5234
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Corresponding member of the NAES of Ukraine,
Director, Chief Researcher of
the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics at
V. O. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: lberezivska@ukr.net*

**PEDAGOGICAL BIOGRAPHY OF THE ERA OF THE UKRAINIAN
REVOLUTION (1917–1921) THROUGH THE PRISM OF NATIONAL-**

PATRIOTIC EDUCATION: BIOGRAPHIES, TEXTS AND CONTEXTS

Abstract. The article reveals the importance of pedagogical biography (life and activity, Ukrainian teachers' creative output) of the Ukrainian Revolution (1917–1921) for the national-patriotic education of children and youth. It has been argued that biographical narratives about outstanding Ukrainians, whom the totalitarian soviet system deliberately removed from the humanitarian space, should be popularized as widely as possible in the educational space and in the Ukrainian society in general, with the aim of reconstructing historical memory and consolidating Ukrainian society.

Keywords: pedagogical biography, history of education, national-patriotic education of children and youth, Ukrainian educators' biographies and creative heritage, Ukrainian revolution (1917–1921).

UDC 37.035:172.15](721/727)

G. A. BELTRÁN

ORCID: 0000-0001-7186-332X

*EDD in Pedagogy, Associate Professor
of the Department of Geophysics of
Technologic University of Durango, Mexico
e-mail: gali.beltranzh@gmail.com*

E. A. ZHIZHKO

ORCID: 0000-0001-9680-8247

*Doctor of Science in Pedagogy,
Full Professor of the Department of Humanities of the
Autonomous University of Zacatecas, Mexico
e-mail: eanatoli@yahoo.com*

M. BELTRÁN-SAUCEDO

ORCID: 0000-0002-9460-1936

*PhD, Full Professor of the Department of Lows of
Autonomous University of San Luis Potosí, Mexico
e-mail: martin.beltran@uaslp.mx*

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN MEXICO: MAIN FEATURES

Abstract. The main features of the national-patriotic education of children and young people in Mexico through a documentary-bibliographic study have been presented. It has been found out, that the main objective of national-patriotic education in Mexico is the promotion of activities through which children and adolescents, in different areas of training (school, family, community, etc.), learn to become citizens and to assume a set of attitudes to function as such.

Keywords: Mexican educational system; national-patriotic education of children and youth; civic-ethical training.

The current war that Ukraine is experiencing and the one initiated by the Russian Federation, on the one hand, mobilized society, united the Ukrainian nation against the enemy and, on the other, incited insecurity, vulnerability, hopelessness, restlessness, stress

and anxiety that people experience and that, unfortunately, is not comparable to that of the great economic and health crises that the world has suffered throughout our recent history. In response to the need of acquiring the knowledge, skills, attitudes and values necessary for the student to develop the skills to adapt to an increasingly complex and changing world, strengthen their national-patriotic instruction, it is necessary to introduce in middle school, high school and higher education the topic of civic and ethical training. In this sense, it is important to know the experience of other countries, in particular, Mexico.

National-patriotic education in Mexico is a fundamental part of the civic-ethical axis which problems were studied by: Almond and Verba, 1963; Kazuhiro, 1992; Segovia, 1977; Staples, 2010; Tanck-de-Estrada, 1985, 2005; Vázquez, 2012; Yurén, 2004; among others. The objective of this work was to present the main features of the national-patriotic education of children and young people in Mexico through a documentary-bibliographic study.

At Mexican schools, national-patriotic education and learning of democracy includes understanding of certain contents related to law, government, rights and the administration of justice, but it is especially important to consider that the formation of democratic subjects has a strong link with the development of morality. The foundations of civic and ethical training in Mexico were laid by the ideologies implanted by Catholic missionaries (16th–18th centuries), who governed the educational advances, in the sense of teaching topics related to behavior in colonial society. Education in the colonial era was a faithful reflection of the New Spain society where there was great control of the rulers (the lords) over the governed (the servants), and where individuals were linked by the authority of the one and the obedience of the other [1, p. 16].

The antecedents of formal civic and ethical education in Mexico date back to 1812, when the Political Constitution of the Spanish Monarchy was proclaimed in the Cortes of Cádiz (Andalusia), in Article 366 of which the obligation of the State to open in all the towns of the monarchy the schools of first letters, in which children were taught to read, write and count, the catechism of the Catholic religion and which also included a brief exposition of civil obligations [7].

This great achievement of the Political Constitution of the Spanish Monarchy in educational matters is largely due to the activity of the enlightened people of New Spain, who believed it was necessary to convert the State into the primary instrument to achieve progress and the reign of reason. Until the ignorance and superstition of the masses were eliminated through education, political leaders would have to promote civil economic and social advances. Thus, civics is integrated into the educational curriculum to study the values that citizens must apply in a democratic world; it was necessary to extend elementary education to a greater number of students and include, in addition to religious education, technical and civic subjects [8, pp. 6–9].

Later, this new social «catechism» of the liberals acquired reinforced meaning at the beginning of the 19th century with the construction of the new independent and democratic Mexican state, of a new nation, the organization of a federative republic and the demand for the education of conscious citizens who knew how to express their vote democratically. Teaching all the people to read and write, training free citizens, aware that they are part of the new nation, responsible for their new republican homeland, was the objective of national-patriotic education established in article 50, paragraph 1 of the first Political Constitution of independent Mexico (1824) [6].

In the second half of the 20th century, civic training acquired significant promotion. Thus, in 1959 the Secretariat of Public Works was created (which in 1992 changed its name to the Secretariat of Social Development) having among its objectives educational, sports, cultural and civic promotion [10, pp. 189–204]. In the sixties of the 20th century, with the rapid growth of the population, the new objectives of the educational system appeared: teaching citizens to live and plan in a developing country (education for development). This objective was reinforced in the seventies of the 20th century with the first global reform of the national educational system.

The Civic and Ethical Training Program promoted by the Ministry of Public Education (SEP), began in 1999 and considers not only the work in a subject, but also the school environment, the transversality in the different subjects and the daily life of the students. It is aimed at in-service teachers, school directors and sector heads of general, technical and TV-secondary schools, and students of primary and secondary schools. In 2004 its geographical coverage was already national. The program has different printed and audiovisual materials: «Knowledge at school. Civic and Ethics Training», «Specials Civic and Ethics Training» and «Thoughts and ideas in Civic and Ethics Training», etc. [2, pp. 70–75].

The Comprehensive Reform of Basic Education (RIEB) promoted by the SEP in 2007, proposed some modifications to the subject «Civic and Ethical Training» which development was supported by previous studies and surveys that showed areas of interest that require particular treatment to design instruments and evaluate the educational function of the school [3; 4]. Likewise, the proposal of the New Mexican School of 2019 brought some other modifications to this subject [5].

Thus, the study carried out showed that the main objective of national-patriotic education as a part of the civic and ethical training in Mexico, is the promotion of activities through which children and adolescents, in different areas of training (school, family, community, etc.), learn to become citizens and to assume a set of attitudes to function as such. To this end, it is necessary to create an appropriate environment for coexistence, rules, the exercise of authority, the use of spaces for association and participation of students, as well as respect for their rights; design instruments that explore citizen and national-patriotic training that is not reduced to conceptual aspects and in which the impact that civic and ethical education programs could have that aim to influence the school environment and the daily students' lives. The role that the family, social organizations, political parties and the media play in the citizenship and national-patriotic education of students is also important.

Список використаних джерел

1. Kobayashi K. La conquista educativa de los hijos de Asís. México : El colegio de México, 1992.
2. OECT-OEA (Oficina de Educación, Ciencia y Tecnología de la Organización de los Estados Americanos). Estrategias y programas para la promoción de una cultura democrática a través de la educación, 2003 en: <http://www.educadem.oas.org/espanol/contenidos/estrategiasyprogramas.pdf> (02.05.2023).
3. SEP (Secretaría de Educación Pública). Reforma Integral de la Educación Básica 2007–2012. México : SEP, 2008.
4. SEP (Secretaría de Educación Pública). La Formación Cívica y Ética en la Educación Básica: retos y posibilidades en el contexto de la sociedad globalizada. México : SEP, 2011.

5. SEP (Secretaría de Educación Pública). Formación Cívica y Ética, un aprendizaje de por vida, 2023 en: <https://nuevaescuelamexicana.sep.gob.mx/detalle-ficha/38362/> (10.12.2023).
6. Staples A. El entusiasmo por la Independencia. *Historia mínima. La educación en México*. México : El Colegio México, 2010.
7. Tanck de Estrada D. La ilustración y la educación en la Nueva España. México : Ediciones Caballito, 1985.
8. Tanck de Estrada D. La educación ilustrada 1786–1836. La educación en la historia de México. México : El colegio de México, 2005.
9. Vázquez de Knauth J. La república restaurada y la educación. Un intento de victoria definitiva. México : El colegio de México, 2012.
10. Zhizhko E. Socio-educational programs for migrant farm workers in Mexico: main features. *Economics & Sociology*. 2015. Vol. 8, No. 1. Pp. 189–204.

УДК 37.035:172.15](721/727)

Г. А. БЕЛЬТРАН

ORCID: 0000-0001-7186-332X

науковий співробітник

відділу геофізики Технологічного університету Дуранго, Мексика

e-mail: gali.beltranzh@gmail.com

О. А. ЖИЖКО

ORCID: 0000-0001-9680-8247

професор відділу

гуманітарних наук Автономного університету Сакатекаса, Мексика

e-mail: eanatori@yahoo.com

М. БЕЛЬТРАН-САУСЕДО

ORCID: 0000-0002-9460-1936

професор відділу

юридичних наук Автономного університету Сан Луїс Потосі, Мексика

e-mail: martin.beltran@uaslp.mx

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В МЕКСИЦІ: ОСНОВНІ ОЗНАКИ

Анотація. Представлено основні особливості національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Мексиці. З'ясовано, що основною метою національно-патріотичного виховання в Мексиці є сприяння навчальним та позанавчальним заходам, за допомогою яких діти та підлітки в різних навчальних сценаріях та умовах (у школі, вдома, у громадському житті тощо) набувають необхідних знань, умінь, навичок, щоб стати справжніми громадянами своєї країни.

Ключові слова: мексиканська система освіти; національно-патріотичне виховання дітей та молоді; громадянсько-етичний тренінг.

УДК 37(091)(477)-051:[37.035:172.15]

Н. І. БОГДАНЕЦЬ-БЛОСКАЛЕНКО

ORCID ID: 0000-0001-6793-8018

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу навчання мов національних

меншин та зарубіжної літератури

Інституту педагогіки

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТИНИ У РЕЦЕПЦІЇ ПЕДАГОГІВ МИНУЛОГО

Анотація. У стислій розвідці окреслено погляди педагогів початку ХХ століття на національне виховання української дитини. Зокрема, згадано Бориса Грінченка, Софію Русову, Якова Чепігу. Зазначено, що важливим чинником національного виховання є рідна мова і тільки за допомогою національного виховання можливий розвиток, матеріальний добробут, науковий і культурний поступ нації.

Представлено основні напрями виховання патріотичних почуттів у дітей.

Ключові слова: національне виховання, патріотичне виховання, рідна мова, учні.

Питання освіти та виховання молодого покоління на національних засадах хвилювало багатьох українських педагогів. Таких поглядів дотримувалися, наприклад, Борис Грінченко, Олена Пчілка, Григорій Шерстюк, Софія Русова, Спиридон Черкасенко, Яків Чепіга, Олександр Музиченко, Григорій Ващенко та ін. Визначний український педагог Яків Чепіга з цього приводу, зокрема, писав: «В національному вихованні сила й здоров'я нації, її матеріальний добробут, її поступова культура, її духовна міць. Все це розвивається тільки національним вихованням, тільки воно одне не шкодить зростові й розвиткові індивідуальних гідностей вдачі нації. Бо національне виховання має таке відношення до нації, як індивідуальне виховання до окремої людини; воно ґрунтується на вивченні всіх відмінностей національного Духа і вдачі. Національне виховання – життєва потреба нації. Національна честь і гордість, у найвищій значенні цих слів, має найбільше задоволення від всесвітнього визнання за нацією тих або інших заслуг в духовній творчості, в науці, літературі й мистецтві, і у практичній будівництві суспільно-соціального життя, що наближає до всесвітнього ідеалу» [5, с. 23].

Слушними з цього приводу є думки українського педагога Софії Русової: «Національне виховання виробляє у дитини не подвійну хистку мораль, а сприяє формуванню міцної цілісної особистості. Національне виховання через пошану і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до інших народів і тим приведе не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами і націями» [4, с. 24].

Важливим чинником національного виховання є мова. На цьому наголошував знаний педагог Борис Грінченко: «Рідна національна школа – це є перша політична і соціально-педагогічна вимога кожного народу, який скидає з себе ланцюги, скидає ту кригу утисків і пригноблення його вільної думки, його національної свідомості» [2, с.29]. А отже і в основі концепції національної школи, на думку педагогів минулого, лежить насамперед знання української мови. Починаючи з сім'ї, дошкільного закладу, початкової школи, найважливішим фактором становлення особистості є рідна мова. У численних працях С. Русової наголошується, що саме в

мові «Закладено великі духовні цінності, невичерпні педагогічні можливості розвитку пізнавальних сил дитини» [4, с. 216].

Питання рідної мови було важливим у становленні особистості українця і для відомого педагога Якова Чепіги. Зокрема в його праці «Національність і національна школа» подибуємо: «Рідна мова – це народний скарб; у ній зібрано й сховано найцінніше, найкраще, найдорожче, – все що підносить людину до найвищих ступенів культурного рівня, на чім базується її поступове, моральне й культурне життя, – його минуле і його майбутнє. Мова – то праця народного духу, його жива діяльність. І через те вона стає яскравим виразом окремої людини і цілої народності» [1, с. 51].

Отже, можемо підсумувати, що згадані педагоги виражають однакові концепції щодо рідної мови в національній українській школі:

- рідна мова – це скарб народу;
- у рідній мові криються найдорожчі, найкращі підмурівки культури, які дають людині вищі щаблі осягнення духу й розуму;
- мова – то духовне, морально-етичне, минуле й сучасне народу і окремого індивіда, і цілої нації.

Аналіз наукових джерел дав змогу виокремити основні напрями виховання патріотичних почуттів, зокрема:

- народознавчий напрям (ставлення до батьків: любов, турбота, повага до сім'ї, родини, роду, народу, який має спільну Батьківщину, чуття єдиної родини);
- українознавчий напрям (ціннісне ставлення до духовного світу своєї нації: історії, культури, мови, народних традицій, звичаїв, національних символів; здатність до національного самовизначення);
- краєзнавчий напрям (ставлення до місця народження, проживання та поховання членів роду; знання про вулицю, місто (село), край, природу та географію своєї держави) [6].

На сучасному етапі, в умовах війни національно-патріотичне виховання набуває неабиякого значення. На жаль, що лише зараз такою важкою ціною відбувається переосмислення / переоцінка цінностей і усвідомлення суті національного виховання, формування національної свідомості, успадкування молодим поколінням культурного досвіду українського народу.

Нами була розроблена програма [3] з «Народознавства» для 1-4 класів (авторський колектив: Н. Богданець-Білокаленко – керівник, Н. Михайлина, Т. Хорошковська-Носач) у 2023 році.

З програмою можна ознайомитися на сайті за покликанням https://sites.google.com/view/narodoznavstvo?fbclid=IwAR0L4WxaQZOo5BokQvZeumXdhPr1LaFr36IРНКV3Nn2_YMchcWwEKceJmsM.

Таким чином, для виховання майбутніх національно-свідомих громадян своєї держави потрібно переорієнтувати засади освіти, починаючи з найнижчої ланки – дошкілля і продовжуючи в початковій, середній та старшій школі в річище національно-патріотичне. Особливо варто посилити в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Богданець-Білокаленко Н. І. *Освітньо-культурна і педагогічна діяльність Якова Чепіги (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)*. Київ : Славутич-Дельфін, 2014. 272 с.

2. Богданець-Білокаленко Н. І. *Не велике я поле зорав... : (до 150-річчя з дня народж. Бориса Грінченка)*. Київ : Славутич-Дельфін, 2013. 112 с.
3. Богданець-Білокаленко Н., Михайлина Н., Хорошковська-Носач Т. Народознавство : програми для початкової шк. закл. заг. серед. освіти. Київ, 2022. URL: <https://sites.google.com/view/narodoznavstvo/навчальні-програми> (дата звернення: 12.05.2024).
4. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 304 с.
5. Чепіга Я. Національне виховання. *Світло*. 1910. Кн. 1. С. 23–28.
6. Шкрібтієнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського ; наук. керівник Н. І. Богданець-Білокаленко. Одеса, 2019. 20 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1843> (дата звернення: 12.05.2024).

UDC 37(091)(477)-051:[37.035: 172.15]

N. I. BOHDANETS-BILOSKALENKO

ORCID ID: 0000-0001-6793-8018

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of teaching languages
of national minorities and foreign literature*

*of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine*

e-mail: nataliabogdanets@gmail.com

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF THE UKRAINIAN CHILD IN THE VIEWS OF TEACHERS OF THE PAST

Abstract. The views of teachers of the beginning of the 20th century on the national education of the Ukrainian child have been outlined in a concise survey. In particular, Borys Grinchenko, Sofia Rusova and Yakiv Chepigu have been mentioned. The publication says that the native language is an important factor of national education, and only with the help of national education a nation's development, material well-being, scientific and cultural progress are possible.

The main areas of nurturing of children's patriotic feelings have been presented.

Keywords: national education, patriotic education, native language, pupils.

УДК 378.4(430.129-25)УВУ:376-054.73(=161.2)

Т. Л. ГАВРИЛЕНКО

ORCID ID: 0000-0001-9412-5805

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти*

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

e-mail: leonida13@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЯК ЦЕНТР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. Російсько-українська війна спричинила найбільший рух біженців, серед яких значна частина діти. Освітня політика країн, до яких мігрували українські діти, передбачає їхню інтеграцію у відповідну систему освіти та суспільство. Водночас у колі смислової напруги перебуває питання збереження національної ідентичності українських дітей-біженців. У статті окреслено діяльність Українського вільного університету в Мюнхені (Німеччина) та створеного при ньому Центрі розвитку та підтримки «Ґрунт» у вирішенні цього питання.

Ключові слова: збереження національної ідентичності, українські діти-біженці, Український вільний університет, Центр розвитку та підтримки «Ґрунт», російсько-українська війна.

Російсько-українська війна спричинила найбільший рух біженців з часів Другої світової війни. За даними агентства ООН у справах біженців, за межами України перебуває понад 6 млн. її громадян, найбільше у Німеччині – 1,16 млн. осіб (UNHCR, 2024). Серед них значну частину становлять діти. За сприяння німецького уряду, чисельних організацій та фондів вони здобувають освіту в різних типах закладів освіти. Так, станом на квітень 2024 р. лише у загальноосвітніх і професійних школах навчається 220,37 тис. українців (Kultusministerkonferenz, 2024).

Освітня політика Німеччини щодо мігрантів передбачає їхню інтеграцію в систему освіти (опанування німецької мови та навчання нею; вивчення історії, географії, культури Німеччини тощо) та суспільство. Водночас у дискурсі українців-біженців є прагнення зберегти національну ідентичність. Тож концепція ідентичності набуває центрального значення і опиняється в колі смислової напруги.

Зазначимо, що під *національною ідентичністю* слід розуміти відчуття належності до певної держави чи нації (Ashmore, Jussim, & Wilder, 2001), що виявляється у самобутніх традиціях, культурі та мові (Dollinger, 2015). Національна ідентичність може позначати й суб'єктивне відчуття, яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від громадянства (Anthony, 2004). У дослідженнях українських науковців (Грабовська, 2014; Шапаренко, 2015) вживається поняття «*українська ідентичність*» та тлумачиться як історично сформована система ознак і властивостей, що вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів).

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну та вимушеної міграції українців у кожній федеральній землі Німеччини активізували діяльність або були засновані українські товариства, що пропагують українську мову та культуру, організовують суботні школи для дітей тощо, сприяючи збереженню національної ідентичності у біженців (Гавриленко, 2023). Окрім того, важливу роль у вирішенні цього питання відіграє *Український вільний університет*. Уже більше ніж століття він є єдиним за межами України закладом вищої освіти з українською мовою навчання. Унікальний університет заснований у Відні 1921 р. з ініціативи українських інтелектуальних кіл, які після поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. за державну незалежність та встановлення радянської влади на переважній частині території України змушені були емігрувати до країн Західної Європи. Згодом університет переїхав до Праги, а в 1945 р. студенти та професори евакуювалися до Мюнхена. З цього часу і дотепер, переживши часи кризи й

занепаду, Український вільний університет функціонує як приватний заклад вищої освіти Німеччини. Він став місцем плекання нової генерації українських фахівців у галузі права, економіки, філософії, історії, філології, психології та педагогіки, а також центром українознавчих студій в ЄС (Patzke, 2011).

В Українському вільному університеті систематично проводяться наукові заходи із залученням міжнародних фахівців, де висвітлюються питання російських військових злочинів та геноциду в Україні. Спільнота університету допомагає воїнам ЗСУ та українцям, які внаслідок війни змушені були емігрувати до Німеччини. При університеті функціонує консультаційний центр «Hilfezentrum UFU» для підтримки тимчасових переселенців з України (Havrylenko, 2023).

У квітні 2022 р. за ініціативи студентів і професорів Українського вільного університету для українських дітей-біженців створено *Центр розвитку та підтримки «Ґрунт»*, який не лише надає педагогічну та психологічну підтримку дітям різного віку, допомагає їм адаптуватися в новому соціокультурному середовищі, а й сприяє збереженню їхньої національної ідентичності (Центр, 2024).

Під час неструктурованого інтерв'ю з магістранткою Українського вільного університету Богданою Назаревич, яка понад два роки працює в Центрі розвитку та підтримки «Ґрунт», було з'ясовано, що його відвідують діти дошкільного, молодшого шкільного та середнього шкільного віку. У відповідних вікових групах спілкування і навчання відбувається українською мовою. Під час зустрічей і занять з української мови, математики, мистецтва діти знайомляться з історією України, її культурою, традиціями, звичаями. Педагоги Центру проводять заходи національно-патріотичного спрямування для дітей і їхніх батьків; організовують зустрічі з відомими представниками української культури та мистецтва, ветеранами війни тощо.

Отже, Український вільний університет, у межах якого функціонує Центр розвитку і підтримки «Ґрунт», відіграє важливу роль у поширенні української культури та освіти в Німеччині. Завдяки студентам і професорам університету українські діти-біженці мають можливість відчувати себе частиною великої української спільноти, зберігаючи при цьому свою національну ідентичність та міцні зв'язки з Україною.

Список використаних джерел

1. Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment. *Nations and Nationalism*. 2004. Vol. 10, iss. 1/2. P. 125–141. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1354-5078.2004.00159.x>.
2. Ashmore R. D., Jussim L. J., Wilder D. [Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction](#). Oxford : Oxford Univ. Press, 2001. 283 p.
3. Гавриленко Т. Збереження національної ідентичності в українських дітей та молоді у Німеччині: історія та сьогодення. *Erzwungene Migration im 21. Jahrhundert: Herausforderungen, Werte, Reflexionen* : Intern. Wissenschaftlichen Symposium, 1–3.12.2023, Univ. Augsburg, Deutschland : Ene Sammlung von Zusammenfassungen von Berichten. Augsburg, 2023. S. 272–274.
4. Havrylenko T. The Ukrainian Free University as a Center for Ukrainian Emigration National Identity Preserving (1921–2023). *Senses, Emotions and Experience in the History of Education* : Book of Abstr. of the Annual Conf. History of Education Society, 17–19.11.2023, Univ. of Sheffield, United Kingdom. Sheffield, 2023.
5. Грабовська І. М. «Українство» як категорія наукового аналізу. *Дні науки філософського факультету – 2014* : Міжнар. наук. конф. (15–16 квіт. 2014 р.) : матеріали доп. та виступів / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. С. 144–146.

6. Dollinger S. National Dictionaries and Cultural Identity: Insights from Austrian, German, and Canadian English. *The Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford, 2016. P. 590–604. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199691630.013.42>.

7. Geflüchtete Kinder/Jugendliche aus der Ukraine an deutschen Schulen. Schulstatistik: Kultusministerkonferenz, 2024. URL: <https://www.kmk.org/dokumentation-statistik/statistik/schulstatistik/gefluechtete-kinderjugendliche-aus-der-ukraine.html> (дата звернення: 10.05.2024).

8. Patzke U. Ukrainistische Studien in der deutschsprachigen Welt und die Rolle der Ukrainischen Freien Universität. *Universitas Libera Ucrainensis: 1921–2006* / eds.: Patzke U., Szafoval M., Yaremko R. München, 2011. S. 129–151.

9. Ukrainian refugee situation. *Operational data portal* / UNHCR. 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 10.05.2024).

10. Центр розвитку та підтримки «Ґрунт». *Ukrainische Freie Universität*: вебсайт. Мюнхен, 2024. URL: <https://ufu-muenchen.de/universytet/proyekty/czentr-rozvytku-ta-psyhologichnyi-pidtrymky-grunt/> (дата звернення: 10.05.2024).

11. Шапаренко О. В. Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2015. Вип. 20. С. 92–99.

UDC 378.4(430.129-25) :376-054.73(=161.2)

T. L. HAVRYLENKO

ORCID ID: 0000-0001-9412-5805

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor at the Department of Preschool and Primary Education

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

e-mail: leonida13@ukr.net

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY AS A CENTRE FOR PRESERVING THE UKRAINIAN REFUGEE CHILDREN'S NATIONAL IDENTITY IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR CONTEXT

Abstract. The russian-Ukrainian war has caused the biggest movement of refugees, many of whom are children. The educational policy of the countries, to which Ukrainian children have migrated, provides for their integration into the respective education system and society. At the same time, the issue of preserving the Ukrainian refugee children's national identity is in the circle of semantic tension. The article outlines the activities of the Ukrainian Free University in Munich (Germany) and the Development and Support Centre «Grunt» established there in addressing this issue.

Key words: preservation of national identity, Ukrainian refugee children, Ukrainian Free University, Development and Support Centre «Grunt», russian-Ukrainian war.

UDC 37(091)(481)+37.091.64:655.3.066.11-057.874:94](091)(481)

B. M. HOVLAND

ORCID ID: 0009-0001-1191-5260

Associate Professor, Centre of Learning in

Professional Education and Practice,

VID Specialized University, Oslo, Norway

e-mail: brit.hovland@vid.no

SCHOOL HISTORY: PERIODS OF CHANGE AND REFIGURATION OF THE GRAND NARRATIVE

Abstract. The narratives of school history textbooks in Norway have been outlined. The role of heroic historical legends and their poetic spaces has been highlighted and heroes in their territorial space have been defined as key issues in defining the nation. Emphasis has been placed on the significant role of history in the nation-building process. The revision of the content of history textbooks during the 1920s and 1930s has been highlighted. The context and conditions of Norway's independence have been described. The change of the grand narrative in the history of school in Norway has been revealed and its periodization has been presented.

Keywords: Norway, narrative, grand narrative, patriotic narrative, history textbook, legend, poetic space.

I am honoured to be asked to have this paper in your audience, and when doing so, I am touched by the importance of history – history teaching, history as a science and the importance of our uttermost awareness as professional historians. The context of war makes the use and misuse of history as a narrative, propaganda and weapon in mobilizing individuals and nations, obvious, and especially so in regards to lessons of history. It is within the classrooms that future citizens are being formed, educated and have their *bildung*. Future is made in schools. Narratological and thematical choices and emphasis in constructing a master narrative and the history curriculum, provides the spaces of experience from where the future generation citizens build their horizons of expectations. Hence. History gives the roots for the national tree to grow. Lessons of history is mapping the national future. As historians, this is our greatest responsibility.

«We should not dismiss the evidence provided by the intense nationalist concern with the “heroic legends” of antiquity, and with its “poetic spaces” of the homeland» (Anthony D. Smith, 1998 *Nationalism and Modernism*: 198)

Considering nationalism and nation-building, A. D. Smith highlights heroic legends of history and its poetic spaces – heroes in their territorial space – to be key issues defining the nation. History provides the narrative plot and context for heroes in their territory. In this paper, Smiths' paraphrase highlights the essence of the narratological construction of history as such, and national master narratives or Grand Narrative, as often institutionalized through national school subject of history, specifically. Today, by the example of the historiography of history of education and introduction of mandatory school subject of history in Norway from late 19th until early 20th c, I lay out and analyse historians, teachers and curriculum makers decisive role in constructing a collective memory – a major or master patriotic narrative – in a context of antagonistic nation building, and the subsequent need, post world war two, to revise and rewrite this Grand Narrative, into a new national and international context – deeply affecting the Grand Narrative plot, heroes and territorialization. In this I focus some heroes of the master narrative, its institutionalisation in history textbooks and the narrative's «poetic space».

History as a mandatory primary school subject in Norway was introduced in the new *folkeskolelovene* (primary school for all) School Acts of 1889 – history was the one and only new mandatory textbook. Imagine that, the history textbooks position as the only newcomer in this newly secular one-school-for-all system, beside the bible, the psalms, the

reader – and now history. The immediate context of this school act was the nation building era of western nation-states of the 19th century, Hobsbawms «long 19th century» including nation building, democratization and industrialization – and so much more. In the midst of this societal transformation, was the social reformatory vision of one school for all – socializing future citizens into a Grand Narrative of national identity, loyalty and patriotism. The primary school hence played a key role. This was the starting point the new mandatory history textbook in the new one-school-for-all socializing vehicle, primary school as the main instrument of constructing nation minded citizens (Hovland, 2022; Tröhler, 2011). In the Norwegian example, history played a very and special role, due to the context of Norway being the weaker part in unions with Nordic others for 400 years. The school subject of history introduced a new secular evangelium, construction and institutionalization of a master narrative of the nation. Hence history played a decisive role exactly as pointed out by A. D. Smith, in the formative national era establishing a master narrative – a grand narrative of the nation – through heroic legends and poetic spaces.

Today I will make a brief introduction to this Norwegian history of education and the school subject of history in particular, focusing two periods:

1. The construction period of 1880– and 1890ies.
2. The revisionist period of the inter war period 1920– and 1930ies.

In the first period – the school subject of history was introduced, institutionalized into an antagonistic Grand Narrative – closely connected to the political situation when Norway was a weaker part of Scandinavian unions.

In the subsequent period, post ww1, Norway had become an autonomous nation-state in 1905, and the international zeitgeist had changed towards peace and bridge building international relations in general, and narratological implying history revision work urging the removal of enemy images from the national Grand Narratives of history textbooks. Such a narratological change had huge impact on the total narrative, the Grand Narrative, its self image, enemy pictures and world view.

In short:

1. A patriotic period – patriotic and antagonistic narrative focusing borders & battles;
2. A revisionist period – bridge building narrative, protagonistic within a Nordic era.

International revisionist initiative to refigure and rewrite the history master narrative of the nations was to avoid future civilizational collapses as the one in ww1. There was a belief that some of the reasoning of this collapse, could be found in the construction of antagonistic enemy images of the other, in which the school subject of history, introduced in the nation building processes of the late 19th century, was a main contributor as the nation-states socializing instrument and vehicle.

Due to the narratological political perspectives, self image – enemy image and world view was narrated accordingly, revealing a parallel to Orwells «TruthMinistry» in 1984; «Those who control the present, control the *past* and those who control the *past* control the *future*».

History is political, it is by each generation reinterpreted and renarrated. And more than any other history and historical activity performed by historians and the historical profession, the school subject of history is politics of tomorrow.
«A sleeping beauty»–narrative and its ammunition.

Norway is one of the Scandinavian countries, a small country – in the 19th century also a poor country. In theories of nationalism and national identity, a «small-state nation» (M. Hroch). Hroch phrase small-state nation emphasizes a nation/ethnie starting its nation building process from the opposite position of the empire, rather within an empire, being overruled, in state of unfreedom, fighting for independence or autonomy. Such and historical context had large impact on the political nation building project and its accompanying history and narrative – its plot and direction of the master narrative.

In late 19th century, Norway had for 400 years, since 1380, been the weak little brother being overruled by the Scandinavian others, in unions with Swedes and Danes, when by magic the Napolean was given the opportunity to gane a free and liberal Constitution, before being forced into a new union – with Sweden from 1814–1905. 400 years under Denmark – and from 1814–1905 under Sweden. This means, that the formative period of nation building era of the 19th c in Norway, was going on within a union and under a Swedish king (but with a liberal constitution). This being a unique national context.

During the 19th century, by the oppositional elite fighting for Norwegian autonomy from unions, the period before 1814 – dansketiden – was named the «400-year night». The «400-year night» is a parallel allegory to Antony D. Smith's «the sleeping beauty». Smith used this «sleeping beauty» to categorize the position and understanding of an unfulfilled ethnies or nation sleeping, awaiting the wake up and «rebirth» into a living reality in the world. From this sleeping position, Smith claimed, the nation building process began in these nation-states.

A. D. Smith's historical paradigms describing historians, history and history teaching and its part in nation building processes from a sleeping ethnies, has many different steps – 15 in total. Simplified we can speak of a very rough 3 steps in cases like the Norwegian, starting a fight for national autonomy painting forward and constructing the vision of this «sleeping beauty ethnies nation», and likewise highlighting the political implication of this historical perspective: The fight for independence from the foreign enemy. History played an extremely decisive role in these nation building processes, legitimizing a historical defined nation and territory within a master narrative with legends and poetic spaces: Territorialized heroes, territorializing the historical narrative into the landscape and into a symbolic landscape:

The historical paradigm of A. D. Smith.

1. The Golden Ages (Norse Middle Ages – a «free healthy nation»)
2. Period of Decline (Dansketiden – overruled by foreign)
3. (Promised) Rebirth – providing nation building its ammunition and direction

In Norway, the period of decline in this constructed narrative, was obviously the «Dansketid» – the period of unions with the Danes until 1814– beside the (in the 19th century 1814–1905) ongoing union with Sweden. There is a close and mutual dependent relation between the nation building process and its democratic revolutions with the right to vote (for all 1898/1913) and parliamentarism (1884), the establishment of a primary school for all (folkeskolen 1889) introducing secular subjects and the new mandatory history textbook providing a new evangelium, the national Grand Narrative of Norway – with the historical experiences and it's future horizon and implications.

The constructed-ness of this Grand Narrative is emphasized by comparing it to contemporary alternatives, which did exist. In 19th century Norway, we can identify

different political positioned historians – as well as politicians. Historians of the (winning) democratic and oppositional side, presented this narrative of a small-state nation in fight for its (from this position) legitimate autonomy. Historians from a more conservative, union friendly and also less nationalistic or Norwegian-patriotic perspectives, presented a narrative of a Norwegian nation in growth, within the Scandinavian unions. Neither of these narratives is either right or wrong. They are perspectivized, both building on contemporary historicist source criticism and epistemology, giving ammunition to the two political parties of nation building and the union-question, and from 1884 parliamentarism formalized in the two first political parties in Norway, Right (conservative, elite in position and in favour of the union) and Left (oppositional, in fight for «the people» and autonomy from the union).

From a retrospective, we know that the 1905-union resolution crowned the Left movement and perception. But, also in retrospective, it is important to see the constrictedness of this perspective, position and political implication. The narrative of a sleeping Norwegian beauty, through centuries of darkness, is constructed. Nevertheless, I argue, that this narrative plot, for a long period affected the Grand Narrative of history in textbooks and collective memory.

«The Phantom Limb»-plot

In *History as a school subject and project of bildung* (2016) I analysed the school subject of history, introduction and institutionalization into a master narrative in history textbooks, didactics and teaching Norway from the late 19th century. One map from one of the earliest books is an glaring example illuminating the master narrative of this newly introduced school subject, introduced to construct nation-minded citizens. The map can be seen as an allegory of the Grand Narrative.

The map, *Noregr*, was introduced in the new history textbook being published after the new School Acts of 1889. In a 1894-edition of the most used book, the first historical map was printed as a fold-out map – in colours – in the back of the textbook. This is one of very few illustrations in the book, and the only one in colour. This must have been a very expensive amendment. Having in mind, that this map was the very first map that these children had in any book, and probably their first illustration in colour, it must have been studied thoroughly by the young children and it was costly by publishers and authorities. The map was obviously considered important.

The map in the book from 1894 was named «Noregr» – the Norse name for Norway. It mapped, we should imagine – the Norwegian territory, It did not. The 1894 *Noregr*-map did not include the northern part of Norway, neither did it follow the borders of the Norwegian state. What – on earth – was mapped? Not including the northern part, means these regions were not important in the lessons of history mapped in this new costly amendment to the history textbook. But the fact that the map included other regions – outside of the state of Norway in 19th century – points to an historical explanation. The map of the history 1894-textbook included land lost centuries ago in border battles against Sweden during the dark centuries of union under Denmark. It hence played up the «sleeping beauty» narrative, focusing land lost and border battles against the enemy image of the Nordic others overruling *Noregr*.

The mapping of the nation in this 1894 map must hence be seen as a political position in the ongoing fight for autonomy from the union partner.

I have named this map the «Phantom Limb Map» – mapping lost land. It is more than anything else, I claim, mapping land lost centuries ago into *the collective memory* of the future nation through the history textbook in Norwegian classrooms in the midst of a political contemporary situation against Swedish union and king in 1890ies.

Imagine a little girl, sitting in her classroom studying this map and listening to her teacher telling the heroic tales of the national past – oof «our» past. The teacher vividly depicts tales of gory border battles defending the beloved fatherland against the hostile enemy «others». The map – «Noregr» illustrated the Norwegian patriotic history grand narrative of the 1890ies, mapping border battles and land lost centuries ago into the mind of the young citizens-to-be. (Hovland, 2022)

Lessons of history mapped heroic legends and poetic spaces of the homeland into pupils in school, like this little girl and alle her classmates, into future citizens and the collective memory of the nation's master narrative.

Analysing the narrative of the history textbooks introduced in this formative nation building period Norway, showed a huge emphasize on this region – the land lost – the historical phantom limb (Hovland, 2013; Hovland, 2016) I claim that this is the poetic space giving ammunition to the ongoing political situation in which the master narrative is constructed to educationalize and fabricate nation-minded citizens (Hovland, 2022).

History textbook revisions of the 1920ies and 1930ies

Let us move into the early 20th century and post ww1 zeitgeist, when a Nordic Association initiated the world's first mutual history textbook revision with the explicit objective of removing antagonistic enemy images of the others from the national history textbooks in order to utter more peaceful international relations and future. This Nordic history textbook revision was the first one in an international wave of similar transnational initiatives in different regions and organisations from the early 1920ies onwards. All of them focusing the previous nation building efforts of the 19th century and the historical paradigms institutionalized in these processes from a new contextual perspective. The school subject of history had played an important role in establishing national identity, constructing nation-minded citizens. The Grand Narratives constructed in this period had focused nationalistic and patriotic objectives, often using border battles and enemy images of «the other» to write out the master narrative of the nation and the national identity. This antagonism was in many ways used to identify a national space and place. And, it was claimed and feared, this nationalistic antagonism, isolated islands of isms, was a prerequisite for the civilisatory collapse in WWI. To change this patriotic nationalism away from antagonism towards «the other», to refigure historical narratives for a more peaceful future, and to refigure bridge building identities for the future, was seen as international peace building efforts of these mutual international history textbook revisions.

The Nordic history textbook revisions, one 1919–22 and another 1933–35, was criticizing the Nordic history textbook narratives, mutually criticizing and questioning the obvious enemy images being played out as antagonistic narratological plots in each nation. In our Norwegian example, the many, many small stories throughout the textbook, playing up to the «Phantom Limb Map» borders and battles, all highlighted battles against the enemy image of a dishonourable Swede repressing Norwegians. And the enemy image of these Swedes did play an important part in writing out this narratological plot.

Presenting the inter war revisions efforts in short; the easy part was to refigure the map, and to remove obvious enemy-image-ways to describe the swedes. But the heroes and poetic spaces established in the institutionalized master narrative, **remained** even though these exterior details were improved and changed. The heroes and poetic landscape established in the period of institutionalizing a Grand Narrative, seems to have a largescale power due to the plot structure established. In Norway, this plot structure implied a symbolic landscape of the small-state sleeping beauty nation in fight for its rightful freedom and rebirth.

In the inter war period, Norwegian history textbook no longer presented the Swedes as dishonourable enemies in border battles for land lost in the textbook narrative, they did not describe bloody border battles. The text removed the obvious antagonism towards Sweden into a protagonist Norwegian perspective of autonomous nation state (1905). Nevertheless, the small stories of the «poetic places» and «heroes» of the initial institutionalized master narrative, remained as a narratological pattern and plot. In this way, I argue, that the Grand Narrative of the Norwegian history textbooks in the inter war period re-presented a narrative, closely affected to AD Smiths historical paradigm of Golden Ages – Decline – Rebirth, but without the textual antagonism. Instead the underlying plot lived on as a narratological pattern. In the same period, there was – a new emphasize on the contemporary context of nation building and future glory – the rebirth situation after 1814 and 1905, citizenship education of the democracy being a new emphasize.

Space of Experience and Horizons of Expectations

The historiography of the school subject of history and its master narrative in Norway shows that it was institutionalized in the period and political belief in a small-state nation fight for independence, a context and perspective which had a huge impact on the Norwegian narrative since, and still its narratological pattern and in collective memory. The interwar revisions initiatives, contextualized within a progressive educationalist paradigm, also highlights this political project and its more pedagogical implications and reasonings.

A more recent Norwegian example from the EF/EU referendums of the 1970ies and 1990ies in Europe illuminates this narratological impact. Norway voted no to EF/EU in 1972 and in 1994. Sweden and Denmark are members. Scandinavia is. Not Norway. This picture from the union campaign against EU in 1994 shows one of the main arguments: «We did not say no to a union to go into another», and in small writing: «Congratulations in the union resolution June 7. 1905». This is a picture from the Norwegian Storting (Parliament) June 7 1905, when the union resolution was official and Norway was an independent nation state for the first time since 14th century.

Why bring in the EU-situation, and referendum when Norway twice rejected membership in the European union? The argumentation in this picture from the EU-campaign resonated with the union experience and the repression from unions that I have shown in this paper laid the premises for the master narrative of history in Norway. It is an argument easy to use. An argument which has no similar value in neighbouring countries. They started, as Smith and Hroch would say, from the position of empires, and this starting point position and the context of the nation building process, heavily impacted the narrative historical plot institutionalized in each national identity.

The EU-example reveals that the former small-state nation Norway, seems to have the small-state nation-narrative plot and arguments easily accessible as political ammunition. James Wertch uses the term collective memory and narrative DNA to explain how such deep-rooted narratological patterns can survive beyond the surface and from there can easily be «awakened» and revived, because this deep memory or plot can be played up and used – or misused.

Norway today is not in war. We have no huge societal problems like in many other countries. The Norwegian example today is not especially problematic. Therefore, it can be used to illuminate these narratological contexts, and bring some more understanding to the huge and potentially dangerous power in history, identity, collective memory – and the role that the school subject of history plays. History of education shows numerous examples of use and misuse of history in educationalization of nations into political projects and propaganda of regimes. Today, I have tried to present to you both the Norwegian history, and how history has played a role in nation building and fight for autonomy from centuries of repressed unions.

Unions – repression – foreign rulers – has deep connotations in this narrative, regardless of enemy images and revision initiatives 100 years ago. The heroes and poetic spaces of border battles and land lost is potent sleeping arguments. The phantom limb map is in fact mapping the history lessons of this period. The EU campaign reveals how this plot is still potent for political use. This example, I hope, reveals some of the constructions of historical narratives – and the great responsibility of historians as not only guardians of the space of experience, but even more challenging the horizons of expectations.

Thank you.

УДК 37(091)(481)+37.091.64:655.3.066.11-057.874:94](091)(481)

Б. М. ХОВЛАНД

ORCID ID: 0009-0001-1191-5260

Доцент Центру навчання

професійної освіти та практики,

Спеціалізований університет VID, Осло, Норвегія

e-mail: brit.hovland@vid.no

ІСТОРІЯ ШКОЛИ: ПЕРІОДИ ЗМІН ТА ПЕРЕФОРМУЛЮВАННЯ ВЕЛИКОГО НАРАТИВУ

Анотація. Окреслено наративи шкільних підручників з історії в Норвегії. Наголошено на історичних легендах та втіленню їх у поезії; означено вплив героїв на становлення їхньої батьківщини і нації. Акцентовано на вирішальній ролі історії у процесі націотворення; висвітлено зміни у підручниках з історії протягом 1920–1930 рр. Описано контекст та умови здобуття Норвегією незалежності. Розкрито трансформацію основного наративу в історії школи в Норвегії та представлено його періодизацію.

Ключові слова: Норвегія, наратив, великий наратив, патріотичний наратив, підручник з історії, легенда, поетичний простір.

ПІДХОДИ ДО БІОГРАФІЧНИХ СТУДІЙ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. У контексті євроінтеграційних орієнтацій української гуманітаристики окреслено деякі модерні та постмодерні європейські підходи до біографічних студій та висвітлено погляди європейських науковців на сучасні освітні біографічні студії.

Ключові слова: «biographical studies», біографія/автобіографія вчителів, інтелектуальна біографія, суб'єктивація у постмодерній освіті.

Визначаючись із темою доповіді на конференції, аналізуючи закордонні джерела, дійшла висновку, що на часі обговорення провідних тенденцій, змін у європейському науковому дискурсі щодо суті й напрямів того гуманітарного феномену, що англійською мовою зветься «biographical studies», а українською – біографічні дослідження. З'ясувалося, що між підходами у цій сфері українських дослідників та їхніх європейських колег наявні істотні відмінності, які, передовсім, варто визначити, а далі взяти до уваги те, що «спрацює» на модернізацію нашого бачення розвитку українських освітніх біографічних студій. Адже обраний Україною євроінтеграційний шлях розвитку саме і має на меті, не втрачаючи власних наукових набутків, скоригувати їхній поступ із європейськими і світовими трендами.

У форматі тез, тобто стисло, окреслимо штрихами лише модерні та постмодерні європейські підходи до біографічних студій та висвітлимо деякі незвичні для нашого традиційного бачення погляди європейських науковців на освітні біографічні студії. Від початку зауважимо, що, хоча й вживатимемо узвичаєне у нашому дискурсі поняття «біографістика», у вимірі англійської європейської соціогуманітарної літератури воно не тотожне поняттю «біографічні дослідження», яке вважаємо ширшим за об'єктно-предметним полем.

Підхід до написання біографії був і залишається темою дискусій упродовж століть. На думку редактора електронного видання «Encyclopaedia Britannica» Пола М. Кенделла (P. M. Kendall), автора книги «Мистецтво біографії» (1965), сучасний (модерний) період у розвитку біографістики слід відраховувати від Першої світової війни, коли у біографічній літературі увиразнилося тяжіння до використання «досягнення психології та пошуків нових засобів виразності» (Kendall, 2009). Він визначив ці зміни як своєрідну революцію, покликану «розширити та підвищити статус біографії як жанру». Дослідник виділив п'ять основних характерних рис у поступі біографістики:

1. зростання кількості та загальної компетентності біографів у всьому західному світі;

2. вплив на біографічну літературу суперечностей між науковим підходом і художньо-літературним;
3. занепад формальної автобіографії та біографій, заснованих на відтворенні особистих відносин;
4. розширення діапазону та урізноманітнення біографічних текстів;
5. стійке, хоч і помірне, зростання біографічної критики.

Лише перші три характерні риси П. М. Кенделл визначив такими, що потребують поглибленого дослідження. Важливо також наголосити на такому узагальненому твердженні дослідника: з часів Відродження у таких країнах, як Німеччина, Іспанія, Італія, Скандинавія, слов'янські країни створено незначну кількість біографічної літератури, на той час як у Великій Британії та Франції її кількість зростала. Внаслідок інтенсивного розвитку ці країни стали генераторами тенденцій у розвитку біографістики. Суворий контроль (ідеологічний – *прим.*) літературного і наукового процесу, здійснюваний в країнах з комуністичною владою, зазначає дослідник, створив у ХХ ст. «зимовий клімат для біографій» (Kendall, 2009). Про це пише й дослідниця гендерного аспекту біографістики А. Нельсен (Nilsen, 2023).

Загалом у 1960–1970-ті рр. Європа, яка жила поза «залізною завісою», поступово почала виявляти «свіжу біографічну енергію та практики, проілюстровані британсько-американськими життєписами: біографія, як ніколи раніше, стала міжнародним мистецтвом» (Kendall, 2009). Автор мав на увазі розгортання постмодерних тенденцій у пошуках оновлення біографічних розвідок завдяки розширенню використання біографічного методу зокрема у соціології, медицині.

Щодо протилежно спрямованих впливів наукового і художньо-літературного дискурсів на продукування біографічних досліджень, то їх варто розглядати як рушій суттєвих змін. Адже до позитиву таких впливів можна зарахувати спонукання біографів до удосконалення літературного викладу матеріалу, використання художніх прийомів, доцільних для досягнення мети біографічного твору. Водночас художня література сприяла виникненню жанру популярної псевдобіографії, яка постає гібридом документальних фактів та фантазії автора. Вимоги наукового підходу спрямовували дослідників на суворе дотримання точності фактографічних і хронологічних даних, «безкомпромісну перевірку доказів». Проте за наукового підходу у процесі написання біографії накопичується величезна кількість сутнісних і дрібних, малозначущих фактів (факти заради самих фактів, як пише вчений), чере це життєпис, переобтяжений фактажем, стає текстом, який і важко створюється, і важко сприймається.

Перш ніж продовжити далі висвітлення й аналіз узагальнювальних положень статті П. М. Кенделла, зробимо уточнення, що в англійській традиції історичну біографію визначають як життєпис історичних діячів, політичних лідерів, винахідників із метою «закріпити місце за певною особою в історії певної країни, нації». Виокремлюють такі основні типи біографій: історична фантастика, академічна історико-наукова студія, науково-публіцистичний твір, пророча біографія (Biographical Approach). Загалом біографії, як окремий соціокультурний феномен, поділяють, наприклад, на такі типи: наукова хроніка, інтелектуальна біографія, життєпис, мемуарна біографія і оповідальна (усна) біографія, формальна біографія/автобіографія (Dausien, Alheit, 2019). Вони можуть реалізовуватися у формі статей, есеїв, розділів, монографій та повноформатних книг.

Продовжуючи аналізувати думки П. М. Кенделла, підкреслимо, що він вважає: завдяки проникненню психології до інструментарію біографістів, розпочався «занепад формальної автобіографії та великої біографічної традиції, що виникла на основі особистих стосунків <...> , (психологія – прим.) зробила особистість відкритішою, але водночас і невловимішою, захопливішою і, в темних аспектах, дещо неприємною» (Kendall, 2009).

Свідомо навели цитату повністю, аби звернути увагу на такі особливості європейського біографічного підходу: під терміном «біографічний» часто-густо йдеться про *автобіографію*, а також про *літературну біографію*, що може бути біографією письменника, написаною на підставі аналізу його творів, або й життя героїв твору.

Щодо освітніх біографічних студій, то як встановив дослідник Б. О. Буено (Belmira Oliveira Bueno), з 1980-х років у країнах Заходу активізувалися дослідження біографій учителів, їхніх історій (кар'єрних), також було запропоновано інші способи використання їхніх історій життя, що підпорядковувалося меті «оновити сферу освіти». Автор засвідчив «дивовижне зростання освітньої сфери під впливом таких підходів» (Bueno, 2018).

Біографічні підходи в освіті розглядаються насамперед як спроба задоволення вимог щодо перегляду функцій школи і розуміння освіти, передовсім у контексті реалізації ідеї неперервної освіти.

Б. О. Буено доводить, що дослідження історій життя та кар'єр учителів тлумачиться як відповідь на соціальну потребу індивідуалізації та суб'єктивації суспільного життя. Він розкриває потенційні можливості біографічних підходів до пізнання сфери освіти, привабливість уваги до проблем життя людей у сучасному суспільстві та до виявлення нових способів розуміння суб'єктності за допомогою нових соціальних теорій.

На думку німецьких дослідників Б. Даузьєн та П. Алхайта, «поняття біографії грає безліч ролей у педагогічних науках: як теоретична точка зору, як методологічний підхід до емпіричних досліджень та як точка відліку для педагогічної практики. У соціальних та педагогічних науках біографія теоретично концептуалізується як складна соціальна конструкція, тісно пов'язана з виникненням сучасних суспільств. Як соціальний інститут біографія (або «життєвий шлях») організує соціальну інтеграцію та соціалізацію індивідів протягом усіх соціальних змін протягом їхнього життя. Біографія також забезпечує культурну «схему» для представлення та відображення себе та іншого; розповідь своєї історії життя розглядається з цього погляду як спосіб конструювання своєї ідентичності» (Dausien, B. Alheit, P., 2019). Вочевидь, за такого підходу наявне переплетення понять «біографія», «автобіографія» і «автопрезентація», «методологічний інструмент». Дещо прояснити таке становище можливо, узявши до уваги, що в сучасному тлумачному словнику «Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus» семантично близькими (синонімами) визначено поняття «біографія» «автобіографія», «щоденник», «історія життя», «меморія» (Biography).

Аналізуючи досвід Німеччини, Б. О. Буено, з'ясував, що на початку ХХ ст. у різних галузях соціальних наук було розроблено нові концепції біографічних досліджень для вивчення динаміки потрясінь у сучасних суспільствах на основі дослідження життєвих історій. Постмодерна критика «суб'єкта» та її

інструменталізація з боку «урядовості» до кінця ХХ ст. впливали на педагогічну науку, а також на біографічні дослідження, що призвело до саморефлексивного повороту, в якому основні наукові положення аналізуються і «деконструюються» (Буено, 2018). Не складно фіксувати поворот від історичного (теоретичного) контексту біографічних досліджень до пріоритету їхнього соціально-прикладного призначення.

Переконані, що творення освітньої біографістики спонукає до міждисциплінарності у сенсі запозичення отриманих даних, дослідницьких методів у соціоантропологів, літературних критиків, психологів, соціологів. Наприклад, біографічно-нарративний інтерпретаційний метод (БНІМ) (Wengraf, 2006), біографічні методи у сув'язі з квалітативними соціологічними методами.

П. Берк справедливо зауважив, що «історики мистецтва, літератури і науки, які намагалися займатися своєю проблематикою більш-менш ізольовано від основного загалу істориків, тепер прагнуть підтримувати з ними сталі контакти» (Берк, 2010, с. 19).

Список використаних джерел

1. Берк П. Вступ. Нова історія: її минуле і майбутнє. *Нові підходи до історіописання* / за ред. Пітера Берка. Київ, 2013. С. 13–38.
2. Biographical Approach. URL: <http://surl.li/tuagb> (дата звернення: 12.04.2024).
3. Biography. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/biographic> (дата звернення: 12.04.2024).
4. Bueno O. P. Biographical Approach in Education. *Oxford Research Encyclopedias. Education*. Publ. online: 25 June 2018. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.3>.
5. Dausien B., Alheit P. Biographical Approach in Education in Germany. *Oxford Research Encyclopedias. Education*. Publ. online: 28 Aug. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.519>.
6. Kendall, P. M. Biography. *Britannica* : online encyclopedia. 2009. URL: <https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre/Renaissance> (дата звернення: 12.04.2024).
7. Koulaouzides G. A. Educational Biography as a Means of Critical Reflection. URL: <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2017.05.02.213> (дата звернення: 12.04.2024).
8. Nilsen A. Biographical Life Course Research. USA, 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-44717-4_3.
9. Wengraf T. Interviewing for life-histories, lived situations and personal experience: The Biographic-Narrative Interpretive Method (BNIM) on its own and as part of a multi-method full spectrum psycho-societal methodology. URL: <http://surl.li/tubop> (дата звернення: 12.04.2024).

UDC 37.015:929](4)

N. P. DICHEK
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of
History and Philosophy of Education,
Institute of Pedagogy of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine
n.p.dichek@gmail.com*

**APPROACHES TO BIOGRAPHICAL STUDIES IN EUROPEAN HUMANITIES:
A VIEW FROM NOWADAYS**

Abstract. In the context of European integration orientations of Ukrainian humanities, some modern and postmodern European approaches to biographical studies have been outlined and the views of European scientists on modern educational biographical studies have been highlighted.

Keywords: biographical studies, humanities, European integration orientations, modern and postmodern European approaches.

УДК 37.091.113:305-055.2"190"

О. О. ДРАЧ

ORCID ID: 0000-0001-7859-3385

доктор історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії

Київського університету імені Бориса Грінченка

e-mail: o.drach@kubg.edu.ua

СІМ'Я VS РОБОТА: ГЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ КЕРІВНИКІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАМІЖНЬОЇ ОСВІТЯНКИ ПОЧАТКУ 20 ст.

Анотація. Вивчення професійної діяльності жінок модерної доби зумовлено гендерною нерівністю. Реалізовано дослідження позиції начальників освітніх закладів Київського навчального округу щодо (не)доцільності для освітянки працювати після заміжжя. Встановлено, що близько $\frac{1}{4}$ керівників повністю підтримали міністерську пропозицію звільнення пошлюблених освітянок, 32,4 % застерігали від безумовної нормотворчості в цій царині, 43,2 % взагалі заперечували її практичну користь.

Ключові слова: заміжня освітянка, жіноча освіта, начальник жіночої гімназії, голова педагогічної ради, Київський навчальний округ.

Як свідчать дослідження, нині масова зайнятість жіноцтва на ринку праці не допомогла переглянути гендерні ролі в сім'ї. Осмислити проблему варто від її витоків, що актуалізує вивчення фахової діяльності жінок у сфері освіти модерної доби в Україні.

Метою є з'ясування уявлень начальників жіночих освітніх закладів України на матеріалах Київського навчального округу щодо (не)доцільності для освітянки працювати після заміжжя. Джерельною базою слугують матеріали опитування керівників 1903 р., реалізованого канцелярією попечителя округу, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в Києві [1].

З організації в кінці 1850-х років жіночих (про)гімназій почалася нова епоха освіти дівчат України модерної доби, а також розширилося працевлаштування випускниць у сфері освіти, які здобували педагогічну кваліфікацію. Зростання питомої ваги освітянок, а також реформування патріархального сімейного порядку в державі зумовило обговорення трудової діяльності педагогині після заміжжя [1, арк. 1–1 зв; 49 зв]. Освітнє відомство зобов'язало попечителя Київського навчального округу поцікавитися думкою начальників закладів, де жінки працювали вчительками і класними наглядачками, щодо доцільності циркуляру, за яким вони після заміжжя втрачали право вільно продовжити роботу на посаді, а також

зобов'язати їх підпискою повідомляти начальство про свій шлюб.

Статистичний аналіз надісланих до канцелярії попечителя Київського навчального округу відгуків виявив такі результати: 24,3% керівників освітніх закладів округу безумовно підтримали міністерські пропозиції; 32,4% – висловили підтримку з певними застереженнями; 43,2% – не підтримали взагалі.

Керівники, які виказали цілковиту підтримку проєкту циркуляру, мотивували його необхідність такими гендерними уявленнями: заміжня освітянка мала краще матеріальне становище; сімейне життя накладало на дружину завдання, які унеможлилювали подальшу службу; пошлюблені педагогині недбайливі в роботі; тривалі хворобливі стани, зумовлені дітонародженням; не зовсім пристойний вигляд для учениць вагітної освітянки («в цікавому становищі»). Аналіз діловодного наративу начальників дає підстави узагальнити низку чинників – економічний, службово-функційний, сімейно-шлюбний, морально-етичний, – через які не варто після заміжжя лишати на роботі працівницю. Змістовно їхні відповіді засвідчили панування християнської гендерної аксіології, скерованої на збереження традиційного типу сім'ї, подружжя і незмінності ролі жінки.

Вивчення відгуків керівників жіночих закладів Київського навчального округу, які частково погодилися з міністерською пропозицією, засвідчило правдиві кадрові перспективи в разі ухвалення циркуляру, що позбавило б (про)гімназії старанних і відданих власним обов'язкам освітянок [1, арк. 36 зв]. Наведені адміністраторами застереження ґрунтувалися не лише на критеріях службової корпоративності і відданості справі, а і мотивах соціальної справедливості і правових гарантій для працівниць. Принагідно респонденти запропонували передати право вирішувати подальшу долю заміжньої службовиці її керівникові. Деякі керівники жіночих навчальних закладів щиро зазначили про функційне роздвоєння пошлюбленої освітянки-матері, що зумовлювало їхню позицію часткового погодження з проєктованим циркуляром. Частина очільників педагогічних колективів проблемності їхньої подальшої служби пов'язувала з природніми станами жінки, зумовлених дітонародженням.

Позиція керівників освітніх закладів, які висловилися проти запровадження проєктованого заходу, спиралася на узагальнення досвіду праці в закладі заміжніх освітянок. До контраргументації очільників належав мотив нетолерантності щодо службовиць. Було сформульовано тезу, що заміжжя не може бути безумовною перешкодою продовження роботи на посаді вчительки і класної наглядачки [1, арк. 16; 19; 38]. Щодо оцінки ефективності професійної діяльності заміжніх учительок, то констатували, що їхнє одруження жодним чином не спричиняло будь-яких недоглядів на службі. Навпаки, опісля заміжжя вони ставали стараннішими, справними освітянками, які дорожили робочим місцем.

Підсумовуючи вивчення думок керівників освітніх закладів України початку 20 ст., маємо констатувати, що основний масив (75,6%) респондентів висловився за можливість і доцільність продовження роботи службовиці (про)гімназії після заміжжя. Сформульовано ідею, що кваліфікованість і службова справність освітянок зумовлена не їхнім сімейним станом, а індивідуальними якостями. В умовах фемінізації початкової і середньої жіночої освіти України окремі начальники закладів обстоювали доцільність певних соціальних гарантій для службовиць як майбутніх матерів.

Список використаних джерел

1. З листування щодо служби заміжніх жінок у жіночих середніх нижчих навчальних закладах, 2 серпня 1903 – 7 серпня 1904 рр. // ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 707. Оп. 69. Спр. 106. 58 арк.

UDC 37.091.113:305-055.2"190"

O. O. DRACH

ORCID ID: 0000-0001-7859-3385

Doctor of Sciences (History),

Associate Professor,

Professor of the Department of World History

of Borys Grinchenko Kyiv University

e-mail: o.drach@kubg.edu.ua

FAMILY VS WORK: GENDER PERCEPTIONS OF HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE REGARDING MARRIED FEMALE EDUCATORS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Abstract. The study of the professional activity of women in the modern era is conditioned by gender inequality. A study of the position of educational institution administrators within the Kyiv educational district regarding the (in)advisability of female educators continuing to work after marriage. It was established that approximately a quarter of the administrators fully supported the ministry's proposal to dismiss married female educators, while 32,4% cautioned against unconditional legislative action in this area, and 43,2% outright opposed its practical feasibility.

Keywords: married female educator, female education, head of a women's gymnasium, chair of the pedagogical council, Kyiv educational district.

УДК 37(091)(477)-051Сімович:[37.035:172.15]

A. A. ЗАГОРОДНЯ

ORCID ID: 0000-0003-2418-1670

доктор педагогічних наук, професор,

головний науковий співробітник

відділу історії та філософії освіти

Інституту педагогіки НАПН України

e-mail: z_alla@i.ua

СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ІДЕЇ У ЕСТЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В. СІМОВИЧА

Анотація. Розкрито соціально-антропологічні ідеї в естетичній концепції В. Сімовича. Обґрунтовано просвітницьку діяльність В. Сімовича. Доведено яке визначне місце просвітницько-педагогічної спадщини В. Сімовича належить дослідженню виховного впливу рідної мови, фольклору, символіки, народних традицій, мистецтва, звичаїв і обрядів на особистість.

Ключові слова: В. Сімович, соціально-антропологічні ідеї, просвітницька діяльність, виховний вплив рідної мови, національна свідомість народу, культура, розвиток.

Сучасні В. Сімовичу політичні та культурно-освітні реалії життя українського суспільства зумовили погляди цього педагога, спрямування його просвітницької діяльності на збереження національної духовної ідентичності молодого покоління.

У працях В. Сімович намагався поєднати науково-дослідну та просвітницьку діяльність із національно-визвольним рухом в Україні. Наполегливо, натхненно прагнув прищепити любов і повагу до української мови, культури, і розглядав просвітницьку роботу як важливий чинник формування і піднесення національної свідомості народу.

Характерною рисою педагогічної творчості Василя Сімовича є послідовна боротьба за утвердження в Україні української як мови викладання, навчання, і виховання молоді в національних традиціях. Він писав посібники з граматики рідної мови, української літератури, як-от: «Коротенька українська правопись» (1917 р.), «Як стати по-українському грамотним» (1919 р.), «Граматики української мови» (1919 р.), «Рідне письменство: (що кожний українець повинен прочитати з рідного письменства)» (1918 р.), «Українська література. Погляд на її історичний розвиток» (1934 р.), що допомагало і викладанню, і навчанню, і вихованню молоді в національному дусі [1].

Наявність такого освітнього матеріалу не тільки полегшувала вчителям викладання, а учням засвоєння цих предметів, але й сприяла виховню молоді відповідно до національної культури. В. Сімович вважав, що вивчення мови – це також навчання національної етики, способу мислення живої нації, що розвивається.

Першочерговою вимогою, яку він ставив перед укладачем навчальних книжок, було дотримання принципів логічності, послідовності та системності у викладі матеріалу. Вчений був глибоко переконаний в тому, що літературу і мову треба вивчати в поєднанні з природою, зокрема і з історією краю. А відтак виникне потреба в додаткових книгах з рідної мови та літератури. Вони мають бути зараховані до навчальної програми та містити тексти про флору і фауну рідного краю, а також про історію країни, що підвищить національну свідомість учнів. Цим вимогам відповідали посібники, які створив сам В. Сімович.

На думку В. Сімовича функціонування національної культури, її розвиток, зв'язки з іншими культурами забезпечить тільки вільна і жива і повноправна національна мова. Педагог вважав, що лише завдяки рідній мові можна зберегти національну самобутність, культурну спадщину та релігійну віру.

В. Сімович популяризував ідею максимально ефективної національної системи освіти, коли кожну дитину заохочують розкрити свої таланти, коли дитині допомагають визначитися з уподобаннями, розвинути здібності, творчо вчитися. Науковець зазначав: «Ніякі виховні заходи не досягнуть мети, якщо не будуть ґрунтуватися на близьких дитині національно-побутових умовах. Якщо ж виховання переобтяжене абстрактними знаннями та ідеями, які не набувають національної реальності та форми, то зміст шкільної освіти втрачає виховну функцію і не сприяє формуванню відповідних поглядів та переконань. Тому треба створити такі умови в суспільному житті, щоб була можливість вільно і легко розвивати індивідуальні

здібності і кожен учень ставав творцем культури, історії народу, загальнолюдських цінностей» [3].

Визначне місце в просвітницько-педагогічній спадщині В. Сімовича належить дослідженню виховного впливу рідної мови, фольклору, символіки, народних традицій, мистецтва, звичаїв і обрядів на особистість.

Стрижнем виховної системи науковця є формування творчої і активної особистості, з глибокими громадянськими якостями, як-от: національна свідомість, гідність, сила волі, патріотизм, моральність, тощо. В. Сімович пропагував націоналістичні ідеї в освіті, вважав вивчення рідної мови одним із головних завдань шкільного життя. Педагог стверджував, що національне навчання і виховання – це процес єдності моралі, розуму, краси душі і тіла, спрямований на всебічний і гармонійний розвиток особистості.

Цікавим для нашого дослідження є той факт, що в основі його наукових поглядів закладено висвітлення школи, яка базується на рідній культурі з яскраво вираженим національним характером виховання, українознавчим змістом освіти, яка б розвивала в учнів відчуття народності, патріотизму та духовності.

На його думку, навчати, виховати, духовно та інтелектуально розвивати дитину потрібно лише рідною (національною) мовою, адже саме рідне слово легше усвідомлювати і сприймати, саме рідне слово допомагає примножувати знання. Школа з чужою мовою навчання випускає «неграмотних грамотіїв...» [2].

Список використаних джерел

1. Когут Т. М. Педагогічна та просвітницька діяльність Василя Сімовича (1880–1944) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.
2. Сімович В. Праці у двох томах. Т. 1. Мовознавство / упоряд. і передм. Л. Ткач. Чернівці : Книги-XXI, 2005. 520 с.
3. Сімович В. Праці у двох томах. Т. 2. Літературознавство. Культура / упоряд.: Л. Ткач, О. І. Васюк, за участю Р. Пилипчука, Я. Погребенник ; передм. Ф. Погребенника. Чернівці : Книги-XXI, 2005. 904 с.

UDC 37(091)(477)-051Simovych:[37.035:172.15]

A. A. ZAGORODNYA
ORCID ID: 0000-0003-2418-1670
Doctor of Science in Pedagogy, professor,
chief researcher of the department
of history and philosophy of education
of the National Academy of Sciences of Ukraine
e-mail: z_alla@i.ua

SOCIAL AND ANTHROPOLOGICAL IDEAS IN V. SIMOVYCH'S AESTHETIC CONCEPT

Abstract. The socio-anthropological ideas in the aesthetic concept of V. Simovych have been revealed. The educational activity of V. Simovych has been substantiated. It has been proven that the study of educational influence of the native language, folklore, symbols, folk traditions, art, customs and rites on the personality occupies a significant

place in V. Simovych's educational and pedagogical heritage.

Keywords: V. Simovych, socio-anthropological ideas, educational activity, educational influence of the native language, people's national consciousness, culture, development.

УДК 37(091)(477)-051Ващенко:[37.035:172.15]

І. В. ЗАЙЧЕНКО

*доктор педагогічних наук, професор,
КВНЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний
коледж» імені Т.Г. Шевченка, м. Умань
e-mail: ivan_zaichenko@ukr.net*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Г. Г. ВАЩЕНКА (1878–1967)

Анотація. У статті розкрито погляди видатного українського педагога Григорія Григоровича Ващенко на мету, завдання, зміст, методи й форми організації національно-патріотичного виховання українських дітей і молоді. Зазначено їхню актуальність і важливість для сьогоденних українських соціально-політичних і педагогічних реалій.

Ключові слова: Григорій Ващенко, педагогічна концепція, українська молодь, національно-патріотичне виховання, шляхи і засоби реалізації.

Через широкомасштабну навалу рашистської орди в Україну проблема національно-патріотичного виховання є архіактуальною. Особливо в контексті захисту нашої національної ідентичності і державності. Адже ворог не приховує наміру знищити не лише державу Україна, а й українців як націю, навіть найменшу згадку про українство. Отже, над нами нависла смертельна небезпека і тому збереження державності й національної самоідентичності сьогодні для українців є першочерговим заданням.

Добре знаючи історію боротьби українців за незалежність, Г. Ващенко зауважив варварську сутність московського шовінізму, який ґрунтується на «теорії», започаткованій ще в XV ст. Це концепція Москви – третього Риму. «Суть її полягає в тому, що Москва має покликання керувати іншими народами в житті політичному, культурному, а особливо релігійному. Ця теорія лягла в основу політики московських царів і російських імператорів, що поневолювали один народ за другим і, таким чином, заволідали великою частиною світу, створивши з неї тюрму народів, москалі діяли надзвичайно підступно. Всякими способами вони нацьковували одну частину народу на другу, виставляючи себе захисниками правди; вони притягали на свою службу здібніших людей поневоленої нації; поступово, крок за кроком, відбирали в поневоленого народу його права, послідовно й систематично провадили русифікацію поневолених народів.

Політику московських царів продовжують більшовики; жорстокість їхня ще більша, ніж німецьких націонал-соціалістів, – писав Г. Ващенко. – Різниця між ними тільки та, що націонал-соціалісти нищили людей одверто, а більшовики нищать їх і в той же самий час кричать про щасливе й радісне і, навіть, вільне життя в ССРСР» [2, с. 289].

Педагогіка Г. Ващенко сповнена ідеєю національного й патріотичного виховання. У книзі «Виховний ідеал» автор зауважив, що найважливіше для українського народу – об'єднання у боротьбі за державність і досягнення одвічного прагнення до національної самостійності. «Отже, коли ми хочемо виховати в українській молоді міцну волю і суцільність характеру, треба, перш за все, прищепити їй прагнення до високої мети, що об'єднувала б увесь український нарід. Такою метою є благо і щастя Батьківщини... гаслом, під яким має провадитися виховання української молоді, є: Служба Богові й Батьківщині. Перша абсолютна вартість для молоді є Бог, друга – Батьківщина» [1, с. 174].

Г. Ващенко розрізняв патріотизм *стихійний, несвідомий і свідомий*.

Стихійний патріотизм це – неусвідомлена любов до свого, коли людина живе в гармонії з рідною природою, земляками, передовсім зі своєю родиною й сусідами, з національними традиціями, світоглядом і мовою. Треба розвивати насамперед стихійну любові до Батьківщини, а потім і свідому.

Патріот більш-менш чітко знає все про свій народ, знає довкілля, історію краю і країни. Щирий патріот любить Батьківщину беззастережно і не зрікається її навіть, коли бачить якісь негативні явища, помилки сучасні чи минулі.

Найвищою формою патріотизму Г. Ващенко вважав жертвну любов до Батьківщини. «Вона виявляється в тому, що людина для блага Батьківщини терпить муки і навіть іде на смерть». «Більшої любові ніхто не має, як той, хто кладе життя своє за друзів своїх», – сказано в Євангелії» [2, с. 288].

Засадничим для виховання патріотизму Г. Ващенко називав прищеплення патріотизму свідомого, «бо тільки він забезпечує планову, організовану участь у боротьбі за Батьківщину, за її добробут і високий культурний рівень. Але ... стихійний патріотизм є фундаментом для патріотизму свідомого; тому стихійну любов до батьківщини не треба нехтувати, а навпаки, всіма засобами підтримувати» [2, с. 295].

За переконанням Г. Ващенко, український патріотизм мусить бути здоровим, вкоріненим на християнській моралі і без будь-якого шовінізму.

Виховання патріотизму варто розпочати з перших років життя дитини. Серед усіх методів і засобів національно-патріотичного виховання чи не визначальним є метод особистого прикладу, до того ж – дієвого, практичного.

Плекаючи у маленьких дітей любов до Батьківщини, треба, найперше, створити відповідне середовище. Найближча, люба для дитини людина – її мати. Любов до неї є початком усякої любові, зокрема й любові до Батьківщини. Тому поведінка матері, ставлення її до дитини набувають особливого значення, коли йдеться про виховання патріотизму, наголошував Г. Ващенко. Материнська любов має бути розумною, високодуховною [2, с. 296].

Могутню роль у вихованні любові до Батьківщини відіграє живе слово, а потім і друковане. Мова формує думку. Пісня і гра мають свій певний сенс і дуже впливають на психіку дитини.

У дитячому садку є всі засоби не тільки підживлювати стихійну любов до Батьківщини, а й виховувати у дітей свідому любов до неї, до того ж робити це планово й систематично. Але садок потрібно добре організувати, щоб були фахові й віддані справі вихователі. Засоби виховання патріотизму у дитячому садку практично ті ж самі, що й у родині. І тут важливо, щоб приміщення, подвір'я дитячого садка мали затишний вигляд (прості, зручні меблі, гарні, доступні для дитячого сприйняття, малюнки, живі

квіти і т. ін) і вабили до себе дітей.

У школі варто більше уваги звертати на виховання громадянина. «Не досить озброїти учнів знаннями, навіть знаннями з історії нашого народу, не досить патріотичного виховання лише через лекції. Крім слова, потрібне ще й діло. Учні мають привчатися ретельно виконувати свої громадські обов'язки й відповідати за них перед шкільною громадою і педагогами... Школа мусить стати для них маленькою батьківщиною, яку вони люблять і честю якої вони дорожать, яку вони разом з педагогами розбудовують» [1, с. 179–180].

Формалізм, бездушність, шаблон, ігнорування психологічних властивостей та інтересів особистості, те, що викликає в дітей відразу до школи і педагогів – все це необхідно відкинути. І можливостей для цього достатньо. Це передовсім уроки історії й географії України, тематичні екскурсії, українська література й народна творчість, уроки природознавства, фізики, математики, а особливо співи, шкільні вечори, вистави, дозвілля, участь у дитячих та юнацьких організаціях «Пласт» і СУМ¹.

Необхідно розповідати про культурні здобутки українського народу. «Через відсутність своєї самостійної держави багато здібних українських інтелігентів пішли на працю до москалів. Це почалось з кінця XVII сторіччя, коли бувші вихованці Києво-Могилянської академії переходили до Москви й Петербургу, засновували там школи, виправляли церковні книги, а в початку XVIII ст. брали дуже активну участь у реформах Петра I. З того часу Україна дала для Москви дуже багато видатних письменників, малярів, музик, учених, як Гоголь, Репін, Бортнянський. Ведель. Потебня і багато інших. Всіх їх Москва трактувала як своїх, як «руських». Але ще далі пішли большевики. Тепер вони присвоюють собі як «руських» письменників навіть Шевченка, Франка, Лесю Українку. У всьому цьому є певна згубна для нас тенденція стерти з лиця землі Україну не тільки як політичну, а й культурну одиницю. Школа не мусить бути байдужою до цього небезпечного явища. Історик і літератор мусять всебічно висвітлювати, які великі культурні вартості створив наш нарід, навіть будучи в московській неволі; мало того, вони мусять підкреслювати, що Україна має більше права на ці вартості, ніж Москва. Наприклад, на годинах літератури слід вивчати творчість Гоголя і Короленка, як українців, що писали російською мовою; на годинах історії слід зазнайомлювати учнів з творчістю Левицького, Репіна, Маковського, Ярошенка та інших» [2, с. 310].

Важливе значення у національно-патріотичному вихованні, на думку Г. Ващенка, має діяльність дитячих і молодіжних організацій Пласту і СУМ-у. Як відомо, Пласт організований на засадах бойскавтського руху, що поширений в усьому світі. Але в кожній країні ця організація набуває певних національних рис. Такі риси має й український Пласт. Він виховує нашу молодь в дусі здорового націоналізму.

Життя пластунської організації овіяне романтизмом, притаманним підлітковому, юнацькому вікові. Цей флер особливо сприяє вихованню любові до Батьківщини.

¹ Верховна Рада України схвалила законопроект про державне визнання і підтримку Національної Скавтської Організації України і Спілки Української Молоді (СУМ). Це сталось завдяки тому, що 18 травня 2019 року Верховний Головнокомандувач і Президент України Петро Порошенко підписав Указ про Стратегію національно-патріотичного виховання та затвердив Стратегію національно-патріотичного виховання, одним із завдань якої є сприяння розвитку «Пласту» і Спілки Української Молоді. Варто нагадати, що Національною Скавтською Організацією України «Пласт» опікувався П. Порошенко, як до цього Віктор Ющенко – один з Президентів України, хто переймався національно-патріотичним вихованням молоді.

СУМ має такі само виховні завдання, що й Пласт. Але є різниця у формах і методах їхньої роботи. Зумовлено це віковими особливостями молоді, що належить до складу цих організацій. «Сумівець мусить: 1) знати свою Батьківщину і любити її; 2) мусить усвідомити свої обов'язки перед нею; 3) підготуватись до виконання їх» [2, с. 314].

Висока громадянськість, патріотизм віддзеркалюються в мові, піснях, легендах, думках, казках, поезіях народу, які варто творчо використовувати у педагогічному процесі. Організуючи виховну роботу з патріотичного виховання, потрібно враховувати широкий спектр регіонально-політичних і культурних відмінностей, релігійну неоднорідність, необізнаність, а відтак і неоднозначне ставлення населення до багатьох подій минулого та сучасності, одне слово – на все те розмаїття, що ним багата Україна. Саме патріотизм, громадянськість повинні нас об'єднати, зберегти те, що протягом століть було нашою метою – незалежну державу, зазначав Г. Ващенко.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків. 3-тє вид. Полтава : Полтав. вісн., 1994. 191 с.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підруч. для педагогів. Київ : Школяр, 1999. 385 с.

UDC 37(091)(477)-051Vashchenko:[37.035:172.15]

I. V. ZAYCHENKO

*doctor of pedagogical sciences, professor,
T.G. Shevchenko "Uman Humanitarian
and Pedagogical University College", Uman
e-mail: ivan_zaichenko@ukr.net*

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN H. H. VASHCHENKO'S (1878-1967) PEDAGOGICAL CONCEPT

Abstract. The article reveals the views of the outstanding Ukrainian teacher Hryhoriy Hryhorovych Vashchenko concerning the purpose, tasks, content, methods and forms of organizing national-patriotic education of Ukrainian children and youth. Their relevance and significance for today's Ukrainian socio-political and pedagogical realities have been noted.

Keywords: Hryhoriy Vashchenko, pedagogical concept, the Ukrainian youth, national-patriotic education, ways and means of its implementation.

378.018.43:004](477)"364"

С. В. ЗАХАРІН

*ORCID ID 0000-0002-1263-8170
доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти,
Інститут педагогіки
Національної академії педагогічних наук України,
e-mail: ip.istp@gmail.com*

ОСВІТА СЬОГОДЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Встановлено організацію освітнього процесу в сучасних умовах і за сучасних цивілізаційних викликів. Розкрито проблеми та перспективи змішаного та дистанційного навчання в нинішніх умовах. Доведено як впровадження системи гібридного навчання залежить від координаційної діяльності зацікавлених сторін.

Ключові слова: організація освітнього процесу, інформативно-комунікативні технології, освітня технологія, гібридне, змішане та дистанційне навчання, електронні навчальні матеріали та мультимедіа, комп'ютерного тестування, самостійна робота здобувачів освіти, дистанційні та онлайн-курси.

Організація освітнього процесу за сучасних цивілізаційних викликів невпинно прямує в бік гібридного або змішаного навчання з використанням елементів дистанційного навчання. Впровадження в систему освіти різноманітних інформативно-комунікативних технологій є одним із шляхів оптимізації освітнього процесу, який приносить багато переваг та є значним кроком до спрощення організації освітнього процесу у закладах освіти і підвищення ефективності самостійної роботи здобувачів освіти, а також об'єктивної оцінки набутих компетентностей.

Дистанційне навчання передбачає організацію освітнього процесу в онлайн режимі без безпосереднього контакту викладача та здобувачів вищої освіти. З цією метою використовуються різноманітні платформи управління навчанням (Google Classroom, Moodle та ін.), засоби забезпечення зворотного зв'язку (Viber, Telegram та ін.), програмні ресурси для відео конференцій (Zoom, Skype, Google Meet та ін.). Зазвичай використання конкретної системи управління навчанням регламентується у наказах та розпорядженнях на рівні закладу вищої освіти. Щодо обміну повідомленнями та організації відеоконференцій, то вибір конкретного програмного засобу або електронного сервісу залежить від бажання здобувачів вищої освіти та викладачів. Унаслідок повномасштабного вторгнення частина українських закладів вищої освіти, змушені були переєструватися на підконтрольній території та здійснювати освітній процес у змішаному, а за неможливістю, в дистанційному режимах.

Перевагою змішаної форми навчання є можливість поєднання потужних можливостей ІКТ та аудиторної форми навчання, використання електронних навчальних матеріалів та мультимедіа [2, с. 300], проведення комп'ютерного тестування. Під час змішаної форми навчання легкі завдання виконується в дистанційному форматі, а найбільш важкі питання розглядаються під час аудиторних занять. Зазначені переваги надають можливість інтенсифікувати роботу здобувачів вищої освіти, сформувані в них компетентності з інформаційних технологій, розширити можливості для навчання та комунікації [3, с. 143]. Головною перевагою дистанційної форми навчання є можливість забезпечення неперервного освітнього процесу в надзвичайних ситуаціях, коли у здобувачів немає можливості відвідувати заняття в аудиторії [1, с. 83]. Її можна вважати освітньою технологією, яка передбачає мінімізацію аудиторної взаємодії між учасниками

освітнього процесу при одночасному збільшенні частки самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти [2, с. 79].

Від початку повномасштабного вторгнення росії українська освіта зазнала багатьох трансформацій. Умови життя здобувачів освіти на сході та півдні України, де ведуться бойові дії, стають дедалі нестерпнішими. Українські здобувачі, рятуючись від війни, водночас наражаються на великий ризик розлучитися з родинами, втратити батьків, зазнати насилля, жорстокого поводження, потрапити в тенета торговців людьми. А виїхавши за кордон вони поєднують навчання в іноземних та українських школах.

Реалізація змішаного навчання викликала потребу розроблення і впровадження дистанційних освітніх технологій. Онлайн освіта буде такою ж ефективною, як і традиційна форма. Це вимагає грамотного застосування дистанційних технологій із відповідними методичними підходами, що забезпечують інтерактивну взаємодію здобувачів освіти та педагогів. Під час змішаного навчання необхідно враховувати певні обмеження спілкування: ізоляція здобувачів освіти у віртуальних академічних групах; обмеження, що перешкоджають груповому спілкуванню, єдності; технічні засоби колективної комунікації (між викладачами та здобувачами освіти створили штучний і неповноцінний простір спілкування; невміння чітко висловлювати свої думки (особливо в чатах та текстових повідомленнях).

Широке впровадження та розвиток гібридної освіти у вільній економічній зоні України потребує вирішення низки завдань: кадрове забезпечення потреб змішаного навчання; матеріально-технічне та фінансове забезпечення; методичне забезпечення, що враховує специфічні обставини; створення проєктів підтримки здобувачів освіти в різних регіонах України на основі вільної економічної інфраструктури; пропагування освіти на ринку праці та послуг; турбота про здоров'я всіх учасників, що є найважливішою частиною організації навчання. Ті фактори, що перешкоджають запровадженню гібридного навчання в Україні, вони пов'язані з відносно високою вартістю розробки курсів, недостатнім розвитком інфраструктури, вартістю створення якісної предметної бібліотеки, складністю отримання дозволів та отримання національної атестації. На нашу думку, активно розвиваючи та впроваджуючи сучасні інформаційні технології, звільняючи аудиторії, економлячи експлуатаційні та управлінські витрати в процесі освіти, змішане навчання надасть переваги для закладів освіти та підвищить якості освітнього процесу. Впровадження системи гібридного навчання залежить від координаційної діяльності зацікавлених сторін. Основною стороною системи змішаного освіти є держава, як суб'єкт нормативно-правового регулювання діяльності закладів освіти та основний стейкхолдер для підготовки компетентних та конкурентоспроможних фахівців на ринку праці та освітніх послуг.

Нині заклади освіти прагнуть створити нові джерела доходу, а розробка нових дистанційних та онлайн-курсів розглядається як спосіб отримання його та підвищення конкурентоспроможності. Педагоги можуть успішно розробляти власні онлайн-курси. Можна організувати підвищення кваліфікації педагогів різних закладів освіти у напрямку впровадження гібридного та змішаного навчання, розробити ефективно створення сучасних електронних інтелектуальних посібників. У той же час вони можуть читати відповідні тематичні курси та сформулювати

команду розробників розумних посібників у системі змішаного навчання для використання іншими новаторами.

Незалежно, яку назву вживати – змішане чи гібридне навчання, воно швидко поширюється та розвивається. В той час, коли експерти продовжують піддавати сумніву ефективність змішаного навчання, воно змушує замислитись не тільки над використанням технологій у освітньому процесі, а й над пошуком шляхів, як зробити навчання доступним та ефективним.

Список використаних джерел

1. Лісецька І. С. Дистанційна форма навчання студентів-медиків як виклик сьогодення. *Сучасна педіатрія. Україна*. 2020. № 7. С. 81–86.
2. Наливайко О. О. Дистанційне навчання: сутність та особливості. *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. / Херсон. акад. неперерв. освіти. Херсон, 2017. Вип. 36. С. 75–81.
3. Ткачук Г. В. Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі. *Інформаційні технології в освіті* : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т, НАПН України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання. Херсон, 2017. Вип. 4. С. 143–156.

UDC 378.018.43:004](477)"364"

S. V. ZAKHARIN

ORCID ID 0000-0002-1263-8170

doctor of economic sciences, professor,
chief researcher of the Department

of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

e-mail: ip.istp@gmail.com

EDUCATION TODAY: PROBLEMS AND PROSPECTS OF BLENDED AND DISTANCE EDUCATION

Abstract. The organization of the educational process in modern conditions and under modern civilizational challenges has been defined. The problems and prospects of mixed and distance learning in the current conditions have been revealed. It has been proven that implementation of a hybrid education system depends on coordination activities of the interested parties.

Keywords: organization of the educational process, information and communication technologies, educational technology, hybrid, mixed and distance learning, electronic educational materials and multimedia, computer testing, independent work of students, distance and online courses.

373.3/.5.018.58

:[37.035: 172.15](477)

Н. А. КАЛІНІЧЕНКО

ORCID ID 0000-0003-1802-274

доктор педагогічних наук, професор,
заслужений вчитель України,

ЦДУ імені В. Винниченка
e-mail: kalinichenko11@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У

ШКОЛІ ВАСИЛЯ КАЮКОВА

Анотація. Розкривається становлення Василя Каюкова як талановитого вчителя і творця першої національної школи на Кіровоградщині, яку називають Школою виховання національної гідності. Акцентується увага на діяльності школи в складних умовах сьогодення.

Ключові слова: Концепція національно-патріотичного виховання, громадянин-патріот України, педагог-гуманіст Василь Сухомлинський, концепти авторської школи Василя Каюкова.

Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 р. окреслюють основні його складові; громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання. Метою національно-патріотичного виховання визначено становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу [1].

З вітчизняної спадщини залишаються виключно актуальними теоретичні і практичні надбання з цієї проблеми педагога-гуманіста Василя Сухомлинського. «Щоб навчити підлітка утверджувати себе, треба відмовитися від наміру знайти якийсь універсальний засіб», – зазначав Василь Олександрович [2, с. 329]. Громадянське бачення світу – це жива плоть і кров моральності, наголошував Вчитель, і прагнув, щоб вихованці не тільки розуміли добро і зло, справедливість і несправедливість, честь і безчестя, а й відчували непримиренність, ненависть до соціального зла, безчестя, несправедливості [2, с. 435]. Серед палких шанувальників гуманістичної педагогіки Василя Сухомлинського був і талановитий вчитель, директор школи Василь Каюков (1945–2001 рр.). З відзнакою закінчив філологічний факультет КДПІ (1964–1968 рр.). Кандидат педагогічних наук (1996 р.), доцент кафедри педагогіки та психології обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. заслужений учитель України (1996 р.), вчитель вищої категорії, вчитель-методист, філолог, віце-президент Всеукраїнського благодійного фонду лицарського виховання ім. Петра Сагайдачного, член правління Асоціації вчителів української мови і літератури шкіл України. Відзначений численними нагородами і почесними званнями. Створив першу в області українську національну школу на засадах козацько-лицарського виховання, яку називають «школою виховання національної гідності».

Круглий сирота виховувався в кількох дитбудинках області, навчався у школах-інтернатах села Пантаївки та міста Кіровограда. У цих непростих колективах сформувався його характер працюючої, відповідальної, порядної, а водночас інтелігентної й принципової людини, з гострим відчуттям України. Після закінчення інституту молодий учитель української філології працював на посадах учителя, організатора позакласної роботи, директора школи. Педагог успішно викладав українську мову й літературу, історію, українську етнопедагогіку, козацьку педагогіку. Компетентний вчитель був чуйним, безкомпромісним і справедливим. Втілюючи в практичній діяльності концепти національно-патріотичні починання,

Василь Іванович одержує дружню підтримку вчених-академіків П. Кононенко, М. Стельмахович, П. Храпко.

У 1990 році Василь Каюков очолив Кіровоградську загальноосвітню школу І-ІІІ ступеня № 21 (1990–2001 рр.), яка одержала в області визнання української національної школі на засадах козацько-лицарського виховання, «школою виховання національної гідності». В 1992 р. Василь Іванович став переможцем конкурсу «Кращий учитель року» в області у номінації «українська мова і література», а в 1995 р. переміг у цьому ж конкурсі в номінації «українознавство». 29 листопада 1996 р. відомий педагог захистив дисертацію «Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу», здобувши науковий ступінь кандидата педагогічних наук. Протягом 10 років разом з колективом учителів розробляв, апробував і вдосконалював систему національного виховання учнів у загальноосвітній школі. Свій досвід В. І. Каюков узагальнив у працях: «Школа козацького виховання» (1996 р.), «Лицарське виховання» (1997 р.), «Виховуємо патріотів України» (1998 р.) та інших виданнях. Його перу належить і поетична збірка «З любов'ю до життя».

З 1991 р. в навчальному закладі діє особлива система учнівського самоврядування – «Козацька паланка імені Івана Сірка», яка співпрацює з Буго-Гардівською паланкою Українського козацтва. Навчальний заклад, завдячуючи цьому видатному педагогові, став першою на Кіровоградщині українською національною школою. Її називають і Музеєм, і Українським Домом, і Берегиною української духовності, і Школою виховання національної гідності. Нині школа має назву: Комунальний заклад «Козацька гімназія Кропивницької міської ради», її колектив примножує традиції, започатковані Василем Каюковим з національно-патріотичного виховання учнівської молоді. Змістовно, хвилююче проходять виховні заходи «День пам'яті захисників України Вони віддали життя за Україну», «Дякуємо захисникам. Листи на фронт», «Квіти для ЗСУ» Старші діти долучаються до відеопроєкту. «Незламні діти. Я чекаю». З участю батьків та гостей проходять «День миру», «День Гідності та Свободи», «Олімпійський тиждень», «Всесвітній день Доброти», «День української писемності та мови» під девізом «Українська мова – це наш дух, наша душа, наша пісня ...» (Олесь Гончар), «День Української хустки» (Яскрава вишита хустина на плечах української дівчини як символ рідної країни, як прояв величі душі ...).

До 105 річниці з дня народження Василя Олександровича Сухомлинського вчителі, учні та гості заглибилися у спадщину видатного педагога завдяки літературно-педагогічному сторітелінгу «Серце віддаю дітям». В рамках тижня безпеки життєдіяльності «Навчіться сьогодні, щоб бути в безпеці і вижити завтра...» з учнями було проведено ряд виховних годин «Багато знати – вміло діяти». А ще посвята учнів 2 класу у «перевеслята», загальношкільне свято «Ми – діти козацького роду».

У гімназії ведеться цілеспрямована профорієнтаційна робота на військові спеціальності з участю представників вищого навчального закладу Національної академії Державної прикордонної служби України. Харківського національного університету внутрішніх справ факультету кіберполіції (онлайн-зустрічі), кафедри військової підготовки Національного авіаційного університету за освітньо-

професійними програмами: цивільна безпека, будівництво та цивільна інженерія, авіаційний транспорт.

Список використаних джерел

1. Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sistema-osviti-zatverdzheno-zahodi-shodo-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-ditej-ta-ta-molodi> (дата звернення: 19.03.2024).
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. Київ : Рад. школа, 1976. 654 с.
3. Каюков В. І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Кіровогр. держ. пед. ін-т ім. В. К. Винниченка. Кіровоград, 1996. 24 с.
4. Каюков В. І. Школа козацького виховання : метод. посіб. Кіровоград, 1996. С. 1–92.

UDC 373.3/.5.018.58K aiukov: [37.035: 172.15](477)

N. A. KALINICHENKO

ORCID ID: 0000-0003-1802-274

doctor of pedagogical sciences, professor,

honored teacher of Ukraine,

Central State University named after V. Vinnichenko

e-mail: kalinichenko11@ukr.net

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH AT VASYL KAYUKOV'S SCHOOL

Abstract. The publication deals with formation of Vasyl Kayukov as a talented teacher and creator of the first national school in Kirovohrad region, which is called the School for national dignity upbringing. Attention is focused on the school's activities in today's difficult conditions.

Keywords: Concept of national-patriotic education, citizen-patriot of Ukraine, pedagogue-humanist Vasyl Sukhomlynskyi, concepts of Vasyl Kayukov authorial school.

378.035:172.15](477):908

H. M. КОЛЯДА

ORCID ID: 0000-0001-7743-7831

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

e-mail: Koliada_n@ukr.net

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Анотація. Розкрито актуальність формування української національної та громадянської ідентичності молоді засобами педагогічного краєзнавства – міждисциплінарного знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури краю. Презентовано досвід проектної діяльності Науково-

дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Національній академії педагогічних наук України та Міністерству освіти і науки України, створеного в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Ключові слова: педагогічне краєзнавство, українська національна та громадянська ідентичність, національно-патріотичне виховання молоді, центр педагогічного краєзнавства, регіональні дослідження.

В умовах сучасних соціальних змін, потребами щодо кристалізації національної ідеї як основи української державності важливу роль відіграє формування української національної та громадянської ідентичності молоді.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) та інших документах як пріоритетні визначаються завдання формування національної ідентичності у студентської молоді, усвідомлення нею свого національно-патріотичного обов'язку на основі загальнолюдських і національних духовних цінностей, виховання любові до своєї Батьківщини, утвердження якостей громадянина-патріота України як ідеологічного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу [2].

Формування національної ідентичності – мета діяльності Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності (постанова КМУ від 07 квітня 2023 р. № 320) [5] та пріоритетне завдання державного рівня, передбачене низкою нормативних документів: «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (Закону України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX) [4] та ін.

З-поміж сучасних тенденцій розвитку української освіти, педагогіки – актуалізація регіональних досліджень, що виявляється у зверненні науковців до різних аспектів педагогічного краєзнавства, мікроісторії тощо. Зокрема, формування української національної та громадянської ідентичності молоді є предметом досліджень педагогічного краєзнавства – міждисциплінарного знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури краю, вивчення, збереження та творчого використання регіонального педагогічного досвіду в теорії та практиці сучасних закладів освіти, наукових установ, закладів соціальної сфери.

Розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із проблем педагогічного краєзнавства – основна мета діяльності низки науково-дослідних структур. Зокрема, Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Національній академії педагогічних наук України та Міністерству освіти і науки України, створеного в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини у 2006 р. [3].

Сьогодні Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства – осередок інтеграції освіти і науки як необхідної умови інноваційного розвитку будь-якої країни, суспільства. Тому основними завданнями його діяльності є співпраця з науковими установами, закладами вищої освіти, дослідження, апробація і впровадження у практику теоретико-методологічних засад педагогічно-краєзнавчої діяльності. З метою актуалізації регіональної наукової проблематики, вивчення маловідомих сторінок педагогічного краєзнавства науковці Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини у 2022 р. започаткували новий дослідницький проєкт – «Освіта, шкільництво і педагогічна думка Черкащини». В межах реалізації проєкту підготовлено колективну монографію «Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні». Наступний етап реалізації проєкту – презентація громадськості здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки та освіти, консолідувавши біографічну та бібліографічну інформацію про педагогів, освітян, викладачів у вигляді інформаційно-бібліографічного електронного ресурсу «Черкащина педагогічна» та науково-популярного довідника-хрестоматії [6].

21 листопада 2023 р. відповідно до плану наукової роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у змішаному форматі відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні». Під час конференції учасниками було обговорено актуальні питання розвитку педагогічного краєзнавства крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні: становлення та розвиток педагогічного краєзнавства в Україні: міждисциплінарний аспект наукових досліджень; освіта, шкільництво і педагогічна думка: історія та сучасність; історико-культурний компонент підготовки здобувачів вищої освіти; педагогічне краєзнавство у персоналіях: від витоків до сучасності.

Отже, педагогічне краєзнавство як міждисциплінарне наукове знання та багатовимірний феномен освіти, культури, науки має потужний потенціал у справі формування української національної та громадянської ідентичності молоді, розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з проблеми формування національної ідентичності, розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури краю, вивчення, збереження та творчого використання регіонального педагогічного досвіду в теорії та практиці сучасних закладів освіти, наукових установ, закладів соціальної сфери.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у підсиленні міждисциплінарного вивчення проблем педагогічного краєзнавства (насамперед, засобами студентської дослідно-пошукової роботи) задля збагачення та розширення сучасного наукового знання про регіонально-краєзнавчий аспект розвитку освіти, шкільництва і педагогічної думки в Україні.

Список використаних джерел

1. Кабмін затвердив «Порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/kabmin-zatverdiv-poryadok-pidgotovki-perepidgotovki-ta-pidvishennya-kvalifikaciyi-fahivciv-u-sferi-utverdzhennya-ukrayinskoyi-nacionalnoyi-ta-gromadyanskoyi-identichnosti> (дата звернення: 17.11.2023).
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 02.09.2023).
3. Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/наука/науково-дослідний-центр-педагогічно/> (дата звернення: 17.11.2023).
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX.

Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

5. Про утворення Координаційної ради з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності : постанова Каб. Міністрів України від 7 квіт. 2023 р. № 320. *Урядовий портал*. Київ, 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennia-koordynatsiinoi-rady-z-pytan-utverd-a320> (дата звернення: 17.11.2023).

6. Черкащина педагогічна : інформ.-бібліогр. електрон. ресурс. URL: <https://fspo.udru.edu.ua/наука/науково-дослідний-центр-педагогічно/педагогічна-карта-черкащини/> (дата звернення: 18.11.2023).

UDC 378.035:172.15](477):908

N. M. KOLIADA

ORCID ID 0000-0001-7743-7831

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
e-mail: Koliada_n@ukr.net*

FORMATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL AND CIVIL IDENTITY OF YOUTH BY THE MEANS OF PEDAGOGICAL LOCAL STUDIES

Abstract. The relevance of the formation of the Ukrainian national and civic identity of the youth by means of pedagogical local studies – interdisciplinary knowledge about the peculiarities of the development of education, science, pedagogical thought, and the culture of the region is revealed. The experience of the project activity of the Scientific and Research Center of Pedagogical Local History under the dual subordination of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine, established at the *Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*, is presented.

Keywords: pedagogical local studies, Ukrainian national and civic identity, national-patriotic education of youth, center of pedagogical local studies, regional studies.

УДК 37(091)(477)-051Кузь: [37.035:172.15]

Т. Д. КОЧУБЕЙ

ORCID ID: 0000-0002-9104-8442

*доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
e-mail: udru_tania@ukr.net*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДКУ ВОЛОДИМИРА ГРИГОРОВИЧА КУЗЯ (1938–2018)

Анотація. Обґрунтовано концептуальні засади національно-патріотичного виховання у спадку відомого педагога. Розкрито основоположні принципи формування національного характеру, духовності, гуманізму, культури українського

народу, роль народної педагогіки у формуванні особистості, її свідомості, родинного виховання та менталітету.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, духовність, народна педагогіка, український народ, гуманізм.

В українському суспільстві в основу принципів національно-патріотичного виховання закладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку держави та нації в цілому. Відтак, і в Концепції національно-патріотичного виховання наголошується на тому, що у період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає потреба у здійсненні системних заходів, спрямованих на «посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні та формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [1, с. 1]. У цьому руслі пророчими є настанови академіка НАПН України Володимира Григоровича Кузя про необхідність засвоєння кожною особистістю «духовності, культури рідного народу, його національного духу», адже справжнє виховання особистості є «глибоко національним за сутністю, змістом, характером та історичним покликанням» [4, с. 85], а основою виховної системи України виступає саме народна педагогіка, яка «реалізує своє покликання – виховання підростаючих поколінь на глибоко прогресивних, віками перевірених і усталених традиціях, ідеалах героїчного минулого українського народу. У цьому – запорука формування національного характеру, свідомості, менталітету. Створена генієм українського народу сімейна педагогіка – основа загальнолюдської культури, духовності, традиційної педагогіки та етнопедагогіки» [2, с. 7]. Тому основою національно-патріотична виховання молоді має стати саме формування довготривалих духовно-моральних цінностей, життя народів у мирі, злагоді та без насилля, визнання права і гідності людини найвищими цінностями цивілізації [1]. Важливого значення при цьому набуває формування у підростаючого покоління ідей істинного гуманізму, що проявляються в доброті, милосерді, толерантності, духовності, сприйнятті людини як найвищої цінності суспільства. Тому особливе значення відводиться саме збереженню рідної мови як найяскравішому прояву «національного буття народу як його єдина універсальна скарбниця духовних надбань», адже культура народу твориться рідною мовою через «самобутній спосіб мислення, оригінальний спосіб пізнання дійсності, неповторний і нічим незамінний інструментарій творчості народу. Саме у цьому унікальність, оригінальність і неповторність кожної мови як явища цивілізації» [1].

Виходячи із означених основоположних принципів, висвітливо концептуальні засади національно-патріотичного виховання пропагованих академіком В. Г. Кузем. До концептуальних засад національно-патріотичного виховання, виокремлених ним, відносимо: роль ідеологічного центру у військово-патріотичному вихованні; виховання особистості на миролюбивих традиціях рідного краю; козацьку педагогіку; національну школу як наступність ідей та одну із глобальних проблем сучасності; народну педагогіку як основу теорії національного виховання; українську козацьку педагогіку і духовність; народність як важливу умову запобігання хибній поведінці в патріотичному вихованні; українську ментальність; рідну мову, національну школу, еліту нації, яка починається із дошкілля, що тісно перегукуються з ідеями Концепції національно-патріотичного виховання в системі

освіти України (2022) та Заходами щодо її реалізації до 2025 року. Зокрема, у ній зацентровано увагу на тому, що «нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості», а також виховання любові до своєї країни та «ідеї об'єднання різних народів, національних, етнічних та релігійних груп, які проживають на території сучасної України» [1].

Тому, на сучасному етапі розвитку українського суспільства важливим завданням є формування «ціннісних орієнтирів і громадської самосвідомості у дітей та молоді на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держава, ідеалів свободи, соборності та державності...» [1]. Ідеї В. Г. Кузя тісно переплітаються з метою національно-патріотичного виховання, задекларованій в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, а саме: утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; підвищення престижу військової служби, а звідси і культивування ставлення до військовослужбовця як до захисника України, героя; усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, відповідального ставлення до природи; розвиток духовності і моральності у суспільстві, утвердження традицій сімейних цінностей [1].

Закцентуємо увагу на тому, що донині не втрачає своєї актуальності праця В. Г. Кузя «Основи національного виховання» [4], в якій він наголошував на тому, що саме «національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрала в себе надбання національної виховної мудрості» [4, с. 88]. Суголосні також з думкою науковця про те, що кожне нове покоління включається у вже існуючу систему виховання, а саме національне виховання базується на таких фундаментальних принципах, як природовідповідність, народність, етнізація виховання, гуманізм, демократизм, реалізація народознавчого, людинознавчого і особистісного підходів у процесі навчання і виховання. Ядром національного виховання при цьому, виступають загальнолюдські духовно-моральні цінності. Тому досить важливо усвідомити, що національне і загальнолюдське – це не альтернативні поняття, а дві взаємопроникаючі сторони виховного процесу як суспільного явища, адже загальнолюдське складається з певних компонентів національного.

Список використаних джерел

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. *ZakonOnline* : юрид. портал. Київ, 2022. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/506238_736214 (дата звернення: 05.03.2024).
2. Кузь В. Г. Народна педагогіка – основа національного виховання. *Збірник наукових праць* / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Київ, 2002. Спецвип. : До витоків становлення української педагогічної науки. С. 7–10.
3. Основи національного виховання : концептуальні положення / М-во освіти України, Ін-т систем. дослідж. освіти, Уман. держ. пед. ін-т ім. П. Г. Тичини ; за заг. ред. Кузя В. Г., Ю. Д. Руденка, З. О. Сергійчук. Умань, 1993. 110 с.

4. Основи національного виховання : концептуальні положення. Ч. 1 / М-во освіти України, Ін-т систем. дослідж. освіти ; за заг. ред. Кузя В. Г., Ю. Д. Руденка, З. О. Сергійчук та ін. Київ, 1993. 152 с.

UDC 37(091)(477)-051 Kuz:[37.035:172.15]

T. D. KOCHUBEI

ORCID ID:0000-0002-9104-8442

*Chief Researcher of the department of Pedagogical source studies and biographistics of V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine, doctor of pedagogical sciences, professor
e-mail: udpu_tania@ukr.net*

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN PEDAGOGICAL LEGACY OF VOLODYMYR HRYHOROVYCH KUZ (1938–2018)

Abstract. The main principles and conceptual foundations of national-patriotic education in the heritage of the of the famous teacher have been substantiated. The fundamental principles of formation of the national character, spirituality, culture of the Ukrainian people, the role of folk pedagogy in formation of the national character, consciousness and mentality have been revealed.

Keywords: national- patriotic education, spirituality, folk pedagogy, Ukrainian people, humanism.

УДК 378.035:172.15](477)

О. О. КРАВЧЕНКО

ORCID ID: 0000-0002-9732-6546

*доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
e-mail: okskravchenko@ukr.net*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Висвітлено роль закладу вищої освіти у національно-патріотичному вихованні студентської молоді. Саме локальний досвід конкретного закладу освіти накопичує інноваційні форми і методи виховної роботи, враховує регіональні особливості та загальнонаціональні цінності. На факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини функціонує інноваційний структурний підрозділ – Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія».

Ключові слова: вища освіта, національно-патріотичне виховання, табір, молодь, тематична зміна.

6 квітня 2023 р. відповідно до плану роботи Національної академії педагогічних наук України відбувся методологічний семінар «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання».

За підсумками семінару підготовлено збірник праць українських учених і практиків, які досліджують тенденції розвитку, різні аспекти національно-патріотичного виховання в Україні, а саме: гостру актуальність такого виховання у воєнний і повоєнний час, специфіку процесу в контексті досвіду національного спротиву, особливості методології та технології з огляду на цифровізацію освітнього простору, забезпечення партнерства держави, освіти та громадянського суспільства у формуванні національної ідентичності дітей та молоді [2].

Проведення семінару засвідчило ключову роль закладів освіти всіх рівнів у національно-патріотичному вихованні учнівської та студентської молоді. Саме локальний досвід конкретного закладу освіти накопичує інноваційні форми і методи виховної роботи, враховує регіональні особливості та загальнонаціональні цінності.

На факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини впроваджено інноваційний проєкт – *Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія»* (далі – Табір «Дія»), мета якого – формування у студентів високої патріотичної свідомості, почуття вірності до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [3].

Учасниками табору є студентська та учнівська молодь міста Умань.

Особливістю, водночас і визначальною засадою роботи Табору «Дія» є те, що участь – від керівництва до проведення того чи іншого заходу – беруть лише студенти, що сприяє формуванню вмінь самоорганізації.

Табір «Дія» розпочав свою роботу у 2014 р. внаслідок карколомних подій у державі – революційні зміни у листопаді 2013 – березні 2014 р., війна на Сході країни. Його створення продемонструвало високу громадянську позицію студентства УДПУ імені Павла Тичини, готовність молодого покоління відстоювати національні цінності, українську державність.

Щороку свою роботу Табір «Дія» урочисто розпочинає 24 вересня. Дату початку діяльності табору вибрано не випадково, а обумовлено тим, що «24» – особлива дата для нашої країни, адже саме 24 серпня наша держава проголосила про свою незалежність.

Ще однією ознакою і водночас засадою діяльності Табору є самоорганізація і самодіяльність студентства у визначенні форми проведення тієї чи іншої акції. За результатами проведення семи тематичних змін накопичено широкий спектр заходів, які вирізняються креативністю, новизною, оригінальністю, і найголовніше – соціальною спрямованістю.

До сьогодні відпрацювали такі тематичні зміни: «Я – Українець і я цим пишаюсь!», «Я – студент, я – патріот!», «5 ідей для моєї України», «Молодь діє – держава процвітає», «Подорожуємо без бар'єрів», «Ми студенти УДПУ – вивчаємо, знаємо і творимо історію України?!», «Лютий 2014 р. у пам'яті назавжди», «Ми за мир», «Крок за кроком до нової академічної культури», «Наслідуймо видатних

українців!!!», «Академічна доброчесність – спільна відповідальність!», «Пантелеймон Куліш – життя, віддане просвітництву», «Свобода воля і честь понад усе!», «Я – студент УДПУ!», «Україна 1991–2021: 30 років Незалежності!», «Україна переможе!».

Узагальнивши всі заходи, можна виокремити напрями роботи Табору [1]: відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України; ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, зокрема у ХХ–ХХІ ст.; формування шанобливого ставлення до пам'яті про жертв комуністичного та інших тоталітарних режимів; підвищення ролі української мови як національної цінності; проведення заходів патріотичного спрямування; організація волонтерського руху; вивчення і популяризації історії козацтва, організація різноманітних конкурсів, змагань, ціль яких не пасивна участь, а можливість висловити свою громадянську позицію, інтелектуальний розвиток, пізнавальна діяльність.

Отож, Табір «Дія» – осередок формування національної свідомості студентської молоді, її патріотичних устремлінь, громадянської позиції та небайдужості до процесу державотворення, у таборі відбувається чимало самозорганізованих і відповідальних заходів національно-патріотичного виховання. Форми та методи роботи можуть творчо використовуватися у виховному процесі закладів освіти та вищої зокрема.

Список використаних джерел

1. Кравченко О. Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія» – інноваційна форма виховання в умовах закладу вищої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2018. Вип. 1. С. 140–150. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2018.134903>.
2. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання : зб. тез методол. семінару, м. Київ, 6 квіт. 2023 р. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 547 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735609/> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія» (I – VIII зміни) : навч. посіб. / уклад.: О. І. Безлюдний, О. О. Кравченко ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Ф-т соц. та психол. освіти, НДЦ пед. краєзнавства подвійн. підпорядкування (МОН та НАПН України). Умань : Візаві, 2018. 219 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/8866> (дата звернення: 20.03.2024).

UDC 378.035:172.15](477)

O. O. KRAVCHENKO

ORCID ID: 0000-0002-9732-6546

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor of Social Pedagogy and Social Work Department,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

E-mail: okskravchenko@ukr.net

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH

Abstract. The role of a higher education institution in implementation of national-patriotic education of student youth has been highlighted. It is the local experience of a specific educational institution that accumulates innovative forms and methods of educational work, takes into account regional features and national values. At the Faculty

of Social and Psychological Education of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, there is an innovative structural unit – the «Diya». National Patriotic Camp for student youth.

Keywords: higher education, national-patriotic education, camp, youth, thematic change.

УДК 37.015:929](477):165.7

О. П. МІХНО

ORCID ID: 0000-0002-5271-9530

доктор педагогічних наук,

директор Педагогічного музею України,

головний науковий співробітник відділу педагогічного

джерелознавства та біографістики ДНПБ України

імені В.О. Сухомлинського

e-mail amihno@ukr.net

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ДЕКОЛОНІАЛЬНОГО ПІДХОДУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ БІОГРАФІСТИЦІ

Анотація. Розглянуто особливості процесу епістемологічної деколонізації. Акцентовано на значенні пограничного мислення як засобу виходу за межі колоніальної епістемології в біографічному дослідженні. Запропоновано застосування епістемологічної деколонізації у створенні енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України».

Ключові слова: історія освіти, педагогічна біографіка, національно-патріотичне виховання, деколонізація, деколоніальний підхід.

Одним із провідних завдань наукового дослідження «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі України» (2023–2025) (науковий керівник – Л. Березівська) є подання біографічної інформації про педагогів України у сучасних наративах російсько-української війни, терору та геноциду українського народу. Це завдання буде реалізовано зокрема в енциклопедичному біографічному словнику «Педагоги України» (друга половина XIX – початок XXI ст.), над яким працюють науковці відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського. На наш погляд, реалізації зазначеного завдання сприятиме застосування деколоніального підходу.

З перспективи деколонізації наукові дослідження мають здійснюватися на основі відмови від колоніальної епістемології, тобто із застосуванням епістемологічної деколонізації як складника деколоніального підходу. Цей процес можна пояснити через аналіз колоніальної епістемології як основи світогляду, що поширювався разом із колоніальними практиками. Під час застосування цієї епістемології колонізатори формували соціальну реальність, яка відповідала їхнім уявленням про світ та слугувала їхнім інтересам, що можна розглядати як акт епістемологічного насильства.

Епістемологічне насильство в контексті деколонізації виявляється через

різноманітні механізми, які дискредитують, маргіналізують або придушують альтернативні знання, що виникають в межах колоніально опанованих культурних систем: монополізація знань, колонізація мислення, мовні бар'єри, маніпуляції через культурну асиміляцію. Декolonізація в цьому контексті – це, з одного боку, спроба висвітлити процеси відтворення колоніальної системи в колонізованих суспільствах, а з іншого – це опозиція колоніальній епістемології на рівні цінностей, тобто її викриття та протистояння їй. Цей акт епістемологічної резистенції й визначає поняття епістемологічної деколонізації.

В українській педагогічній біографістиці процес епістемологічної деколонізації має специфіку: 1) Україна хоч і перебувала у колоніальній залежності від Росії впродовж кількох століть, проте мала власну епістемологію задовго до колонізації, 2) основними ідеями епістемологічної деколонізації є критика євроцентризму й підтримка культурного розмаїття. Українські вчені не завжди поділяють критику євроцентризму, але підтримують ідею культурного розмаїття. Тому в українській педагогічній біографістиці епістемологічна деколонізація можлива у варіанті «пограничного мислення». Практикувати його – означає продукувати біографічне знання, яке не могло з'явитися в межах колоніальної епістемі. Наприклад, у колоніальній епістемології внесок у розвиток освіти традиційно визначають академічними показниками: кількістю опублікованих праць, наявністю наукового ступеня і вченого звання, членством у наукових організаціях, досягненнями в адміністративно-педагогічній діяльності та ін. Епістемологічна деколонізація у варіанті пограничного мислення передбачає використання й інших показників внеску у розвиток освіти: боротьба за рідномовну освіту, порятунок дітей у часи Голодомору-геноциду та у воєнний час, вплив на освітній процес через художні твори, участь у різних громадських рухах тощо.

У такому варіанті епістемологічна деколонізація може бути застосована й до визначення внеску педагога у національно-патріотичне виховання та відображення цього внеску у стислій біографічній довідці (таблиця 1).

Таблиця 1

Відображення внеску педагога у національно-патріотичне виховання в енциклопедичній біографічній довідці

Аспект життєтворчості	Персоналія, конкретизація
Теоретичне розроблення теми національного виховання	Михайло Галущинський (1878–1931), автор брошури «Національне виховання (статі і замітки)» (1920)
Практична організаційно-педагогічна діяльність	Аркадій Животко (1890–1948), впродовж 1918–25 створив понад 20 дитячих дошкільних закладів у різних регіонах України, в яких під опікою перебувало понад 1000 дітей.
Літературна творчість	Іванна Блажкевич (1886–1977), Віктор Близнець (1933–1981), Костянтина Малицька (1872–1947), Всеволод Нестайко (1930–2014), Марійка Підгірянка (1881–1963), Євгенія Ярошинська (1868–1904), автори творів для дітей
Музейно-педагогічна діяльність	Панас Луньов (1919–2004), організатор і керівник Пархомівського історико-художнього музею (Харківщина); Іван Филипчак (1871–1945), співорганізатор і директор музею «Бойківщина» (Львівщина)
Створення перших українських підручників	Анатоль Вахнянин (1841–1908), автор підручника з географії (1884); Іван Верхратський (1846–1919), автор підручників з зоології (1895), ботаніки (1905)

Видання українських підручників та дитячих книг	Євген Вировий (1889-1945), засновник і директор «Українського видавництва в Катеринославі» (1919)
Розроблення методики викладання української мови і літератури	Олександра Бандура (1917-2010), Тетяна Бугайко (1898-1972), авторки шкільних підручників, посібників для вчителів
Використання красназвочного принципу у викладанні	Осип Гермайзе (1892–1958), Павло Молоков-Журський (1894–1937), Євген Рихлік (1888–1937), Павло Тутковський (1858–1930), Олександр Яната (1888–1938)
Видання педагогічних і дитячих часописів	Григорій Врецьона (1839-1901), засновник і редактор педагогічного журналу «Шкільна Часопись» (1880)
Ілюстрування дитячих книг в національному стилі	Іван Падалка (1894–1937)
Створення дитячих організацій на національному ґрунті	Олександр Тисовський (1886-1968), засновник Пласту, автор підручника «Життя в Пласті» (1921); Петро Франко (1890-1941), співзасновник Пласту

Акцентуємо, що з-поміж зазначених у таблиці аспектів життєтворчості педагогів лише один стосується теоретизування, решта ж – це різнобічна практична робота, яка, на наш погляд, сприяла національно-патріотичному вихованню через діяльність учнів – навчальну, читацьку, музейну, спортивну.

Отже, застосування епістемологічної деколонізації як складника деколоніального підходу в педагогічній біографістиці може сприяти розширенню розуміння внеску педагогів у національно-патріотичне виховання та відображенню цього внеску у стислій біографічній довідці, що увійде до енциклопедичного словника «Педагоги України» (друга половина XIX – початок XXI ст.).

UDC 37.015:929](477):165.7

O. P. MIKHNO
 ORCID ID: 0000-0002-5271-9530
 Doctor of Pedagogic Sciences,
 Director, Pedagogical Museum of Ukraine,
 chief researcher of the department of
 Pedagogical Source Studies and Biographistics of
 V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
 amihno@ukr.net

EPISTEMOLOGICAL DECOLONIZATION AS A COMPONENT OF THE DECOLONIAL APPROACH IN THE UKRAINIAN PEDAGOGICAL BIOGRAPHY

Abstract. The article considers the peculiarities of the process of epistemological decolonisation. The importance of «border thinking» as a means of going beyond colonial epistemology in biographical research has been emphasised. The use of epistemological decolonisation in creation of the encyclopaedic biographical dictionary «Educators of Ukraine» has been suggested.

Keywords: history of education, pedagogical biography, biographical dictionary of educators, decolonisation, decolonial approach.

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. Наголошено, що основною метою виховної роботи в Рівненському державному гуманітарному університеті є виховання соціально активної особистості, інтелектуально розвиненого, духовно і морально зрілого педагога зі сформованою національною самосвідомістю, патріота з активною громадянською позицією, громадського діяча, волонтера. Окреслено нормативно-правову базу національно-патріотичного виховання дітей і молоді; схарактеризовано специфіку національно-патріотичного виховання здобувачів вищої педагогічної освіти, проаналізовано змістове наповнення національно-патріотичного виховання в РДГУ в умовах війни, виокремлено основні форми національно-патріотичного виховання в університеті. Зосереджено увагу на волонтерській діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, здобувачі вищої педагогічної освіти, університет, форми національно-патріотичного виховання, волонтерська діяльність.

Повномасштабна війна, розв'язана росією проти нашої держави надзвичайно актуалізувала питання національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Особливо важливим вважаємо здійснення такої роботи у закладах вищої педагогічної освіти, які готують майбутніх педагогів. Національно-патріотичне виховання в Рівненському державному гуманітарному університеті здійснюємо відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015); Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2019); Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) Листа МОН щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 н.р. [6; 2; 7; 5].

Метою виховної діяльності в університеті є виховання свідомого громадянина, патріота своєї держави та формування у майбутніх педагогів духовності, моральної зрілості, національної самосвідомості, соціальної активності. Практично кожен здобувач вищої освіти має можливість вільного вибору виду громадської діяльності, а національно-патріотична, громадянська самосвідомість є тією особливою якістю особистості, яка дає можливість кожному почувати себе здатним до участі в суспільному процесі, самостійно знаходити міру своєї громадянської самореалізації. Приміром, через включення здобувачів у роботу Регіонального комплексного

науково-методичного центру інноваційних технологій освітнього процесу РДГУ, який функціонує на базі кафедри теорії і методики виховання.

Система національно-патріотичного виховання включає: знання нормативно-правової бази, змістового, технологічного аспектів цього напрямку виховання, яке забезпечуємо під час викладання дисципліни «Теорія і методика виховання» в усіх освітньо-професійних програмах педагогічного спрямування; активну роботу національно-патріотичного спрямування в позааудиторний час, під час різноманітних видів практик, волонтерської діяльності й ін.

Інформування про виховну роботу на педагогічному факультеті відображається на сайтах університету, кафедр та на сторінках кафедр та факультетів у Facebook та Instagram [4; 3].

В університеті щороку проводяться Дні української писемності та мови, написання Всеукраїнського радіодиктанту національної єдності, Дні рідної мови, літературно-музичні вечори до дня народження Григорія Сковороди, Лесі Українки, Тараса Шевченка, Ліни Костенко, Василя Сухомлинського й ін.

Здобувачі вищої освіти університету активно долучаються до молодіжних форумів, де вони об'єднуються навколо ідей державотворення, обмінюються досвідом щодо подолання наявних проблем в сучасному українському молодіжному рухові, спілкуються з військовою молоддю, медійними особами, однодумцями; розширюють коло знайомств, обмінюються досвідом та ідеями з питань реінтеграції військових, волонтерської діяльності та студентського самоврядування. Наприклад, долучалися до мирної акції «Революція на грані», були учасниками Молодіжного форуму «Незламна молодь нескореної країни» та ін. [1].

В університеті масовим став волонтерський рух, позаяк саме волонтерство є одним з найбільш ефективних засобів прояву соціальної активності, що представляє широке коло можливостей для самореалізації здобувачів вищої освіти у різних сферах життя. Включення юнаків і юнок у волонтерську діяльність дає змогу створювати можливості для соціально-активної молоді здобути певні життєві навички, знайти підтримку та відчутти свою затребуваність у суспільстві, реалізувати свій потенціал, сформувати здоровий та ефективний життєвий стиль.

У межах діяльності Волонтерського центру «Від серця до серця» майбутні педагоги організують благодійні проекти, беруть участь у благодійних акціях зі збору коштів для потреб ЗСУ («Миколайчики дітям героїв», «Стань пікселем Перемоги», «Мій лимон для ЗСУ», «Енергетичний батончик для ЗСУ»), організують збір пластикових кришечок, які передають Благодійному фонду «Лелекера – Lelecare» для подальшої передачі їх переробнику та закупівлі за виручені кошти турнікетів СІЧ для захисників України; організують збір гуманітарної допомоги, ліків, продуктових наборів, речей, для подальшого відправлення для ЗСУ; пишуть листи воїнам, які лікуються й проходять реабілітацію в закладах області; проводять виховні заходи для внутрішньо переміщених дітей й ін.

Також здобувачі під керівництвом волонтерів Марини Шумарової та Ірини Оксенчук постійно долучаються до плетіння кікімор маскувальних для розвідки та маскувальних сіток, які прикривають техніку наших захисників.

Викладачі, куратори академічних груп активно підтримують здобувачів вищої освіти.

Отже, війна, розв'язана росією проти України спричинила специфіку виховної роботи в РДГУ, яка виявляється не лише у її змістовому наповненні, але й в упровадженні таких форм й методів роботи, які формують національну самосвідомість юнака, юнки, патріотичну позицію майбутнього педагога, громадську активність студентської молоді, враховуючи потреби країни й безпекові аспекти організації освітнього простору закладу вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Здобувачі РДГУ долучилися до Молодіжного форуму «Незламна молодь нескореної країни» / Пед. ф-т РДГУ. *Facebook*. Рівне, 2023. URL: <https://www.facebook.com/61551904678801/videos/329070339736097/> (дата звернення: 03.04.2024).
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. *ZakonOnline* : юрид. портал. Київ, 2022. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/506238_736214 (дата звернення: 03.04.2024).
3. Педагогічний факультет РДГУ. *Instagram*. Рівне, 2024. URL: https://www.instagram.com/pedfak_rdgu?igshid=MTNiYzNiMzkwZA (дата звернення: 03.04.2024).
4. Педагогічний факультет РДГУ. *Facebook*. Рівне, 2024. URL: https://www.facebook.com/pedagogicnij.fakul.tet.rdgu?locale=uk_UA (дата звернення: 03.04.2024).
5. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді : Указ Президента України від 12 черв. 2015 р. № 334/2015. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/2015#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
7. Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 н. р. : лист МОН України від 10 серп. 2022 р. № 1/9105-22. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. сайт. Київ, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20222023-n-r> (дата звернення: 03.04.2024).

UDC 378.035:172.15](477.81-25)"364"+378.6:7/9](477.81-25)RSU

O. B. PETRENKO

ORCID ID: 0000-0001-6906-3542

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,

Head of the Department of Theory and Methods of Education,

Rivne State University for the Humanities, Rivne

e-mail: oksana.petrenko@rshu.edu.ua

PECULIARITIES OF NATIONAL- PATRIOTIC EDUCATION OF APPLICANTS FOR HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF RUSSIAN ARMED AGGRESSION

Abstract. The publication emphasizes that the main purpose of educational work in wartime at Rivne State University of the Humanities is to educate a socially active personality, an intellectually developed, spiritually and morally mature teacher with a formed national identity, a patriot with an active civic position, a public figure, a volunteer. The author outlines the regulatory framework for national-patriotic education of

children and youth; characterizes the specifics of national-patriotic education of higher pedagogical education students; analyzes the content of national-patriotic education at RSUH in the conditions of the war; identifies the main forms of national-patriotic education at the university. The attention is focused on the volunteer activity of students of higher pedagogical education.

Keywords: national-patriotic education, applicants for higher pedagogical education, university, forms of national-patriotic education, volunteer activity.

УДК 929(477)"364":[37.035:172.15]

В. І. ПОПИК

ORCID ID: 0000-0001-8746-1026

доктор історичних наук, професор,

член-кореспондент НАН України,

директор Інституту біографічних досліджень

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

e-mail: popyk@nbuv.gov.ua

РОЛЬ БІОГРАФІКИ В УТВЕРДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Дано характеристику головних завдань вітчизняної біографіки в умовах російсько-української війни. Наголошено на важливості зосередження зусиль дослідників та працівників інформаційно-бібліотечної сфери на розкритті засобами біографіки традицій консолідації та самоорганізації українського суспільства, його відпорності випробуванням, важливості збирання і поширення свідчень про війну, збереженні пам'яті про її героїв та жертв.

Ключові слова: протистояння російській агресії, пошанування пам'яті героїв і жертв війни, біографіка і подолання психологічних травм, збереження гуманістичних традицій українського суспільства.

Реалії війни гостро висувають на порядок денний питання щодо місця і ролі різних галузей вітчизняної соціогуманітаристики у забезпеченні патріотичної консолідації українського народу в його протистоянні російській агресії. В теоретичному плані важливо всебічно окреслити, а у практичному – реалізувати потенційні можливості і завдання у цій сфері біографіки, як важливого напрямку науки і культури, інформаційного ресурсу суспільства, напрацювати дієві методичні рекомендації для дослідників, видавців, освітян, бібліотекарів, працівників медіа, владних структур, громадських організацій.

В сучасних умовах завдання біографічної дослідницької та інформаційної роботи уявляються цілісним комплексом, який включає у себе обстоювання через здобуття та поширення біографічних знань ідей:

– нерозривної причетності наших співгромадян до Українського світу як національного організму і світового духовного феномену, історії і культури

Батьківщини, органічного особистісного зв'язку кожного українця з досвідом, спадщиною, інтелектуальними і духовними надбаннями та боротьбою минулих поколінь і наших сучасників, цінності життєвого досвіду кожної людини, його важливості для співвітчизників;

– давності і оригінальності національних традицій, органічності і самодостатності України серед інших народів і держав як невід'ємної складової Європецької цивілізації;

– необхідності всебічного розкриття людського потенціалу України крізь віки, повернення до її національного пантеону численних імен співвітчизників, яким належить внесок також у історичний та культурний розвиток інших народів та держав;

– важливості розкриття у біографічній літературі та інформації здатності до самоорганізації як однієї з визначальних констант українства, його відпорності політичному і духовному поневоленню, постійної готовності української людини до відстоювання своєї інтересів у протистоянні викликам долі, волі до збереження світоглядних гуманістичних традицій українського народу в умовах найважчих випробувань, воєн і суспільних потрясінь;

– використання засобів біографіки для подолання у суспільній свідомості прихованих рудиментів постімперської, постколоніальної свідомості, утвердження у наших співгромадян відпорності стосовно нав'язуваних ззовні світоглядних установок;

– значимості освоєння та застосування у біографічних дослідженнях та інформаційних комунікаціях новітнього досвіду європейської і світової гуманітаристики, формування у них суголосних світовим традиціям уявлень про особистість, своєрідність і неповторність кожної людини;

– важливості сприйняття національної історії і культури як цілісності у всьому розмаїтті її контраверсійних виявів, неприпустимості відкидання відповідно до скороминучої політичної кон'юнктури окремих історичних пластів і пов'язаних з ними імен, а у той же час – потреби глибокого пересмислення їх з позиції національних інтересів і здобутого суспільством досвіду;

– необхідності збирання і поширення біографічної інформації в умовах війни з метою надання психологічної допомоги учасникам, свідкам і жертвам воєнних дій, подолання психологічних травматичних, стресових ситуацій, а також формування масивів документальних свідчень про воєнні події, долі військових, біженців, вимушених мігрантів як уроку пам'яті для майбутніх поколінь;

– важливості вшануванні і увіковічення пам'яті про героїв і жертв війни у найрізноманітніших формах і засобах суспільної інформаційної комунікації – у друкованих виданнях, відео- та аудіозаписах, інтернет-ресурсах, соціальних комунікаціях, шляхом створення візуальних об'єктів у міському просторі та організації інформаційних заходів та подій.

– напрацювання і реалізації нових дієвих форм використання біографічних матеріалів у навчальній та виховній роботі, у комунікаціях з різними віковими та професійними аудиторіями, зокрема, використання біографічної літератури та

інформації для заохочення дітей та молоді до усвідомлення і розкриття власного креативного потенціалу, самореалізацій особистості;

– заохочення широкого громадянського загалу, людей різних поколінь і рівня освіти до самостійної/аматорської біографічної/автобіографічної творчості, збирання родинних хронік, «записування життя» (Life writing) з метою самоаналізу, психологічної/терапевтичної роботи над збереженням і духовним збагаченням, саморозвитком особистості.

Отже, в сучасних умовах перед дослідниками-професіоналами і аматорами, літераторами, публіцистами, працівниками інформаційної галузі на першому плані постають завдання якнайбільш повного розкриття засобами біографіки автентичності й багатовікової укоріненості, вагомості надбань і гуманістичних світоглядних засад української культури, її європоцентричної спрямованості, спадковості міжпоколінного духовного діалогу, збагачення й трансформації традицій суспільної консолідації в ім'я відстоювання національних інтересів.

Реалізація зазначених завдань вимагає розвитку тематичного та жанрового різноманіття української біографіки, застосування найбільш прийнятних для різних читацьких/користувацьких аудиторій форм і методів, новаторських прийомів біографічного письма, подання біографічної інформації, а отже – творчого освоєння й науково-методичної підтримки впровадження в українській біографіці новітніх форм, методів, творчих та інформаційних засобів інтеграції й поширення біографічної інформації про широке коло представників минулих поколінь і наших сучасників (спогади, щоденники, епістолярій, записи бесід-інтерв'ю, біографіка у блогосфері та соціальних мережах, заохочення Life writing та аматорської біографічної творчості, родовідних розшуків, створення приватних та громадських біографічних архівів, організація інформаційних подій, меморіальних зон у міському просторі тощо).

UDC 929(477)"364" :[37.035:172.15]

V. I. POPYK

ORCID ID: 0000-0001-8746-1026

Doctor of Sciences (History), Professor,

Corresponding Member of National

Academy of Sciences of Ukraine,

Director of the Institute of Biographical Research

of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

e-mail: popyk@nbuv.gov.ua

THE ROLE OF BIOGRAPHY IN APPROVAL NATIONAL CONSCIOUSNESS AND CONSOLIDATION OF UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. The description of the main trends and tasks of national biography in the conditions of the russian-Ukrainian war has been provided. The publication emphasizes the need to focus the efforts of researchers and workers in the information and library sphere on revealing the traditions of consolidation and self-organization of the Ukrainian society by means of biography; the resistance to trials, importance of collecting and disseminating evidence about the war; preserving the memory of heroes and victims.

Keywords: resistance to russian aggression, honoring the memory of the war heroes and victims, biography and overcoming psychological trauma, preservation of humanistic traditions of the Ukrainian society.

37(091)(477)-051

:[37.035:172.15]

О. К. ПРОНИКОВ

ORCID ID: 0000-0001-5329-635X

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки,
психології та методики фізичного виховання
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна
e-mail: olexandrpronikov@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ С. Х. ЧАВДАРОВА

Анотація. В дослідженні проаналізовано погляди національно-патріотичного виховання дітей у творчій спадщині старійшини українських педагогів, доктора педагогічних наук, професора Сави Христофоровича Чавдарова. Війна актуалізувала значимість національно-патріотичного виховання як пріоритетного напрямку діяльності держави та суспільства. Зазначено, що справа патріотичного виховання тісно пов'язана з усім освітнім процесом у закладах загальної середньої освіти, пронизує його.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, С. Х. Чавдаров, виховна робота, здобувачі освіти, заклади загальної середньої освіти.

У ХХІ столітті за багато років мирного життя та розвитку в Україну прийшла війна, заактуалізувавши значимість національно-патріотичного виховання як пріоритетного напрямку діяльності держави та суспільства, щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність, незалежність), формування почуття патріотизму, поваги до Конституції та законів України.

Сьогодні в основу системи національно-патріотичного виховання здобувачів освіти покладено ідеї зміцнення української державності, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Першочерговим залишається виховання дітей у дусі патріотизму, любові й поваги до своєї держави, свідомої готовності стати на захист країни.

Однією з умов успішного проведення освітніх реформ в Україні є використання накопичено досвіду. Науково-педагогічна спадщина залишена С. Х. Чавдаровим є актуальною в сучасних умовах розвитку освіти. Вона цікава та різнобічна, сповнена цінних порад і рекомендацій. Невтомна наукова діяльність С. Х. Чавдарова, постійний зв'язок зі школою, вчителями, глибоке розуміння завдань народної освіти, стали тією основою, на якій формувалася своєрідна

серцевина педагогічної спадщини вченого – проблема вчителя. Головне завдання вчителя, на думку С. Х. Чавдарова, – вчити й виховувати дітей [2, с. 90].

У полі зору вченого постійно були проблеми патріотичного виховання. Глибоке знання проблем, які хвилювали вчителів, дали змогу С. Х. Чавдарову в працях: «Виховна робота в початковій школі», «Педагогічна пропаганда серед батьків», «Патріотичне виховання дітей в сім'ї» та багатьох інших, глибоко розкрити принципи виховання, форми та методи виховної роботи в школі.

До принципів виховання С. Х. Чавдаров відносив цілеспрямованість виховного процесу, зв'язок його з життям, виховання в колективі, систематичність у вихованні, поєднання вимогливості та поваги до особистості, врахування індивідуальних і вікових особливостей дітей. Основними ж формами виховної роботи в школі вчений вважав: навчально-виховну на уроках, позакласну і позашкільну (гурткову, масову) [3].

В системі виховної роботи із дітьми С. Х. Чавдаров надавав великого значення національно-патріотичному вихованню. На його думку, почуття патріотизму, гарячої любові до Батьківщини і відданості їй, відповідальності за її долю – найбагородніші, найвеличніші почуття. Виховати їх у нашого молодого покоління, підкреслював учений, – важливе завдання школи [3].

Водночас учений нагадує педагогові-вихователю про те, що треба постійно пам'ятати про нерозривну єдність освітньо-виховної роботи. З цієї єдності випливає, що робота в справі патріотичного виховання тісно пов'язана з усім процесом освіти і навчання в школі, пронизує його. Дітям на конкретних прикладах необхідно показувати, як забезпечується повага до особи, чуйне і уважне ставлення до неї, її запитів, інтересів, здібностей.

Успішному виконанню цих завдань, вважав вчений, сприяють навчальні предмети і насамперед історія. Молодь повинна добре знати історію рідної країни, минуле і сучасне наших народів. Багато може зробити вчитель у справі патріотичного виховання, використовуючи і матеріал з географії. Як на уроках, так і в позаурочний час діти мають ознайомлюватися з багатствами нашої країни. З історією та географією тісно пов'язана і краєзнавча робота в школі. Щоб любити свій край, писав учений, треба дослідити і добре знати його багатства – надра, флору, фауну, культуру. Своєю краєзнавчою роботою учні можуть багато допомогти науковим закладам, вносячи тим самим свою частку в загальну справу, навчаючись з шкільних років брати активну участь у важливій роботі [4, с. 19].

Розкриваючи шляхи патріотичного виховання школярів, особливої ваги серед інших С. Х. Чавдаров надавав практичним справам молоді. Саме вони, підкреслював він, служать джерелом дальшого зростання й розвитку в масах почуття безмежної відданості Вітчизні. «Патріотичний обов'язок школярів – це висока якість навчання» [4, с. 17].

Разом з тим діти повинні цікавитися життям країни, займатися спортом. Усе це сприятиме вихованню в підростаючого покоління почуття гордості за успіхи рідної країни.

Досліджуючи навіть суто ідеологічно спрямовані історико-педагогічні праці С. Х. Чавдарова, маємо шукати зерна істини. Адже його життя – це наша історія, з усіма її поворотами долі.

Однією з важливих рекомендацій вченого була його думка про необхідність вивчати, аналізувати, робити висновки з накопиченого досвіду і творчо його використовувати. Керуючись цією мудрою порадою, в Законі України «Про освіту» (2017), державних нормативних документах, враховано вітчизняний досвід національно-патріотичного виховання здобувачів освіти, зокрема й самого С. Х. Чавдарова, та визначено основні формами національно-патріотичного виховання молоді: інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави); діяльнісно-практичні (творчі групи, екскурсії, свята, огляди-конкурси, олімпіади); інтерактивні (фестивалі, гуртки); індивідуальні (доручення, творчі завдання) [1].

У закладах загальної середньої освіти повинен панувати національний дух, усі урочисті заходи проводитися з використанням національної та державної символіки: розпочинатися з Гімну України та внесення Державного прапора. Національно-патріотичне виховання входить в систему освітнього процесу: на заняттях і поза ними вчителі повинні виховувати особистість з активною громадянською позицією.

Духовним стрижнем нації є українська мова, за використання якої вчителі велику увагу мають приділяти збереженню і примноженню духовних цінностей, культурних національних традицій.

Тільки системна робота з національно-патріотичного виховання сприятиме формуванню у дітей моральних ідеалів, встановленню живого зв'язку минулого з сучасністю, вихованню почуття гордості за свою державу.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII : станом на 24.03.2024 р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top> (дата звернення: 18.04.2024).
2. Проніков О. К. Проблеми теорії педагогіки в творчій спадщині С. Х. Чавдарова. *Рад. школа*. 1982. № 8. С. 89–92.
3. Чавдаров С. Х. Виховна робота в початковій школі. *На допомогу вчителю початкової школи* : зб. ст. / Нар. комісаріат освіти УРСР, УкрНДІ педагогіки. Київ ; Львів, 1945. С. 13–34.
4. Чавдаров С. Х. Російсько-українські зв'язки у розвитку вітчизняної педагогіки / Т-во для поширення політ. та наук. знань. Київ, 1954. 58 с.

UDK 37(091)(477)-051C havdarov:[37.035:172.15]

O .K. PRONIKOV

ORCID ID: 0000-0001-5329-635X

Doctor of Pedagogy, Professor,

Professor of the Department of Pedagogy,

Psychology and Methods of physical education,

Taras Shevchenko National University

«Chernigivsky collegium»

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN IN THE CREATIVE HERITAGE S. KH. CHAVDAROV

Abstract. The study analyzes the views of national-patriotic education of children in the creative heritage of the elder of Ukrainian teachers, Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor Savva Khristoforovich Chavdarov. The war actualized the importance of national-patriotic education as a priority area of activity for the state and society. It is noted that the matter of patriotic education is closely connected with the entire educational process in institutions of general secondary education, permeates.

Keywords: national-patriotic education, S. Kh. Chavdarov, educational work, education applicants, institutions of general secondary education.

УДК 37.035:172.15]:001.891:378.2(477)

Г. П. ПУСТОВІТ

ORCID 0000-0001-7743-7831

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри теорії і методики виховання,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

e-mail: h.pustovit@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ПРОЄКТИ ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ PhD В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Здійснено аналіз і визначення актуальності й сутнісних характеристик проєктів національно-патріотичного спрямування здобувачів ступеня PhD в сучасних реаліях, подано орієнтовні обсяги наукової інформаційних матеріалів та розкрито сутність провідних теоретико-прикладних домінант процесу створення й реалізації такого проєкту. Коротко розкрито особливості конструювання змісту наукового проєкту та способів підвищення ефективності діяльності його учасників, спрямованої на досягнення обґрунтованих у проєкті мети і завдань та очікуваних результатів національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

Ключові слова: проєкт, здобувачі ступеня PhD, національно-патріотичне виховання, діти, учнівська молодь, провідні домінанти.

Упродовж останніх років у вищій освіті України змінилася парадигма підготовки наукових кадрів, сформувалася і нова дисципліна – «Управління науковими проєктами», що відповідає сучасним вимогам соціуму й забезпечує рівень науково-професійної підготовки здобувачів ступеня PhD у закладах вищої освіти. Своєю чергою, розроблення і запровадження у вітчизняну освітню практику проєктів національно-патріотичного спрямування є сьогодні незаперечно актуальним, а в умовах війни ерефії проти України ще й надзвичайно важливим. Як підтверджує досвід створення і реалізації таких проєктів здобувачами ступеня PhD, їх спрямування і зміст нині вибудовується з урахуванням нормативно-правової бази, тобто тих важливих документів, що визначають сьогодення і майбутнє українського суспільства і держави у цілому. Насамперед це: Конституція України, Закони України «Про освіту», Про вищу освіту, Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства», «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020–2025 роки», Постанови Кабінету Міністрів України щодо «Розвитку національно-патріотичного виховання та молодіжної політики», «Державна цільова соціальна програма національно-

патріотичного виховання на період до 2025 року», Наказ МОН України МОН «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України», «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації до 2025 року», «Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» та ціла низка інших важливих документів. Саме врахування цих нормативно-правових документів здобувачами ступеня PhD у процесах обґрунтування актуальності, мети і завдань, розроблення змісту проєкту, його структури, етапів і часових та географічних меж здійснення, визначення учасників є першою теоретико-прикладною домінантою їхньої проєктної діяльності [2].

Керуючись цими документами і теоретико-методичними працями в галузі сучасної професійної освіти, упровадженими сьогодні інноваційними філософсько-культурологічними, соціально-педагогічними та психолого-педагогічними теоріями і технологіями, здобувач ступеня PhD має змогу вибудувати у власній свідомості сучасне розуміння сутності і значущості національно-патріотичного виховання зростаючої особистості як складного цілісного конструкту, гранями якого є провідні політичні, гуманістичні, моральні ідеї, національні культурні і духовні надбання, домінантні моральні почуття, громадянські і патріотичні якості. У такому контексті актуальною є наукова й педагогічна спадщина В. Сухомлинського, який надзвичайно багато уваги надавав патріотичному вихованню, у змісті якого гармонійно переплітались інтереси зростаючої особистості, учнівсько-педагогічного колективу школи, суспільства і держави. За цих умов він наголошував на необхідності усвідомлення вчителем процесів удосконалення світоглядної свідомості учнів, що є результатом продуманого і педагогічно вивіреного оновлення змісту освіти й виховання, у якому має віддзеркалюватись насамперед ідейно-ціннісне багатство рідного народу і вищі здобутки світової культури, усвідомлені і сприйняті дитиною крізь призму національної свідомості [4, с. 283–567].

Своєю чергою, з позиції сьогодення І. Бех і К. Чорна, у змісті «Програми патріотичного виховання дітей та учнівської молоді», актуалізують увагу на тому, що патріотизм слід розглядати як «...суттєву частину суспільної свідомості, яка проявляється у колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сьогоденішньої розбудови держави як єдиної нації, до Батьківщини, її природних багатств» [1, с. 17].

Актуальною у цьому контексті є думка О. Сухомлинської, яка розглядає національно-патріотичне виховання у якості планомірної виховної діяльності, спрямованої на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто гарного ставлення до Батьківщини [3, с. 4–8].

Відтак, екстраполяція вітчизняних філософсько-культурологічних та психолого-педагогічних ідей й методологічних підходів у конструюванні напрямів реалізації національно-патріотичного проєкту, або ж вирішення конкретних проблем у його межах є наступною теоретико-прикладною домінантою проєктної діяльності здобувачів ступеня PhD.

Враховуючи, що основними складовими національно-патріотичного виховання є громадянсько-патріотична, військово-патріотична та духовно-моральна діяльність, а сьогодні ще й волонтерство, їх ефективне здійснення має забезпечити консолідацію та розвиток українського суспільства перед сучасними викликами і загрозами, що

стоять перед Україною і вимагають подальшого удосконалення системи національно-патріотичного виховання всіх верств населення. Тому підвищення якості професійної підготовки здобувачів ступеня PhD, зокрема набуття ґрунтовних фахових знань і компетентностей у межах вивчення дисципліни «Управління науковими проєктами» має сприяти формуванню стійких мотивів щодо розгляду ними організації і здійснення національно-патріотичного проєкту не тільки як особистої справи, а й як вияв відповідальності перед суспільством і державою. А це детермінує процеси відмови від традиційних одноразових заходів, виховний ефект яких здебільшого полягає в отриманні певної інформації та епізодичному залученні учнівської молоді різного віку до конкретної соціально значущої роботи.

Як засвідчив аналіз здійснюваних здобувачами ступеня PhD проєктів національно-патріотичного спрямування у Рівненському державному гуманітарному університеті, вони переважно реалізуються у межах семи основних напрямів: виховання свідомого громадянина і патріота; набуття молоддю соціального та патріотичного досвіду; формування громадянської активності; виховання високої культури міжнаціональних і міжкультурних взаємин; формування у молоді потреби, умінь і навичок творчої життєдіяльності в громадському суспільстві; волонтерська діяльність; формування національних світоглядних позицій; виховання відданого інтересам держави захисника Вітчизни. Відтак, різновекторність і різнорівневість здійснення проєктів національно-патріотичного спрямування здобувачами ступеня PhD є наступною теоретико-прикладною домінантою такої діяльності.

Останньою теоретико-прикладною домінантою проєктної діяльності національно-патріотичного спрямування здобувачів ступеня PhD є визначення її характеристика прогностичних та найбільш очікуваних результатів таких проєктів. Отже, кінцевим результатом їх здійснення сьогодні є: патріотично вихована людина, яка розуміє і поділяє сутність національної ідеї, є носієм національної культури, сприяє науковому і культурному розвитку українського суспільства, готова мужньо та самовіддано захищати Батьківщину; підвищення престижу військової служби та вшанування пам'яті захисників України; формування активної громадянської позиції, що забезпечує утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей Українського народу, його національної самобутності, української мови, культури, народних звичаїв як чинників єдності української нації.

Список використаних джерел

1. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
2. Пустовіт Г. П. Як розробити і реалізувати зміст наукового проєкту : метод. рек. для здобувачів освіт. рівня д-ра філософії (PhD) за спец. «011 освітні, педагогічні науки». Рівне : РДГУ, 2021. 56 с.
3. Сухомлинська О. Програма національного виховання в умовах освітніх модернізаційних змін. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 4–8.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Т. 3. Київ, 1977. 672 с.

UDC 37.035:172.15]:001.891:378.2(477)

Н. Р. PUSTOVIT,
ORCID ID 0000-0001-7743-7831

*Doctor of Pedagogical Sciences, professor,
Professor of the Department of
Theory and Methods of Education,
Rivne State University of the Humanities, Rivne, Ukraine
e-mail: h.pustovit@gmail.com*

NATIONAL AND PATRIOTIC PROJECTS OF PHD STUDENTS IN TODAY'S REALITIES: THEORETICAL ASPECT

Abstract. The article analyzes and defines the relevance and essential characteristics of national-patriotic projects of PhD students in modern realities, presents the approximate volumes of scientific information materials and reveals the essence of the leading theoretical and applied dominants of the process of creating and implementing such projects. The publication briefly describes the features of constructing the content of a research project and ways to improve the efficiency of its participants' activities to achieve the goals and objectives, substantiated in the project, and the expected results of children's and students' national-patriotic education.

Keywords: project, PhD students, national-patriotic education, children, student youth, leading dominants.

373.3.035: 172.15](477)"364"

С. З. РОМАНЮК

ORCID ID: 0000-0002-9905-8880

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
e-mail: s.romaniuk@chnu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ДОБИ

Анотація. У статті обґрунтовано важливість формування національної свідомості в умовах сьогодення. Доведено, що сприятливим періодом у цьому процесі є молодший шкільний вік. Обґрунтовано доцільність реалізації системи формування національної свідомості молодших школярів, ефективність якої забезпечується оновленим змістом освіти та активними методами навчання.

Ключові слова: національна свідомість, патріотизм, молодші школярі, виховання, зміст освіти.

Проблема формування національної свідомості на сучасному етапі є концептуально важливою і досягла свого апогею, оскільки в умовах викликів сьогодення, повномасштабної війни, розв'язаною росіянами, викристалізовується нова стратегія виховання зростаючої особистості як багатокомпонентної та багатовекторної системи, що має формувати нову генерацію поколінь, забезпечувати майбутній розвиток Української держави, збереження її національної ідентичності. Сьогодні як ніколи для України актуальними є процеси консолідації

української нації та формування національної ідеї, що істотно впливають на громадянську і національну ідентифікацію.

У контексті зазначеного вектор сучасного виховання має бути спрямовано на формування активної, творчої, гуманно спрямованої особистості-патріота з усталеним світоглядом, ціннісними орієнтаціями та активною громадянською позицією, що зумовлює пошук ефективних шляхів розбудови та відновлення системи національного виховання.

На важливості формування національної свідомості особистості як складової національно-патріотичного виховання наголошується у низці чинних нормативно-правових документів: Закон України «Про освіту» (2017, зі змінами 2024), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року, Концепція розвитку громадянської освіти в Україні (2018, зі змінами 2022), Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (2014). У згаданих документах акцентовано увагу на «здійсненні системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, Наказ МОН, 2022).

Питання формування національної свідомості особистості привертало увагу багатьох прогресивних педагогів: Г. Ващенко, М. Грушевський, І. Огієнко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та ін. Психолого-педагогічні особливості даної проблеми розкривають дослідження І. Беха, М. Боришевського, Я. Журицького, В. Москальця, Ю. Руденко, О. Сухомлинської, Г. Філіпчука, К. Чорної та ін.

З огляду на реалії сьогодення слухними видаються міркування Григорія Ващенка, який зазначав: «...перше завдання, що стоїть перед українським народом, – об'єднатися у цій боротьбі і здійснити віковичне прагнення до державної і національної самостійності. Друге завдання – відбудувати Україну, що лежить в руїнах, збудувати фабрики й заводи, розвинути й розгорнути промисловість, сільське господарство й торгівлю. Третє завдання – піднести на високий рівень свою духовну культуру, освіту, науку й мистецтво, стати врівень з передовими народами Європи й Америки» [3, с. 163]. Ми усвідомлюємо, якою ціною виборюється незалежність та право на вільне життя і вважаємо, що саме національно свідомо, активна особистість здатна змінити хід історії/подій. Формування такої особистості здійснюється на прикладах героїчної боротьби українського народу проти агресора за свою територіальну цілісність та незалежність як минулого, так і сучасного.

Як засвідчує аналіз практичного досвіду школа має невичерпні можливості реалізації національного виховання, оскільки під час освітнього процесу школярі знайомляться з багатоміковою історією українського народу, його культурою, долучаються до традицій, звичаїв, обрядів. З цього приводу В. О. Сухомлинський зазначав, що «найголовніше завдання школи – виховати патріотів, безмежно відданих Батьківщині. Тільки та людина може бути щасливою і давати щастя іншим, яка залишила свій корінь у рідній землі, зробила для рідного села, міста, Батьківщини щось значне і вагоме» [6, с. 171]. Сьогодні важливо, щоб зростаюча особистість мала свою життєву позицію, яка виражається у ставленні до держави, загальнолюдських і національних цінностей, народних звичаїв, традицій, культури.

Вважаємо, що молодший шкільний вік є доволі сприятливим для прищеплення патріотичних почуттів, виховання учнів на національних ідеалах і цінностях, усвідомлення їх пріоритетності. На думку В. Сухомлинського, «саме в молодшому віці, коли душа дуже піддатлива до емоційних впливів, ми розкриваємо перед дітьми загальнолюдські норми моральності, вчимо їх азбуки моралі. Загальнолюдську азбуку моральності ми прагнемо одухотворити громадянською активністю і самодіяльністю. Не просто знати, що таке добре і що погано, а діяти добре в ім'я величі і могутності Батьківщини». На цьому етапі для школярів авторитетом є вчитель, місія якого полягає в оновленні змісту освіти, насиченні його національними концептами, прикладами для наслідування, що забезпечує сприятливі умови формування національно-свідомої особистості, сповідування суспільних громадянських цінностей. У процесі навчання школярі засвоюють моральні норми та риси характеру, поведінкові стереотипи, у неї закладаються основи національної свідомості.

Національна свідомість дослідниками трактується як «усвідомлення себе часткою українського народу, носієм національних цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку українців як нації, своєї близькості й спорідненості із своїми співвітчизниками. Національна свідомість складається протягом століть у процесі історичного становлення нації, яка виборює свою політичну і культурну незалежність [4, с. 123]. В умовах НУШ національна свідомість – це система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв та ін., покликаних формувати ціннісні орієнтації сучасної молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь [2, с. 160].

Отже, зміни пріоритетів національного виховання вимагають нових підходів до формування особистості сучасного випускника, який має бути «патріотом з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідні рішення, поважає гідність і права людини» [5].

Задля вирішення окресленої проблеми варто створити ефективну систему формування національної свідомості. Одним із дієвих шляхів такої системи має бути виховання любові до рідного краю, його спадщини, поваги до свого народу, відповідального ставлення до історії, культури, а також використання краєзнавчого матеріалу. Саме він стимулює пізнавальну активність учнів, сприяє міцному й осмисленому засвоєнню знань, формуванню інтересу до природи рідного краю, наближає навчання до життя, пробуджує і розвиває у молодших школярів почуття національної свідомості. [1, с. 46]. Як засвідчує власний педагогічний досвід формуванню національно-свідомого молодшого школяра на сучасному етапі сприятимуть: приклад вчителя, створення сприятливого освітнього середовища успішних школярів, яке побудоване на гейміфікації, оскільки через гру у дітей формуються такі риси, як стриманість, кмітливість, наполегливість, командна співпраця, повага до інших, уроки мовно-літературної освітньої галузі, партнерська взаємодія з батьками через проведення спільних національних свят, волонтерська діяльність, благодійність

Отже, формування національної свідомості молодших школярів є стратегічним завданням на сучасному етапі розвитку освіти, оскільки сприяє оновленню її змісту і стає духовною основою життєдіяльності нації.

Список використаних джерел

1. Бабарчук Н., Віршке Н., Слободенюк Л. Формування національної свідомості в учнів початкових класів. *Нові технології навчання в початковій школі: досвід, проблеми, перспективи* : матеріали обл. наук.-практ. конф., Житомир, 17–18 листоп. 2000 р. Житомир, 2000. С. 45–47.
2. Бутенко О. Формування патріотичних почуттів в учнів початкової школи. 2017. 464 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків. 3-тє вид. Полтава : Полтав. вісн., 1994. 191 с.
4. Волошина Н. М., Пампуха І. В. Порівняльний аналіз понять «патріотизм» і «націоналізм» в Україні. *Наук. вісн. Кременець. обл. гуманітар.-пед. академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*. Кременець, 2015. № 5. С. 122–129.
5. Нова українська школа : концепт. засади реформування серед. шк. / МОН України. Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 14.04.2024).
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 55–202.

UDC 373.3.035:172.15](477)"364"

S. Z. ROMANIUK

ORCID ID: 0000-0002-9905-8880

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the
Department of Pedagogy and Methods of Primary Education,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
e-mail: s.romaniuk@chnu.edu.ua*

FORMATION OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN'S NATIONAL CONSCIOUSNESS IN WARTIME CONDITIONS

Abstract. The article substantiates the importance of formation of national consciousness in today's conditions. It has been proven that early school age is a favorable period for this process. The publication proves the expediency of implementation of the system of national consciousness formation in younger schoolchildren, which effectiveness is ensured by the updated content of education and active teaching methods.

Keywords: national consciousness, patriotism, younger schoolchildren, upbringing, content of education.

УДК 37.035:172.15]:001.4(477)

О. В. СУХОМЛИНСЬКА

ORCID ID: 0000-0002-2033-285X

*д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України
головний науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського
e-mail: 2991946@gmail.com*

ПРО ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ» ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Анотація. У статті розглянуто значення слова «національний» як складника понять «національний університет» і «національне виховання». Розкрито їх застосування в концептуальних документах, оприлюднених у 1991–2022 рр.

Ключові слова: національний, національний університет, національне виховання, концептуальні тексти.

Слово «національний» набуло широкого вжитку в українській лексиці нещодавно, з відновленням незалежності, бо українці ще за радянських часів добре засвоїли, що цей прикметник несе таку негативну для владців конотацію, за яку ув'язнюють, катують і навіть убивають. Тому його застосування було дуже обмеженим і обережним. Але наприкінці 1980-х, а надто після 1991 р. ситуація кардинально змінилася, – воно стало загальноживим. Тож прослідкуємо його застосування.

Звернемося передовсім до розкриття значення слова «національний»: – це прикметник, що вимагає присутності іменника – слова-носія сенсу висловленого, – назви предмета чи явища, тоді він і набуває ознак поняття. У сучасній лексиці вживається у двох значеннях.

Першому – як характеристика «статусу, який надається закладу (установі), який досяг найвищих показників у своїй діяльності щодо використання інтелектуального потенціалу нації, реалізації ідеї національного відродження і розвитку України, запровадження державної мови і є провідним серед галузевої групи закладів (установ) гуманітарної сфери» (Положення про національні заклади (установи) України» (Указ Президента від 16 червня 1995 р. № 451/95). За офіційною інформацією МОН України у 2013 р. налічувалося 117 національних закладів вищої освіти [3]. Відтак «національний» у цьому разі часто-густо став заміною слова державний.

Нас більше цікавить визначення «національне виховання», де «національне» характеризувало самостійну частину мови – «виховання». Вперше це визначення прозвучало на Всеукраїнській раді працівників освіти, тобто його запропонувала педагогічна громадськість, яка 30 червня 1994 р. на своєму зібранні прийняла Концепцію національного виховання, де зазначалося: «Поняття “національне виховання” вбирає в себе всі названі особливості сучасного стану країни. По-перше, воно рівнозначне державному, хоча останнє є вужчим, одиничним стосовно національного як загального. Державне виховання є найвагомішою складовою національного виховання, воно здійснюється державними установами, інститутами, а загальнонаціональне діє і поза їх межами, має значно ширший діапазон впливу на процес соціалізації особистості» [1, с. 315].

У 1996 р. до цієї теми звернулася група науковців, фахівців з питань виховання (Ю. Руденко, О. Губко, Є. Сявак та ін.) Вони розробили й оприлюднили «Концепцію національного виховання», де зазначено, що «Національне виховання – всеохоплююча і багатогранна система впливів, ідей і підходів, яка покликана пробуджувати, стимулювати розвиток закладених природою задатків, можливостей дітей, набуття ними етносоціального досвіду і реалізовувати завдання гуманізації і гуманітаризації системи освіти» [1, с. 362].

Офіційне закріплення визначення «національного виховання» знаходимо у Національній доктрині розвитку освіти України (Указ Президента України Л. Кучми від 17 квітня 2002 р. (№ 347/2002): «Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнародних взаємовідносин, формування у молоді потреби та вміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури. [...] Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання» [2].

Зауважимо, що за роки незалежності загальна кількість засадничих праць, присвячених різним питанням розвитку і виховання дітей і молоді, становить більш як 50 найменувань [1]. І майже всі вони у назві, а частіше у змісті мають епітет «національний», що означає україноцентризм, акцентуацію на сукупності створених на теренах України впродовж тривалого часу духовно-моральних, естетичних, художніх, літературних цінностей наукового й емпіричного характеру з метою ознайомлення, долучення до них дітей і молоді. Важливим та невід’ємним складником цих праць є включення в їх структуру цінностей, закладених в етнопедагогіці, на яких, за переконанням авторів, великою мірою має вибудовуватися виховний і освітній процес.

Ці засадничі документи дають цілісне уявлення про перебіг виховних процесів в освітній галузі й свідчать про неабияку увагу до національних цінностей, які є наріжним каменем побудови теоретичних міркувань та організації подальших практичних кроків.

Після віроломного нападу росії на Україну національне виховання все більше асоціюється з національно-патріотичним, що знаходить відображення у поширенні відповідних понять («Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді» (2015); «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України» (2022), де означення «національний» і «патріотичний» – споріднені.

Створення і оприлюднення цих текстів свідчить про зацікавленість освітян розробленням теорії національно-патріотичного виховання. Воєнний стан, в якому перебуває наша держава, спонукає до більшого зосередження на цій проблематиці. І вона особливо загострена в нинішніх умовах, коли розв’язана росією війна вимагає концентрації саме на національних пріоритетах.

Список використаних джерел

1. Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проекти (1991–2017) : хрестоматія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; наук. ред.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д. Вінниця : Твори, 2019. 527 с.
2. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
3. Стадний Є. Статус національного ВНЗ: політичний вимір. *Освіта.UA* : сайт. Київ, 2013. URL: <https://osvita.ua/vnz/33733/> (дата звернення: 21.03.2024).

O. V. SUKHOMLYNSKA

ORCID ID: 0000-0002-2033-285X

*Doctor of Sciences in Education, Professor,
Full member of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine,
Professorial Researcher of the Department of
Pedagogical Source Studies and Biographistics at
V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: 2991946@gmail.com*

ABOUT THE CONCEPT OF «NATIONAL EDUCATION» AS A COMPONENT OF THE MODERN PEDAGOGICAL TERMINOLOGICAL SYSTEM

Abstract. The article examines the meaning of the word «national» as a component of the concepts «national university» and «national education». Their use in conceptual documents published in 1991–2022 has been revealed.

Keywords: national, national university, national education, conceptual texts.

УДК 378.035:39(=161.2)

Т. В. ЯНЧЕНКО

ORCID ID: 0000-0002-2967-0695

*доктор педагогічних наук, доцент,
зав. кафедри педагогіки і методики викладання
історії та суспільних дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів
e-mail: tatyanchenko@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ «ЕТНОПЕДАГОГІКИ»

Анотація. У статті розглядаються сутність етнокультурної компетентності особистості та шляхи її формування у процесі вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Етнопедagogіка». Наведені приклади стосуються навчання студентів за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Ключові слова: етнопедagogіка, етнокультурна компетентність, вибіркова навчальна дисципліна, персоналістичний підхід, етнокультурний підхід.

Значний потенціал для національно-патріотичного виховання, формування громадянської ідентичності та етнокультурної компетентності студентської молоді має навчальна дисципліна «Етнопедagogіка».

Як зазначає О. Сухомлинська, «етнопедagogіка – це наука про емпіричний досвід етнічних груп у сферах виховання й освіти підростаючого покоління, морально-етичних і естетичних поглядів на споконвічні цінності сім'ї, роду,

племені, народності, нації, контролю й корекції поведінки, її мотивів всередині етносу, міжетнічних оцінок і поведінки, ставлення до природи» [4, с. 5]. Навчальна дисципліна «Етнопедагогіка» є вибіркоким компонентом у багатьох освітньо-професійних програмах, які реалізуються в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, зокрема в освітньо-професійній програмі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Соціально-виховна робота з дітьми та молоддю» [2].

У процесі її вивчення у студентів мають бути сформовані такі загальні та фахові компетентності: наявність ціннісно-орієнтаційної позиції; загальнокультурна ерудиція; розуміння значущості для особистісного розвитку історичного і сучасного культурно-ціннісного досвіду світового співтовариства, європейської спільноти, українського соціуму; збереження і примноження духовно-культурних традицій Українського народу в контексті євроінтеграційних процесів; повага до Українського народу, держави України, її символіки, культури, мови, історії; знання історично-педагогічного й інноваційного досвіду соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю; здатність до організації та здійснення соціально-виховної діяльності на засадах людиноцентризму, гуманізму, демократизму, толерантності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей особистості, а також факторів, що впливають на якість міжособистісної взаємодії та особистісний розвиток людини [3].

Узагальнюючи ці компетентності, зазначимо, що одним із завдань «Етнопедагогіки» як навчальної дисципліни є не тільки вивчення педагогічного досвіду українців, а й формування у студентів етнокультурної компетентності. Етнокультурна компетентність – це особистісна якість, що формується в результаті цілеспрямованого і спонтанного, організованого і стихійного засвоєння людиною (у процесі соціалізації) культури свого народу в усіх її виявах і контекстах: традиційно-побутових, фольклорних, професійних, у наукових і емпіричних знаннях, на емоційному і раціональному рівнях. Етнокультурна компетентність особи охоплює передусім знання величезного прошарку елементів етнічної культури, починаючи з елементарних невербальних комунікацій до узагальнюючих моральних і правових норм. Етнокультурно компетентною є особа, яка вільно орієнтується у світі значень культури певного народу, яка вільно розуміє мову цієї культури і вільно творить цією мовою [1].

Формуванню етнокультурної компетентності студентів сприяє звернення під час занять з «Етнопедагогіки» до подій з історії України, зокрема при вивченні періодизації розвитку української народної педагогіки або при аналізі феномена козацької педагогіки.

Зазначимо, що формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів під час лекційних і практичних занять з «Етнопедагогіки» відбувається завдяки історико-педагогічному аналізу спадщини українських педагогів і культурних діячів. Наприклад, під час вивчення різних тем студенти отримують такі завдання:

1. Визначити провідні риси виховного ідеалу українців за твором «Наталка-Полтавка» І. Котляревського.

2. Схарактеризувати ідеї українського народного дитинознавства за працею Марка Грушевського «Дитина у звичаях і віруваннях українського народу».
3. Схарактеризувати особливості побуту дітей і молоді в Україні кінця XIX – початку XX ст., використовуючи твори живопису М. Пимоненка.
4. Визначити особливості сімейного виховання дітей, використовуючи твори В. Винниченка, М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Т. Шевченка та інших українських письменників.
5. Розробити проєкт про обереги та символи своєї родини.
6. Проаналізувати українські народні казки або інші фольклорні твори з точки зору їхнього виховного потенціалу.
7. Проаналізувати казки та оповідання для дітей В. Сухомлинського з точки зору їхнього виховного потенціалу.

Наголосимо, що у викладанні «Етнопедагогіки» використовуються етнокультурний та персоналістичний підходи. Це дозволяє висвітлити культурно-історичний контекст народної педагогіки і збагатити знання студентів, що стосуються не тільки народного педагогічного досвіду, а й світогляду, менталітету, моралі, побуту й у цілому культурної спадщини українського народу крізь призму діяльності видатних його представників і їхнього внеску у розв'язання соціально-педагогічних проблем того суспільства, у якому вони жили.

На нашу думку, етнокультурна компетентність є основою національно-патріотичного виховання молоді, оскільки вона поєднує теоретичні знання і практичний досвід особистості та стосується здатності людини усвідомлено ставитися до культурних надбань українського народу, пишатися українською культурою. Як результат, етнокультурна компетентність сприяє успішній соціалізації молоді в сучасному українському суспільстві.

Отже, одним із завдань навчальної дисципліни «Етнопедагогіка» є формування у студентів етнокультурної компетентності, що є підґрунтям для їх національно-патріотичного виховання.

Список використаних джерел

1. Гончарук В. А. Теоретичні підходи до трактування сутності поняття «етнокультурна компетентність» майбутнього вчителя. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/10764/1/Teorety%20chni%20pidxody%60%20do%20traktuvannya%20sutnosti%20ponyattya%20%20C2%ABetnoku%60turna%20kompetentnist%60%20C2%BB%20majbutn%60ogo%20vchy%60telya.pdf>
2. Освітньо-професійна програма «Соціально-виховна робота з дітьми та молоддю». URL: <https://drive.google.com/file/d/1HG005BaTzYLexnGkobWDJVjvTwaIXP1U/view>
3. Силабус навчальної дисципліни «Етнопедагогіка». URL: <https://drive.google.com/file/d/1pYpS5TAMlaX1D1fJ1lawwnXtHpriV9oT/view>
4. Сухомлинська О. В. Деякі питання етимології педагогічного знання. *Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем*. Київ : А.П.Н., 2003. С. 3–15.

UDC 378.035:39(=161.2)

T. V. YANCHENKO
 ORCID ID: 0000-0002-2967-0695
 Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 head of the Pedagogy and Methods of Teaching

FORMATION OF ETHNO-CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS WHILE STUDYING «ETHNOPEDAGOGY»

Abstract. The article deals with the essence of ethno-cultural competence of a personality and the ways of its formation in the process of studying the elective discipline «Ethnopedagogy». The provided examples relate to training of students in specialty 011 «Educational, Pedagogical Sciences».

Keywords: ethnopedagogy, ethnocultural competence, elective academic discipline, personalistic approach, ethnocultural approach.

УДК 087.5=161.2"189/190"

Н. Б. АНТОНЕЦЬ
ORCID: 0000-0002-7772-9364
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
e-mail: ant.n@ukr.net

УКРАЇНСЬКА КНИГА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА РУБЕЖІ ХІХ ТА ХХ СТОЛІТЬ

Анотація. Українська друкована книга є одним із важливих чинників духовного розвитку нації. Особливого значення для збереження українства від асиміляції в Російській імперії вона набула на рубежі ХІХ та ХХ ст. В умовах заборони національної школи українські діячі освіти перебрали на себе функцію видання та поширення рідномовної навчальної, художньої та науково-популярної літератури для дітей, що сприяло формуванню національної ідентичності молоді.

Ключові слова: українська книга, національна ідентичність, рідномовна школа, українські діячі освіти.

Російсько-українська війна зумовлює процес поглиблення ментального відчуження українців від агресивного сусіда, загострює у нас усвідомлення себе як окремої нації, яка бореться за існування. Поруч із сучасними ресурсами і технологіями духовному розвитку нації, її самоідентифікації, осмисленню себе і свого місця у світовому просторі сприяє, серед іншого, українська друкована книга.

Зауважимо, українська інтелектуальна еліта завжди усвідомлювала роль рідномовної книги у формуванні національної ідентичності українства. Чудово це розуміли і ті сили, що не одне століття намагалися або фізично знищити, або асимілювати наш народ. Візьмемо період кінця ХІХ – початку ХХ ст. На тих землях,

які входили до складу Російської імперії, було офіційно заборонено викладання українською мовою у всіх типах навчальних закладів, навіть у початковій школі. І які б доповіді, резолюції, клопотання з протестами з цього приводу не посилали у Санкт-Петербург різні громадські об'єднання, земства, комітети, з'їзди тощо – заборону так і не скасували.

Що ж врятувало тоді українських дітей і молодь від втрати національної ідентичності? Відповідають на це запитання, зокрема, статті енциклопедичного біографічного словника «Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.)», який відповідно до Програми дослідження з теми «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі України» (науковий керівник теми доктор педагогічних наук Л. Д. Березівська) готується у межах виконання підтеми «Українська педагогічна біографіка як складник національної пам'яті (середина XIX – початок XXI ст.)».

Якщо відкрити у рукописі майбутнього словника статтю про Бориса Грінченка, то можна дізнатися, що у 1894 р. він організував єдине на той час у Російській імперії видавництво дешевих українських книжок для народного читання. Завдяки видавничій діяльності Бориса Дмитровича до рук української дитини могли потрапити книжки з творами таких класиків національної літератури, як-от Євген Гребінка, Михайло Коцюбинський, Юрій Федькович, Тарас Шевченко та ін.

Із статті про Григорія Шерстюка читач дізнається, що у 1907 р. він ініціював створення у Полтаві видавництва «Український учитель», яке видало український буквар, українську граматику, низку казок та оповідань для дітей, літературний збірник для дітей старшого віку «Світло» тощо. Усього у реєстрі цього видавництва 51 назва книжок.

Стаття про Михайла Комарова, зокрема, інформує, що діяч був не лише автором народопроектних книжок, а й активним розповсюджувачем української літератури серед незаможних верств населення. Як свідчать відповідні статті словника, в умовах заборони національної школи видавництвом рідномовної книги опікувалися також Софія Русова, Спиридон Черкасенко, Яків Чепіга та інші освітяни.

Акцентуємо, ці книжки, що побачили світ попри всілякі заборони та цензурні перепони, чинили опір зникненню української нації у котлі Російської імперії. Вони сприяли формуванню національної ідентичності покоління, яке взяло участь у визвольних змаганнях 1917–1921 рр. – одному з вирішальних періодів у процесі державотворення України.

UDC 087.5=161.2"189/190"

N. B. ANTONETS
ORCID ID: 0000-0002-7772-9364
Candidate of Pedagogical Sciences (Ph. D.),
Senior Researcher,
Senior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics of
V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: ant.n@ukr.net

THE UKRAINIAN BOOK AS A MEANS OF FORMING THE NATIONAL IDENTITY OF CHILDREN AND YOUTH AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Abstract. The Ukrainian printed book is one of the important factors in the nation's spiritual development. At the turn of the 19th and 20th centuries, it acquired special importance for preservation of Ukrainianness from assimilation in the Russian Empire. In the conditions of the ban on the national school, Ukrainian educationists took over the function of publishing and distributing native-language educational, artistic and popular science literature for children, which contributed to the formation of the national identity of the youth.

Keywords: Ukrainian book, national identity, native language school, Ukrainian educational figures.

УДК 378-057.85:37]:[37.035:172.15]:027.7(477.81-25)

Л. М. БАЛІКА

ORCID ID: 0000-0003-0042-7744

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного
гуманітарного університету, м. Рівне
e-mail: liudmyla.balika@rshu.edu.ua*

ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. Розкрито особливості використання ресурсів наукової бібліотеки РДГУ в підготовці майбутніх педагогів до національно-патріотичного виховання. Наголошено, що основне завдання бібліотеки у контексті національно-патріотичного виховання – на основі використання ресурсів наукової бібліотеки РДГУ прищеплювати повагу не тільки до рідної мови, а й до традицій та культури інших народів, формувати здоровий спосіб життя як національного надбання. Обґрунтовано, що діяльність наукової бібліотеки РДГУ сприяє підготовці майбутніх педагогів до здійснення національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету, ресурси наукової бібліотеки, майбутні педагоги, національно-патріотичне виховання.

Сьогодні, коли український народ героїчно бореться за незалежність проти російських загарбників, важливим є акумуляція і використання усіх можливих ресурсів української пам'яті, національно-патріотичних ідей виховання молоді в Україні, одним з яких є бібліотека.

Основні засади, пріоритети та завдання національно-патріотичного виховання підростаючого покоління визначені у державних нормативно-правових документах зокрема, в «Стратегії національно-патріотичного виховання та плані дій з її

реалізації на 2020–2025 роки», Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходах щодо її реалізації до 2025 року, Законі України «Про основні засади державної політики у сфері зміцнення національної та громадянської ідентичності України» тощо.

В Законі України «Про основні засади державної політики у сфері зміцнення національної та громадянської ідентичності України» зазначено, що «національно-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» [4].

Важлива роль у підготовці майбутніх педагогів до здійснення національно-патріотичного виховання належить науковій бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукова бібліотека – освітній, науковий, інформаційний та культурно-просвітницький підрозділ Рівненського державного гуманітарного університету, яка відіграє важливу роль у вихованні майбутніх педагогів і посідає особливе місце у сфері освіти; задовольняє потреби освітнього процесу закладу вищої освіти, спираючись не тільки на власні фонди та обслуговуючи кожного, хто бажає стати користувачем наукової бібліотеки, використовуючи при цьому різноманітні канали й способи отримання інформації [2].

Сучасні бібліотечні інформаційні ресурси дають можливість проводити роботу з національно-патріотичного виховання за різними напрямками. Використання ресурсів наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету сприяє висвітленню правдивої історії українського народу, прищепленню поваги не тільки до рідної мови, а й до традицій та культури інших народів, формуванню здоровий спосіб життя як національного надбання.

Для вирішення цих завдань бібліотекарі наукової бібліотеки РДГУ щорічно проводять різноманітні заходи, які допомагають розвивати національно-патріотичні почуття у майбутніх педагогів, поглиблювати знання про державні символи України тощо.

Так, впродовж березня 2024 року до Дня народження Великого Кобзаря в науковій бібліотеці РДГУ були проведені шевченківські дні за темою «Тарас Шевченко – художник». Зокрема майбутні педагоги ознайомилися з такими аспектами творчості Тараса Шевченка як: «Переклик Шевченка-художника і Шевченка-поета»; «Пейзажі Мангислаку у творчості Тараса Шевченка»; «Портретна галерея Шевченка»; «Живописна Україна – неповторне і самобутнє явище в історії українського образотворчого мистецтва» [5].

У науковій бібліотеці РДГУ систематично проводяться виставки книг, презентації наукових здобутків педагогічних працівників, які мають національно-патріотичний характер. Наприклад, 2 квітня 2024 року в читальному залі наукової бібліотеки РДГУ в межах циклу «Наукові зустрічі» відбулася презентація наукових здобутків доктора історичних наук, професора Руслани Давидюк. Дослідниця українсько-польських відносин та репресій радянського тоталітарного режиму

презентувала нове науково-популярне видання «В інтер'єрі міжвоєнної Волині: біограми політичних емігрантів – учасників Української революції» (Рівне-Львів, 2023 р.) [3].

Під час викладання навчальних дисциплін «Теорія і методика виховання», «Актуальні проблеми виховання» для майбутніх педагогів в науковій бібліотеці організовуються виставки книг з актуальних проблем національно-патріотичного виховання.

До Дня української писемності та мови в науковій бібліотеці РДГУ проводяться традиційні заходи, зокрема майбутні педагоги долучаються до написання радіодиктанту національної єдності. Проводяться різноманітні виховні заходи, конкурси-міні-творів, есе, мистецькі заходи тощо. Наприклад: «Українська мова в моєму житті», «Українська народна пісня у сучасному виконанні», «Єднаймося у пошануванні українського слова» та ін.

Наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету щорічно проводить культурно-просвітницькі та інформаційні заходи на теми: «Там, де живе історія», «Українська державна ідея: погляди, формування, еволюція», «Сучасна українська літературна мова», «Культура мови – механізм збереження чи вдосконалення мовного стандарту?», «Українські народні звичаї та вірування», «Україна: історія і сьогодення», «Україна: скарби музеїв та заповідників», «Книжковий дивосвіт» [1].

Також варто відзначити таку форму роботи наукової бібліотеки як години пам'яті, які відіграють важливу роль у національно-патріотичному вихованні. Зокрема, 3 квітня 2024 року було проведено годину пам'яті «Голокост – вічний урок людству». До уваги майбутніх педагогів була організована й експозиція виставки книг, спрямована на допомогу поглибленню знань про Голокост [6].

Отже, постійна і цілеспрямована діяльність наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету сприяє формуванню національної інтелігенції, збагаченню та оновленню інтелектуального генофонду країни, вихованню її духовної еліти. Підготовка майбутніх педагогів до національно-патріотичного виховання стоїть на одному рівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців, адже від того, яку молодь ми виховуємо сьогодні, залежить майбутнє нашої країни.

Список використаних джерел

1. Культурно-просвітницькі та інформаційні заходи наукової бібліотеки РДГУ ... *Рівненський державний гуманітарний університет* : офіц. сайт. Рівне, 2019. URL: <https://rshu.edu.ua/newhome/1022-kulturno-prosvitnytski-ta-informatsiini-zakhody-naukovoi-biblioteky-rdhu-iaki-budut-orhanizovani-u-kvitni-2019-roku> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету : офіц. сайт. Рівне, 2024. URL: <https://library.rshu.edu.ua/> (дата звернення: 05.04.2024).
3. Наукові зустрічі. *Наукова бібліотека РДГУ* : офіц. сайт. Рівне, 2024. URL: <https://library.rshu.edu.ua/index.php/novyny> (дата звернення: 05.04.2024).
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2834-IX. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
5. Тарасові Шевченку присвячується. *Наукова бібліотека РДГУ* : офіц. сайт. Рівне, 2024. URL: <https://library.rshu.edu.ua/index.php/novyny?start=4> (дата звернення: 05.04.2024).

UDC 378-057.85:37]:[37.035:172.15]:027.7(477.81-25)

L. M. BALIKA

ORCID ID: 0000-0003-0042-7744

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Education
of the Rivne State University for the Humanities, Rivne
e-mail: liudmyla.balika@rshu.edu.ua*

USE OF RESOURCES OF THE SCIENTIFIC LIBRARY AT RIVNE STATE UNIVERSITY OF HUMANITIES IN FUTURE TEACHERS' PREPARATION FOR NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION

Abstract. The article deals with the peculiarities of using the resources of the scientific library of RSUH in future teachers' preparation for national-patriotic education. The publication stresses that the basic task of the library in the context of national-patriotic education is to instill respect not only for the native language, but also for the traditions and culture of other nations, and to form a healthy lifestyle as a national treasure through the use of the resources of the scientific library of the RSUH. It has been substantiated that the activities of the scientific library of RSHU contribute to the preparation of perspective teachers for national-patriotic education.

Keywords: scientific library of Rivne State University of Humanities, scientific library resources, future teachers, national-patriotic education.

УДК 37(091)(477)-051Ступарик:[37.035:172.15]

О. Д. ВОРОЩУК

ORCID ID: 0000-0003-0835-544X

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
e-mail: oksana.voroshchuk@pnu.edu.ua*

БОГДАН СТУПАРИК ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Анотація. В статті розглянуто особливості національно-патріотичного виховання молоді як одного із провідних у системі сучасного українського виховання у поглядах Богдана Ступарика.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, національна ідея, виховання, Богдан Ступарик, концепція, молодь.

На сучасному етапі національно-духовного відродження України, розвитку демократичних процесів важливого значення набуває виховання у дітей та молоді

патріотизму, активної громадянської позиції, відданості справі зміцнення державності. Виходячи з цього, національно-патріотичне виховання є одним із важливих напрямків, що закладає підвалини для формування національної свідомості підрастаючих поколінь. Відповідно, у Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді національно-патріотичне виховання визначається як «комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» [1].

Очевидно, що національно-патріотичне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати збагачення інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання нашої держави. Саме тому, слід розглядати національно-патріотичне виховання дітей та молоді у творчій спадщині українських освітян і громадських діячів різних епох. Заслуговує на увагу творчий доробок з питань національної ідеї, національно-патріотичного виховання Богдана Ступарика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання національно-патріотичного виховання, формування національної свідомості у спадщині Богдана Ступарика зверталися У. Борис, Т. Завгородня, І. Стражнікова, Н. Сабат, М. Чепіль та ін..

Метою нашої розвідки є обґрунтувати особливості національно-патріотичного виховання молоді як одного із провідних у системі сучасного українського виховання у поглядах Богдана Ступарика.

Основою сучасної системи національно-патріотичного виховання є національна ідея, що відіграє роль об'єднувального, консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, громадянина своєї держави [1].

До складових національної ідеї відносять національна окремішність, національна самосвідомість, мову, культуру, ментальність, волю до здійснення національної мети і, врешті, державу. За своєю суттю ідея – це відображення глибинного рівня національної свідомості народу, сукупність його ціннісних орієнтацій, визначаючи напрям мислення нації, її здатність відчувати і діяти згідно із загальнонародними інтересами. Слід відмітити, що зміст національної ідеї постійно збагачується, конкретизується, наповнюється новим змістом цілей, визначенням пріоритетів, засобів та шляхів досягнення поставленої мети.

Погоджуємося із твердженням Б. Ступарика у тому, що національна ідея, національне виховання як своєрідне вираження духовного стану народу, його менталітету формується під впливом традицій, культури, всього середовища буття людини і водночас сама впливає на них як джерело культурно-історичної динаміки нації, потужний внутрішній каталізатор її відродження і вищий прояв свідомості. Науковець вважає, що національну ідею можна зреалізувати тільки тоді, коли буде забезпечена духовна єдність поколінь, наступність національної культури. Саме

тому «...українська національна ідея мусить увійти в основу виховання українських поколінь, стати для них новою релігією, увійти в їхню кров» [4, с.40]. З огляду на це «...виховання державотворчих рис, об'єднання всіх українців в одну спільноту, що пройнята єдиними творчими прагненнями і високим патріотизмом, мусить стати головним завданням школи, держави та всіх громадських установ і організацій» [5, с. 3].

Як зазначає М.Чепіль, саме патріотизм збагачує свідомість особистості позитивними мотивами, потребами, бажаннями, установками, ціннісними орієнтирами, інтересами, ідеалами, які стають рушійними її навчання, розвитку, виховання. Дослідниця стверджує, що патріотизм виконує важливу розвивальну функцію у формуванні особистості, є атрибутом одвічного прагнення людини до свободи, істини, вічності. Людина-патріот завжди діє на благо сучасного і майбутнього свого народу, всього людства, підіймаючись до рівня вселюдського світосприймання та діяльності [6, с. 39]. Основою патріотизму є відданість ідеалам справедливості, честі, свободи, правди. Саме патріотичне почуття має морально ціннісне навантаження, відзначається соціально позитивним змістом, спричиняє розвивальний ефект у свідомості, а також може суттєво впливати на систему особистості в цілому.

Сьогодні ми маємо поточити цінності та пріоритети національно-патріотичного виховання. Ми розглядаємо патріотизм як комплексну якість, яка поєднує високий інтелектуальний рівень особистості, відповідальність, відданість справі, а також активну творчу діяльність в конкретній галузі, яка спрямована на задоволення власних потреб, але й на благо народу і держави. Іншими словами, патріотом є той, хто не на словах, а на ділі намагається свідомо принести користь своїй вітчизні. Гасло: «Не словом, а ділом!» було, є і назавжди залишиться актуальним [3, с. 37].

Саме зараз, у час російської збройної агресії слід актуалізувати потребу в перегляді підходів до національно-патріотичного виховання учнівської молоді. Патріотичні почуття і гордість за власну країну мають прищеплюватися українцям із раннього дитинства. А національна ідентичність, свідомо громадянська позиція, відповідальність за долю своєї країни – це те, що формується в процесі національно-патріотичного виховання через мову, історію, цінності й традиції.

Отож сьогодні як ніколи, актуальні погляди Богдана Ступарика на національно-патріотичне виховання учнівської молоді, виховання громадянина-патріота України. Національно-патріотичне виховання має бути основним завданням на всіх щаблях, адже від нього залежить національна безпека та майбутній розвиток вільної, згуртованої та успішної української нації.

Список використаних джерел

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : дод. до наказу МОН України від. 16.06.2015 р. № 641. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/inform-pro-diyalniciti/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 15.04.2024).
2. Буклов Ю. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді як педагогічна проблема. *Людинознавчі студії* : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Серія «Педагогіка». Дрогобич, 2018. Вип. 6/38. С. 49–59. URL: <http://pedagogy.dspu.in.ua/index.php/pedagogy/article/view/179/519> (дата звернення: 16.04.2024).

3. Завгородня Т. К., Стражнікова І. В. Проблеми педагогіки вищої школи: історія, сучасність, перспективи : зб. наук. пр. Івано-Франківськ : НАІР, 2018. 282 с.
4. Ступарик Б. Національно-виховні традиції Галицьких гімназій. *Матеріали обласної науково-практичної конференції «Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості: актуальні проблеми та історичний досвід»*. Івано-Франківськ, 1993. С. 38–40.
5. Ступарик Б. До питання про мету національного виховання. *Джерела*. 1995. № 4. С. 3–10.
6. Чепіль М. Теоретико-методологічні аспекти патріотичного виховання. *Проблеми українського національного виховання* : зб. наук. пр. / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2013. С. 34–43.

UDC 37(091)(477)-051Stuparyk:[37.035:172.15]

O. D. VOROSHCHUK
ORCID ID: 0000-0003-0835-544X
PhD in Education, Associate Professor,
Department of Social Pedagogy and Social Work,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: oksana.voroshchuk@pnu.edu.ua

BOHDAN STUPARYK ABOUT NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH

Abstract. The article examines the peculiarities of national-patriotic education of youth as one of the leading ones in the system of modern Ukrainian education in Bohdan Stuparyk's views.

Keywords: national-patriotic education, national idea, education, Bohdan Stuparyk, concept, youth.

УДК 37(091)(477)-051Грушевський:[37.035:172.15]

О. М. ГЕРАСИМЧУК
ORCID ID: 0000-0002-4176-8417
старший викладач кафедри педагогіки
і методики викладання історії і суспільних дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів
e-mail: gerasim_o@yahoo.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ІДЕЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Анотація. Розкрито один з аспектів наукової педагогічної спадщини Михайла Грушевського, а саме: національно-патріотичне виховання молоді – майбутніх будівників самостійної України. Проаналізовано його педагогічні ідеї щодо значущості рідної мови, національної школи, необхідності здійснення продуманої системи суспільно-педагогічних виховних впливів на дитину з метою формування громадянина-патріота.

Ключові слова: Михайло Грушевський, національна освіта, національно-патріотичні ідеї, педагогічна спадщина, рідна мова

Михайло Грушевський (1866–1934) є однією з найзначніших постатей в українській історії кінця XIX – першої третини XX ст. Він відомий як видатний учений-історик, громадський і політичний діяч, письменник, ідеолог руху за незалежність України. Значно менше ми його знаємо як вченого, який не лише досліджував минуле нашої Батьківщини, а й прагнув творити її майбутнє. Про це свідчать значні його праці в різних галузях та їхнє значення в сьогоденні. Важливе місце серед них посідають педагогічні погляди вченого, який був невтомним борцем за відродження української школи й педагогіки, організатором національної освіти й науки. Його творчий доробок був спрямований на розбудову Української держави, на національно-патріотичне виховання молоді [7, с. 210].

Наукова спадщина великого вченого налічує понад 2000 праць, з приводу чого сучасний дослідник історії освіти Н. Дічек зазначає, що «надзвичайна працездатність і наукове завзяття, енциклопедичні знання з різних галузей суспільних наук дали йому змогу зробити вагомий внесок і в історичну науку, і в літературознавство, і у фольклористику, і в соціологію, і в педагогіку» [4, с. 12]. Глибоко розуміючись на освітніх проблемах, М. Грушевський у своїх працях піднімав злободенні питання діяльності вищої, середньої й нижньої ланок школи. Великого значення учений надавав вихованню в молоді здатності до самопізнання й самоосвіти, прищепленню їй патріотичних почуттів, розвитку інтелекту і працелюбства. Свої педагогічні думки він виклав у працях «Про українську мову і українську школу» (1912), «Хто такі українці і чого вони хочуть» (1917), «Культура краси і культура життя» (1917), «На порозі Нової України» (1918), «Вільна Україна» (1918). М. Грушевський підкреслював виняткову роль знання національної історії, культури, традицій, звичаїв у патріотичному вихованні. Вчений вважав першоосновою патріотичного виховання історію рідного краю, бо внаслідок її вивчення формується любов до рідної країни, сприймаються моральні цінності попередніх поколінь, які своїми діями, працею й досягненнями сприяли поступу нації [2, с. 12].

Педагогічні погляди М. Грушевського переважно сформувалися в добу національно-визвольної революції та особливо укріпилися під час існування Української Народної республіки. Його погляди виражалися в його переконаннях: школа і освіта здійснюються на засадах традицій національної культури обов'язково рідною мовою; національна свідомість має домінувати у вихованні моральності; школа, освіта і педагогічна наука в суверенній і незалежній державі мусять бути незалежними від будь-якого чужинського впливу, крім творчого засвоєння кращого досвіду вчительських, науково-дослідних та інших об'єднань [6, с. 244].

М. Грушевський стверджував, що добре навчати можна тільки тією мовою, яку діти добре знають і розуміють, тобто мовою, якою вони розмовляють з перших років життя і мовою, що навчають їх батьки. Вчений стверджував, що «вчити добре можна тільки такою мовою, котру ученики добре знають і розуміють, ... і таке правило в шкільній науці, що вчити треба ученика мовою для

нього зрозумілою»; «на Україні треба вчити по школах українською мовою», – писав учений [3, с. 15, 17]. Навчання й розвиток дітей, поставлених в умови оволодіння грамотою на нерідній і незвичній для них російській мові, дає негативні наслідки. Відповідно, навчання рідною мовою вчений вважав головним принципом організації народної освіти. Втіленню цього принципу в життя слугували його книги: «Історія українського народу», «Коротка історія України», «Ілюстрована історія України», інші навчально-методичні посібники [7, с. 211].

Як діяч галичанської «Просвіти», М. Грушевський особливої ваги надавав справі популяризації української освіти й культури. З цією метою він організовував численні публічні лекції, надавав свої наукові матеріали для укладання різноманітних популярних видань, охоче друкувався на сторінках головного часопису товариства – «Письма з Просвіти», долучився до збирання книг для читалень товариства тощо. Надзвичайно плідна просвітницька діяльність М. Грушевського була відзначена обранням його у червні 1908 р. почесним членом товариства «Просвіта» [1, с. 38].

Для М. Грушевського українська національна школа – це вимога українського суспільного буття, заперука національного відродження, збереження від культурного виродження української народності; вона покликана забезпечити національне існування українців. Український народ хоче і має право мати свою національну школу. Найважливіші завдання української національної школи – підготовка всебічно розвинених, високоосвічених, духовно й культурно багатих громадян України, здатних примножити матеріальні, духовні й культурні цінності свого народу, забезпечити його національне існування. Економічний, соціально-політичний, культурний занепад українського народу вчений пояснював саме відсутністю національної школи [5, с. 90–91].

Таким чином, ми бачимо, що М. Грушевський був і залишається яскравою постаттю в історії України. Саме він, відстоюючи право українського народу на свою рідну мову й навчання підростаючого покоління цією мовою, зробив значний внесок у розбудову національної системи освіти в Україні, у теорію національно-патріотичного виховання. Його педагогічні погляди не втратили своєї актуальності й до сьогодні.

Список використаних джерел

1. Герасименко С. Ю. Культурно-просвітницька діяльність Михайла Грушевського в Галичині (1894–1914 роки). *Теорія та методика навчання та виховання* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. Вип. 28. С. 28–39.
2. Головчук С. Ю. Ідея патріотичного виховання в українській педагогічній думці (кінець XIX – початок XX століття). *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2015. № 23. С. 11–14.
3. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. Київ : Веселка, 1991. 46 с.
4. Дічек Н. П. Грушевський Михайло Сергійович (1866–1935). *Українська педагогіка в персоналіях* : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 2005. Кн. 2 : XX століття. С. 6–14.
5. Зайченко І. Ідея народності виховання у педагогічній публіцистиці Михайла Грушевського. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія історична* : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2016–2021. Спецвип. : Михайло Грушевський – вчений, політик, громадський діяч. С. 90–97.

6. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки : навч. посіб. для студентів пед. навч. закл. / за ред. М. Г. Стельмаховича. Київ : ІЗМН МО України, 1999. 357 с.

7. Неділько А. Педагогічні погляди Михайла Сергійовича Грушевського. *Дидакал.* 2018. № 18. С. 210–212.

UDC 37(091)(477)-051Hrushevskiy:[37.035:172.15]

O. M. HERASYMCHUK

ORCID ID: 0000-0002-4176-8417

Senior teacher of the Department of Pedagogy
and methods of teaching history and social sciences
e-mail: gerasim_o@yahoo.com

NATIONAL-PATRIOTIC IDEAS IN MYKHAILO HRUSHEVSKYI'S PEDAGOGICAL HERITAGE

Abstract. One of the aspects of Mykhailo Hrushevskiy's scientific and pedagogical heritage has been revealed, namely, the national-patriotic education of the youth – the future builders of independent Ukraine. His pedagogical ideas regarding the importance of the native language, the national school, the need to implement a well-thought-out system of socio-pedagogical educational influences on a child with the aim of forming a patriotic citizen, have been analyzed.

Keywords: Mykhailo Hrushevskiy, national education, national-patriotic ideas, pedagogical heritage, native language.

373.5.016: 94(477)]: 929:[373.5.035: 172.15]

O. B. ГРИНЬ

ORCID ID: 0000-0001-8307-8070

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України,
археології та краєзнавства
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів
e-mail: olenagreen5@ukr.net

БІОГРАФІЧНІ НАРАТИВИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Анотація. Розкрито доцільність використання біографічних наративів на уроках історії як засобу патріотичного виховання школярів. Розглянуто можливості дослідницької роботи та проектної діяльності здобувачів загальної середньої освіти при вивченні історичних персоналій. Обґрунтовано важливість використання технології критичного мислення при зверненні до біографій видатних діячів минулого.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, біографічні наративи, дослідницька робота, проектна діяльність, технологія критичного мислення, навчання історії.

В умовах військової агресії Російської Федерації проти України, яка триває з 2014 р., особливого значення набуває національно-патріотичне виховання молоді. Покоління українців, у якого буде сформовано національну та громадянську ідентичність, розвинене критичне мислення буде здатне протистояти ворожим інформаційним впливам. Це сприятиме консолідації суспільства та посиленню обороноздатності нашої держави.

Патріотичне виховання нині розглядається як цілеспрямований, системний, комплексний процес, який має здійснюватися як на уроках, так і в позакласній та позашкільній діяльності [9]. З-поміж навчальних дисциплін, які вивчаються у закладах загальної середньої освіти, потужні можливості щодо національно-патріотичного виховання має історія. «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України», затверджена Міністерством освіти і науки України 6 червня 2022 р., одним із індикаторів ефективності її реалізації передбачає зростання обізнаності серед здобувачів освіти про «видатних особистостей українського державотворення, визначних українських учених, педагогів, спортсменів, військових, підприємців, провідних діячів культури, мистецтв, а також духовних провідників українського народу» [4; 8]. У цьому контексті особливого значення набуває розгляд на уроках історії біографій видатних історичних постатей.

Виховні можливості при аналізі життєписів видатних історичних діячів на уроках історії неодноразово привертала увагу фахівців. Про важливе місце, яке в освітньому процесі посідає національне та патріотичне виховання, згадували К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський. В роки незалежності методологічні аспекти вивчення історичних персоналій розглядали В. Тоболін, Я. Камбалова, І. Коляда, Н. Макогончук, Н. Голярдик, О. Гевко, А. Пінчук [2; 3; 5; 6]. І. Коляда обґрунтував важливість вивчення історичних особистостей, котрі мають розглядатися не «на тлі доби», а як складова процесу і «вагомий чинник впливу» [3, с. 34]. На думку А. Пінчука, висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії розвиває емоційний інтелект здобувачів освіти, сприяє формуванню «суспільних ідеалів та громадянських позицій» [6, с. 9]. Біографістика та просопографія активно розробляються нині як окрема галузь знань в історичній науці [11, с. 61].

Вивчення історії крізь призму життєписів конкретних людей дозволяє краще зрозуміти епоху, контекст історичних подій, «оживити» та емоційно осмислити сторінки минулого. При цьому можливості для патріотичного виховання мають не тільки біографії діячів, чий життєвий шлях був пов'язаний з Україною, але й представників національно-визвольних рухів інших поневолених народів (наприклад, Д. Гарібальді, С. Болівара).

Навчальна програмою з історії України та всесвітньої історії для закладів загальної середньої освіти передбачено вивчення цілої низки історичних персоналій, серед яких державні та суспільно-політичні діячі, представники національно-визвольного руху, військові, митці, спортсмени [1]. Передбачено, що здобувачі освіти залежно від теми, класу, постаті повинні вміти скласти обґрунтоване судження/схарактеризувати постать/створити біографічний портрет. Відповідні довідки вміщені у навчальних підручниках з історії.

Звернення до біографічних наративів виступатиме ефективним засобом патріотичного виховання за умов не формального їх вивчення, а ґрунтовного всебічного аналізу із залученням сучасних технологій навчання, насамперед технології критичного мислення. Методи, які можуть бути застосовані на уроках історії, проаналізовані Н. Гупан та О. Пометун [7]. Серед них – мозковий штурм, «фішбоун», ментальна мапа, «тонкі» і «товсті» запитання (та інші методи, пов'язані із формулюванням запитань), дискусія, дебати, синквейн, «шість капелюхів», написання есе та багато інших. Досить широко використовується метод складання історичного портрету діяча, у якому має бути схарактеризовано його життєвий шлях, погляди, діяльність, роль в історії, оцінка сучасниками та істориками, пам'ять про нього в сучасному просторі. Важливо, щоб за результатами обговорення учні могли дати відповідь не тільки на репродуктивні запитання (Коли?), але й формулювали відкриті (Чому? Яке значення? тощо).

Значні можливості при вивченні біографій історичних діячів, представників українського національного руху має проєктна діяльність. Вона дозволяє вийти за межі тезового опису біографії, зануритися в історичний контекст, більш глибоко дослідити історичні джерела, на підставі яких вибудувати емоційно забарвлене обговорення. Темі проєктів та форми їх представлення залежать від віку учнів та рівня їх підготовленості до такого виду діяльності. Зокрема, глибокий аналіз історичного діяча/діячки можливий при створенні «сторінки у соцмережі». Такі проєкти можуть варіюватися від заповнення схематичного зображення сторінки у Facebook чи Instagram на папері або онлайн (наприклад, за допомогою платформи LiveWorksheets) до створення реальної сторінки у будь-якій соцмережі. Творча реалізація здобувачів освіти можлива при створенні відеоролика або синопсису біографічного фільму про історичного діяча. Ці форми роботи можна реалізовувати як індивідуально, так і у групах.

Відео, присвячене історичним діячам, може виступати джерелом інформації, «стимулом» до обговорення тощо. При цьому важливо обирати якісний контент, до якого належать, зокрема, відеоролики, розроблені Українським інститутом національної пам'яті. Серед їх тематичних циклів – «Люди епохи» про діячів українського визвольного руху, «Голоси УПА», «Голоси Революції Гідності» тощо [12].

Потужний потенціал в контексті національно-патріотичного виховання має кінематограф. Засоби художньої виразності формують емпатію до героїв, сприяють емоційному проживанню історичних подій. Перегляду стрічки має передувати вступне слово з постановкою завдання, а після перегляду – докладне обговорення. Українське кіно має цілу низку біографічних фільмів, які здатні зацікавити учнівство, спонукати до критичного осмислення та обговорення. Серед них – «Ціна правди» – про британського репортера Г. Джонса, який у 1933 р. першим у світі заявив про Голодомор (2019 р., режисерка – А. Голланд); «Хайтарма», присвячений льотчику-асу Другої світової війни Амет-хану Султану (2013 р., режисер – А. Сеїтаблаєв); «Заборонений», у якому життєвий шлях В. Стуса змальовано на тлі постатей інших дисидентів, зокрема А. Горської (2019 р., режисер – Р. Бровко), «Кіборги» – про захисників Донецького аеропорту (2017 р., режисер – А. Сеїтаблаєв); та багато інших.

Важливою є позаурочна дослідницька робота учнів, присвячена вивченню життєвого шляху певної постаті: збір матеріалів, доповіді на учнівських конференціях, написання дослідницьких робіт, які представлені на конкурсі-захисті робіт Малої Академії наук України та на інших конкурсах учнівських наукових робіт.

Таким чином, використання біографічних наративів на уроках історії сприяє формуванню національно свідомих громадян України, які поважають власну історію та культуру і усвідомлюють важливість захисту державної незалежності.

Список використаних джерел

1. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас ; Всесвітня історія. 7–9 класи ; Історія України. 7–9 класи ; Всесвітня історія. 10–11 класи ; Історія України. 10–11 класи : навч. програми для закл. заг. серед. освіти. Київ : HREC PRESS, 2022. 260 с.
2. Камбалова Я. Методологічні аспекти формування знань про історичну особистість в учнів загальноосвітньої школи : (на прикладі теми «Кирило-Мефодіївське товариство»). *Історія в школі*. 2016. № 11/12. С. 5–8.
3. Коляда І. Російсько-французька війна 1812 р. і Україна : (І. Котляревський – організатор козацьких полків у війні 1812 р.) : теорет.-метод. засади використання іст. портрету на уроках з історії України у 9 кл. *Історія в школі*. 2012. № 10. С. 32–36.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 27.02.2024).
5. Макогончук Н. В., Голярдик Н. А., Гевко О. В. Методологічні підходи до побудови портрету історичної особистості та їх використання в дидактиці історії. *Інновац. педагогіка*. 2022. Вип. 51, т. 2. С. 41–45.
6. Пінчук А. С. Методичні засади висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії (30–80-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання історії» / Ін-т педагогіки АНП України. Київ, 2006. 21 с.
7. Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії : метод. посіб. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 250 с. URL: <https://cutt.ly/yw7ntdsk> (дата звернення: 15.03.2024).
8. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ МОН України від 06.06.2022 р. № 527. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 27.02.2024).
9. Про затвердження методичних рекомендацій щодо організації центрів національно-патріотичного виховання : наказ МОН України від 07.02.2024 р. № 141. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. сайт. Київ, 2024. URL: <https://cutt.ly/fw7nyerc> (дата звернення: 22.02.2024).
10. Тоболін В. Вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем-портретів. *Історія в шк. України*. 1999. № 1. С. 25–27.
11. Томазов В. В. Просопографія: дисциплінарний статус і дослідницькі можливості. *Українська біографістика* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. Вип. 22. С. 55–71.
12. Ukrainian Institute of National Remembrance. URL: <https://cutt.ly/0w7nymeg> (дата звернення: 02.04.2024).

UDC 373.5.016: 94(477): 929:[373.5.035: 172.15]

O. V. HRYN
ORCID ID: 0000-0001-8307-8070

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian History,
Archeology and Local History,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium»,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: olenagreen5@ukr.net*

Abstract. The expediency of using biographical narratives in history lessons as a means of patriotic education of schoolchildren is revealed. The possibilities of research work and project activities of students of general secondary education in the study of historical personalities are considered. The importance of using the technology of critical thinking when addressing the biographies of outstanding figures of the past is substantiated.

Keywords: national and patriotic education, biographical narratives, research work, project activities, critical thinking technology, learning history.

УДК 37.091.4Монтессорі

*А. П. ДУРДАС
ORCID ID: 0000-0001-6456-6108
доктор філософії,
старший науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ ім. В.О. Сухомлинського
e-mail: durdas@ukr.net*

СВІТОГЛЯД ТА ІДЕЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ПЕДАГОГІНИ М. МОНТЕССОРІ (1870–1952)

Анотація. У статті розглядаються світоглядні та просвітницькі ідеї відомої італійської лікарки та педагогині Марії Монтессорі, яка зуміла окреслити і вирішити глобальну проблему у філософській, психолого-педагогічній теорії, а також реалізувати власну педагогічну концепцію на практиці, створивши педагогічну систему під назвою «Метод Монтессорі».

Ключові слова: Марія Монтессорі, світогляд, педагогічні ідеї, метод, педагогиня.

Основні педагогічні та світоглядні ідеї відомої італійської лікарки та педагогині Марії Монтессорі актуальні й сьогодні, оскільки вони є близькими до ідей гуманізації та демократизації, засновані на положенні про безмежну віру в природу дитини, її цінність у цьому світі, орієнтації на ідеал вільної, незалежної, активної особистості. Звернення вчених і практиків до педагогічних ідей М. Монтессорі пов'язане насамперед із запитом виховати вільну особистість, здатну до самостійного активного пошуку та самореалізації. М. Монтессорі – один із небагатьох педагогинь, хто зміг окреслити та розв'язати глобальну проблему не лише у філософській, психолого-педагогічній теорії, а й реалізувати власну концепцію на практиці, створивши педагогічну систему – «Метод Монтессорі».

М. Монтессорі вважала людину невіддільною від природи, а природу – ключем до розуміння людства. Особливо важливу роль у розкритті таємниць природи вона бачила саме у маленькій дитині, а не в людині в цілому [2, с. 135]. Моральна теорія М. Монтессорі ґрунтується на ідеалі особистого самовдосконалення через працю та докладання зусиль, через характер особистості як джерело тих моральних цінностей, які могли б піднести весь світ на вищий рівень [6, с. 134].

М. Монтессорі – одна з найцікавіших постатей італійської педагогіки ХХ ст., особистість, яка захопила багатьох учених, запропонувавши «нове відкриття дитини». Своїми творами педагогиня вписала безсмертну сторінку в історію освіти, а відтак – і в історію людської цивілізації. [3, с. 38]. Монтессорі була незвичайною жінкою, здобула освіту у суто чоловічій тоді галузі – медицині. І це в добу, коли жінок не заохочували вчитися. [5, с. 163]. Важливо також пам'ятати, що М. Монтессорі жила власне у період активного розвитку суспільних відносин, великих політичних змін, прогресу в галузі гуманітарних наук, і у зв'язку з цим цікавою є думка італійських дослідників Т. Піроні та М. Галлерані, які у своїй статті пишуть, що довгий час М. Монтессорі вважалася італійським академічним та політичним істеблїшментом «неприємною» фігурою, «будучи нонконформісткою, феміністкою та «комплексним педагогом», що призвело до її зіткнень з італійськими академічними колами – все ще сильними традиціоналістами та ідеалістами [7, с. 11]. Революційні ідеї М. Монтессорі про дитинство та виховання для життя, а не виховання, яке засноване на слухняності та нерухомості, розвинулись в результаті її медичних досліджень і підтверджені новими науками того часу – психологією та психоаналізом. Проте, цим ідеям опиралися, ворожість до них італійські світські академіки і філософи освіти погано приховували. Це дуже вплинуло на сприйняття та поширення педагогіки Монтессорі в італійських школах після Другої світової війни [7, с. 11]. Цю думку підтверджує М. Вільямс (M. Williams), визнаючи, що М. Монтессорі «стала авторитетом в освіті і, що виняток серед жіноцтва, – публічним інтелектуалом» [8]. М. Монтессорі як педагог критично осмислювала складні історичні процеси ХХ ст., і працею довела універсальну цінність освіти, її міцний зв'язок із свободою людини, а також окреслила її мету – сприяти якнайбагатшому «людському розвитку» кожної особистості [4, с. 126]. Важливо звернути увагу на те, що перехід М. Монтессорі від медицини до педагогіки був похідним від професійного досвіду, набутого педагогинею в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Це був «дуже войовничий досвід, у якому переплелися медицина, соціальна політика та практичний фемінізм» [5, с. 164]. На початку ХХ ст. ст. «в Італії було декілька жінок, які дали педагогіці новий імпульс. Серед тих жінок була М. Монтессорі, яка представила нове бачення школи, розробляючи стратегії, які долали бар'єри на шляху до освіти» [5, с. 160].

Важливо зауважити те, що М. Монтессорі чітко пов'язувала мир з освітою та пропагувала тип навчання, який відхиляється від основної традиційної освіти» Педагогиня пропагувала навчання заради миру, показуючи, що мета освіти полягає не просто в тому, щоб навчити грамоті та рахунку, а в тому, щоб служити більшій меті, «суспільному загальному благу» [1].

Отже, М. Монтессорі надала нової якості стратегії розвитку освіти, гуманізувавши її та повернувши її людині. Вона реалізувалася як науковиця, котра мала бажання продемонструвати, як можна врятувати людство: починаючи з дитини та людської свободи, а також свободи для жінок, пов'язуючи мир з освітою задля служіння високій меті – загальному добробуту суспільства.

Список використаних джерел

1. Baligadoo P. D. Learning for Peace: The Montessori Way. *Peace and War* / eds.: W. J. Morgan, A. Guilherme. Cham, 2020. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-48671-6_9.
2. Bertolino F., Filippa M. The Pedagogy of Nature according to Maria Montessori. *Ricerche Di Pedagogia E Didattica*. 2021. Vol. 16, no. 2. P. 133–147. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/12192>.
3. Bosna V. Maria Montessori uno sguardo diverso sull'infanzia. *Foro de Educación*. 2015. Vol. 13, no. 18. P. 37–50. DOI: <https://doi.org/10.14516/fde.2015.013.018.002>.
4. Cambi F. Maria Montessori tra epistemologia e psicopedagogia: qualche riflessione. *Studi Sulla Formazione*. 2015. Vol. 18, no. 2. P. 125–130. DOI: http://dx.doi.org/10.13128/Studi_Formaz-18019.
5. Chistolini S. The Turning Point of Italian Scientific Pedagogy in The School of Maria Montessori and Giuseppina Pizzigoni. *European Journal of Educational Sciences*. 2020. Vol. 7, no. 3. P. 160–171. DOI: <http://dx.doi.org/10.19044/ejes.v7no3a10>.
6. Frierson P. The Moral Philosophy of Maria Montessori. *Journal of the American Philosophical Association*. 2021. Vol. 7, no. 2. P. 133–154. DOI: <https://doi.org/10.1017/apa.2019.41>.
7. Pironi T., Gallerani M. Montessori thought and work between past and present. *Ricerche di Pedagogia e Didattica*. 2021. Vol. 16, no. 2. P. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/13469>.
8. Williams M. P. Becoming an international public intellectual: Maria Montessori before the Montessori method, 1882–1912. *British Journal of Educational Studies*. 2022. Vol. 70, no. 5. P. 575–590. DOI: <https://doi.org/10.1080/00071005.2022.2108757>.

UDC 37.091.4Montessori

A. P. DURDAS

ORCID ID: 0000-0001-6456-6108

Doctor of Philosophy

Senior Researcher of the Department of
Pedagogical Source Studies and Biographistics

at V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine

e-mail: durdas@ukr.net

WORLD VIEW AND IDEAS OF ITALIAN EDUCATOR M. MONTESSORI (1870–1952)

Abstract. The article deals with the world view and educational ideas of the famous Italian doctor and educator Maria Montessori; the educator who managed to pose and solve a global problem in philosophical, psychological and pedagogical theory, implementing her concept in practice and creating a pedagogical system – «Montessori method».

Keywords: Maria Montessori, world view. educational ideas, method, educator.

І. Г. ДУТЧАК
ORCID: 0000-0002-2102-7144
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Чернівецької філії Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»
e-mail: innadutchak76@gmail.com

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ І ЙОГО ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНА СПАДЩИНА В УКРАЇНСЬКОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. Розкрито віхи біографії Василя Сімовича, які визначили становлення його як вченого, а також охарактеризовано головні аспекти його громадської і культурно-освітньої діяльності. Обґрунтовано доцільність вивчення історико-філологічної спадщини Василя Сімовича для національно-патріотичного виховання дітей і молоді, консолідації українського суспільства та утвердження національної свідомості.

Ключові слова: Василь Сімович, історико-філологічна спадщина, культурно-освітня діяльність, український гуманітарний простір, національно-патріотичне виховання.

Василь Сімович (1880–1944) – видатний український вчений (філолог), громадський і культурний діяч, ім'я якого свого часу несправедливо замовчували.

Народився В. Сімович 9 березня 1880 р. у с. Гадинківці на Тернопіллі у Галиччині.

Дуже рано залишився сиротою, тому здобуттям освіти він значною мірою завдячує собі самому.

У 1899–1903 рр. В. Сімович навчався на філософічному факультеті Чернівецького університету. Був активним діячем українських студентських товариств.

У студентські роки В. Сімович розпочав редакторську роботу, співпрацюючи з газетою «Буковина» і виданнями РУП «Гасло» і «Селянин», які виходили в Чернівцях, редагуючи видання студентського товариства «Січ», «Бібліотеки для молодіжці» і надалі ця редакторська праця супроводжувала його впродовж усього життя.

1904–1922 рр. пов'язують В. Сімовича з Чернівецькою учительською семінарією (пройшов шлях від помічника вчителя до професора).

У роки першої світової війни (1914–1918 рр.), будучи у вимушеній еміграції, В. Сімович займався культурно-освітньою роботою під егідою «Союзу Визволення України» у таборах полонених українців (Німеччина, Австрія), у 1919–1920 рр. – у Військово-санітарній комісії для справ полонених українців (Берлін).

У 1921 р. В. Сімович повернувся на Буковину. Та був звільнений з Чернівецької учительської семінарії ухвалою директорату публічної освіти Буковини в 1922 р.

Не знайшовши роботи, він знову опинився в еміграції. Там В. Сімович – редактор в «Українській Накладні» (Берлін), викладач і редактор в Українському

Високому Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова (Прага, 1923–1933 рр. (професор української і слов'янської філології, ректор (1926, 1930, 1933 рр.), редактор наукових збірників Інституту)), а також лектор у Високій чеській торговельній школі (Прага, 1923–1933 рр.), організатор і координатор роботи «празької групи» українських вчених – співробітників «Української загальної енциклопедії», активний діяч українських товариств у Празі.

У 1933 р. В. Сімович переїздить до Львова. У 1933–1939 рр. працює у Товаристві «Просвіта» (редактором відновлених видань) та у Раді Наукового Товариства ім. Шевченка. Після приєднання Західної України до СРСР В. Сімович – професор української філології Львівського університету, згодом очолює кафедру українського мовознавства, був деканом філологічного факультету, а також одночасно – старший науковий співробітник львівського відділу української мови Інституту української мови АН УРСР.

У роки німецької окупації В. Сімович виконував обов'язки ректора Львівського університету (1941 р.), був науковим редактором мовознавчих праць в «Українському видавництві» у Львові та львівській філії «Українського видавництва» у Кракові-Львові (1941–1944 рр.) і брав активну участь у суспільному житті.

Помер В. Сімович 13 березня 1944 р. у Львові, там похований на Личаківському кладовищі.

Але свою бібліотеку та архів Василь Сімович заповів Чернівецькому університетові.

Фонд В. Сімовича Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича нараховує понад 2600 одиниць (його власні праці, зібрані ним рідкісні видання, збірники документів, періодика, епістолярна спадщина тощо). Чимало матеріалів досі неопубліковані.

У галузі мовознавства В. Сімович відомий як автор «Практичної граматики української мови» (1918 р., м. Раштат, Німеччина). Наступне її видання – «ГраMATика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» – у той час найповніша та найавторитетніша українська граMATика, яка мала значний вплив на нормування української літературної мови.

В. Сімович є автором багатьох статей з граMATики, історії літературної мови та правопису, історії мовознавства.

В. Сімович – один із перших дослідників мови Т. Шевченка, П. Куліша, Ю. Федьковича.

Також В. Сімович задокументував власні спостереження над культурою тогочасного щоденного мовлення представників різних верств українського суспільства.

В. Сімович брав участь у державній правописній конференції у Харкові (1927 р., травень, червень) та в ряді наукових з'їздів (славістичні (Прага, 1929 р.; Варшава, 1934 р.); міжнародний лінгвістичний (Женева, 1931); українські наукові з'їзди (Прага, 1927 р., 1932 р.).

У галузі літературознавства важливими є відомості В. Сімовича про творчість Т. Шевченка, І. Франка, О. Кобилянської, Б. Лепкого, О. Маковея, М. Коцюбинського, Лесі Українки та ін.

Історико-філологічна спадщина В. Сімовича висвітлює різні аспекти національно-культурного відродження українців Буковини, Галичини, Наддніпрянщини кінця ХІХ – початку ХХ ст., культурно-освітню діяльність української інтелігенції у роки першої світової війни та на еміграції, ряд інших аспектів історії визвольних змагань і життя української еміграції.

Усі ці матеріали в умовах сьогодення є цінним джерелом не лише для науковців, а і для широкого загалу в контексті національно-патріотичного виховання дітей і молоді, необхідності консолідації українського суспільства та утвердження національної свідомості.

Список використаних джерел

1. Сімович Василь. Праці у двох томах. Том 1 : Мовознавство / Упорядкування і передмова Людмили Ткач. Чернівці. Книги – ХХІ, 2005. 520 с.
2. Сімович Василь. Праці у двох томах. Том 2 : Літературознавство. Культура / Упорядкування Людмили Ткач, Оксани Івасюк за участю Ростислава Пилипчука, Ярослави Погребенник; передмова Федора Погребенника. Чернівці. Книги – ХХІ, 2005. 904 с.

UDC 37(091)(477)-051Simovych:[37.035:172.15]

I. H. DUTCHAK

ORCID ID: 0000-0002-2102-7144

candidate of historical sciences, associate professor,

Senior Research Fellow

Chernivtsi branch of the State Scientific Institution

«Institute of Modernization of the Content of Education»

e-mail: innadutchak76@gmail.com

VASYL SIMOVYCH AND HIS HISTORICAL AND PHILOLOGICAL HERITAGE IN UKRAINIAN HUMANITARIAN SPACE

Abstract. The milestones of Vasyl Simovych's biography, which determined his development as a scientist, have been revealed, as well as the main aspects of his public, cultural and educational activities. The publication substantiates the expediency of studying Vasyl Simovych's historical and philological heritage for national-patriotic education of children and youth, the consolidation of the Ukrainian society and establishment of national consciousness.

Keywords: Vasyl Simovych, historical and philological heritage, cultural and educational activities, Ukrainian humanitarian space, national-patriotic education.

УДК 37(091)(477)-051Стельмахович:[37.035:172.15]

Г. І. ЛЕМКО

ORCID ID: 0000-0002-2922-8549

доцент кафедри

соціальної педагогіки та соціальної роботи

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

e-mail: halyna.lemko@pnu.edu.ua

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПОГЛЯДАХ МИРОСЛАВА СТЕЛЬМАХОВИЧА

Анотація. Розкрито погляди доктора педагогічних наук, академіка Мирослава Гнатовича Стельмаховича щодо національно-патріотичного виховання молодого покоління. Проаналізовано питання національного виховання у посібниках вченого. Охарактеризовано фундаментальні основи національної свідомості громадянина й висвітлено сім основних педагогічних умов, які, на думку педагога, виступають першоосновою успішного українотворення.

Ключові слова: Мирослав Стельмахович, особистість, виховання, національно-патріотичне, громадянське.

У сучасному становищі України питання національно-патріотичного виховання особистості є надзвичайно актуальним. Особливо відчутно це виявляється тепер – у час воєнного стану в Україні, у пору політичних, духовних, соціально-економічних випробовувань українців. Тому національно-патріотичне виховання молодого покоління українського суспільства набуває все більшого значення.

Вихованню національної культури особистості присвячено ряд досліджень, серед яких найбільш вагомими постають наукові здобутки М. Боришевського, О. Вишневського, Р. Скульського, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, В. Сухомлинського та ін.

Перед будь-якою державою стоять різноманітні політичні, економічні, соціальні проблеми. Однак є завдання, що являється вирішальним фактором існування країни – це виховання духовно багаті особистості, гідного громадянина-патріота своєї держави; особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення. Надзвичайно важливо, щоб кожен українець ідентифікував себе з українською державою в цілому. Така орієнтація сприяє тому, що інші вартісні уявлення ніби об'єднуються навколо неї і створюють єдину систему. Виховання громадянина, шляхи формування національної культури актуальні для всіх країн.

До плеяди вчених, які висвітлювали питання національно-патріотичного виховання молодого покоління відносимо доктора педагогічних наук, академіка Мирослава Гнатовича Стельмаховича. Вчений піднімав питання національного виховання у посібнику «Народна педагогіка» та розглядав проблему національного виховання як складової громадянського виховання у працях «Виховний ідеал української народної педагогіки», «Сучасні проблеми національного виховання студентської молоді», «Шляхи демократизації педагогічної науки в Україні», «Теорія і практика українського національного виховання» та ін.

Він зазначав що, повне відродження й розвиток національного виховання настануть тоді, коли в їх основі будуть «українська національна ідеологія і політика незалежної Української держави, українська національна ідея, неухильне утвердження українськості, українства й українознавства. Як може в повній мірі «спрацювати» українська національна ідея тоді, коли вона відсутня у школі і вузі, в життєвій позиції вчителя, викладача, вченого, виховника, а з ним і в учнів та студентів» [1, с. 11].

За твердженням М. Стельмаховича, фундамент національної свідомості громадянина закладається через національне родинне виховання і складає сукупність уявлень про соціальні вартості, норми, що є визначальним для віднесення особистості до національної спільноти українців [2, с. 45]

На думку вченого, національна психологія й характер українця насамперед формується у родинному колі, адже традиційна українська родина – це перша школа національного виховання, світлиця моральних чеснот і благородних вчинків, плекальниця пошанівку рідної мови, народних звичаїв, традицій, свят, обрядів, символів, побутової й громадської культури [4, с. 3].

У своїй праці він аналізує сім основних педагогічних умов, що виступають першоосновою успішного українотворення, утворює їх зміст в системі українського родинознавства з метою належної підготовки молоді до розбудови й розвитку міцної сім'ї, родини, нації, держави:

1) передача дорослими членами родини дітям найбільш доступних їм відомостей з українознавства;

2) заохочення дітей ділитися з батьками знаннями й уміннями з українознавства, набутими в школі через уроки про Україну та українців;

3) систематичний українотворчий виховний вплив родинної спільноти на дітей і молодь (укладу життя сім'ї, матеріальних і побутових умов, чисельності, структури, ідейно-моральної, емоційно-психологічної, духовної і трудової атмосфери сім'ї, життєвого і професійного досвіду батьків, рівня їх загальної й педагогічної культури, системи взаємин зі школою, громадськістю);

4) національне спрямування, націлене на засвоєння дітьми як національних так і вселюдських цінностей та інтересів;

5) дотримання батьками певних виховних принципів (народності, природовідповідності, гуманності, родинно-громадсько-шкільної гармонії, утвердження життєвого оптимізму тощо);

6) панування в родині щирої любові до України й глибокої пошани до всього українського й українства, що, звичайно, не виключає поваги до людей, які належать до інших націй;

7) неухильне дотримання в житті духовних і морально-етичних засад традиційної української родини з її споконвічною любов'ю батьків до дітей, міжпоколінною трансмісією родинно-побутової культури, збереженням пам'яті предків, культом матері, доброзичливими стосунками між родичами й свояками, дотриманням народних чеснот і норм християнської моралі [4, с. 44–47].

Важливу роль у цьому аспекті відіграють громадські дитячі об'єднання й організації, які є невід'ємним компонентом системи національного виховання дітей і підлітків. Це винятково сильний канал впливу на особистість, формування її ідеалів. Серед них провідне місце займають Українська скаутська організація «Пласт» та Українське дитячо-юнацьке товариство «Січ». Україна багата на педагогічні ініціативи щодо позашкільної виховної роботи з дітьми та молоддю. Це вдало показав Мирослав Стельмахович у праці «Українська народна педагогіка». Даній проблемі присвячений розділ, описано дитячі організації та узагальнено, що провідною метою цих об'єднань є «виховання патріота України, формування національної самосвідомості, розвиток самостійності, працьовитості, кмітливості; зміцнення здоров'я дітей» [3, с. 145].

Отже, на думку українського педагога, метою національного виховання є формувати свідомого громадянина, патріота України, який брав би на себе всю відповідальність за власну життєдіяльність, став творцем власної долі та співтворцем долі свого народу і всього суспільства.

Список використаних джерел

1. Стельмахович М. Навчальним закладам нового типу – українську педагогічну науку. *Підготовка педагогічних кадрів і діяльність навчальних закладів нового типу в системі національної освіти: досвід і перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці, 1998. С. 8–13.
2. Стельмахович М. Педагогічні умови ефективного використання українознавства в системі родинного виховання. *Українське народознавство і проблеми національного виховання школярів*. Івано-Франківськ, 1995. С. 44–48.
3. Стельмахович М. Українська народна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ, 1997. 230 с.
4. Стельмахович М. Українське родинознавство. Івано-Франківськ, 1994. 56 с.

UDC 37(091)(477)-051Stelmakhovych:[37.035:172.15]

H. I. LEMKO

ORCID ID: 0000-0002-2922-8549

Associate Professor of the Department
of Social Pedagogy and Social Work

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

e-mail: halyna.lemko@pnu.edu.ua

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF AN INDIVIDUAL ACCORDING TO MYROSLAV STELMAKHOVYCH

Abstract. The article reveals the views of Doctor of Pedagogical Sciences, Academician Myroslav Hnatovych Stelmakhovych on national-patriotic education of the younger generation. The problems of national education in the scientist's manuals have been analyzed. The basic principles of a citizen's national consciousness have been characterized and seven basic pedagogical conditions have been highlighted, which, according to the educator, are the primary basis of successful Ukrainian education.

Keywords: Myroslav Stelmakhovych, personality, education, national-patriotic, civic.

УДК 82-94"364":82.09+355.01

Н. І. ЛЮБОВЕЦЬ

ORCID ID: 0000-0002-8811-6627

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

завідувач відділу теорії та методики бібліографії

Інституту біографічних досліджень

НБУ імені В. І. Вернадського

e-mail : n.i_lyubovets@ukr.net

СПОГАДИ У ПЕРІОД ВІЙНИ ЯК РЕСУРС КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВ: ДОСВІД ТА СУЧАСНІ ПРАКТИКИ

Анотація. Розглянуто роль спогадів як ресурсу для консолідації суспільства під час війни. Особлива увага приділяється мемуарам як інструменту впливу на суспільство у контексті подолання психологічних травм. Висвітлено їх важливість як джерела для історичної науки та комунікативний потенціал у формуванні переможних стратегій поведінки.

Ключові слова: мемуари/спогади, війна, травма, комунікація, джерельна база, сучасні проєкти.

Мемуари є культурно-історичним феноменом, який відображає специфіку кожної історичної епохи. Одночасно можемо говорити про унікальні комунікативні властивості спогадів та їх особливу роль у формуванні суспільних цінностей та ідентичностей. Поява цифрової гуманітаристики (англ. Digital Humanities, DH) як міждисциплінарної галузі досліджень зробила процес доступу до гуманітарних знань значно простішим та швидшим, перш за все для репрезентації наукових знань та імплементації історико-культурних текстів в національний інформаційний простір.

Спогади виконують важливі функції у суспільстві, серед яких традиційна – меморіальна, а саме збереження національної історії та пам'яті, а також виступають інструментом впливу на формування суспільної свідомості. У часи кризи/війни вони стають ресурсом подолання колективної та індивідуальної травми та консолідації суспільства задля перемоги. У ХХ ст. Україна двічі пережила трагедію геополітичних криз – як то Перша і Друга світові війни. У ХХІ ст. знову була втягнута у стан кризи. За висловом М. Поповича, який розглядав загрози та наслідки Першої та Другої світових воєн для європейської цивілізації: «криза — це такий стан системи, коли її подальший розвиток внаслідок дії внутрішніх та зовнішніх чинників може або закінчитись повним крахом і розвалом, або одержати нові стимули і вступити в нову фазу, подолавши труднощі. Небезпека розвалу суспільної системи в кризовому стані є цілком реальною, хоча уникнути її можна, якщо суспільство здатне правильно оцінити свої проблеми, має волю та силу для їх подолання і пристрасне бажання вижити» [4, с. 538]. Перебуваючи у стані війни/кризи ми уже зараз маємо думати про те, як не дати суспільству зануритися в процес переживання психологічної та історичної травми, зберегти європейські цінності та надії на щасливе, незалежне майбутнє.

Мемуари у цьому відіграють важливу роль з огляду на їх діалогічну/комунікативну модель. Адже сам процес написання спогадів про пережите є внутрішнім діалогом, а процес читання — міжособистісним, міжпоколіннєвим. У цьому діалозі ми розуміємо, що ми не одні стикаємось з трагедією, і маємо можливість ділитися досвідом виживання у цей кризовий період нашої історії. Тому такий діалог можна розглядати як інструмент лікування рани [6].

Важливість спогадів у процесі виходу суспільства із кризи та об'єднання людей для колективних дій ілюструє досвід написання та видання спогадів про Першу світову війну. Уже в процесі самої війни бачимо великий масив спогадів про війну авторами яких були не лише військові-високопосадовці, але й прості військовики, цивільні. Багато цих спогадів довгий час були невідомі широкому загалу і побачили світ лише в часи незалежності. У цьому контексті можемо згадати

збірку О. В. Добржанського та В. П. Старика «Бажаємо до України : змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.)» [1], яка вміщує спогади, хроніки, щоденникові записи про події Першої світової війни на Буковині. Значна частина із них була надрукована вперше, інші – передрук із старих журналів та газет, які були невідомі і малодоступні для читача. До сторіччя початку Першої світової війни видано двотомник «Велика війна 1914–1918 рр. і Україна» (Київ, 2014–2015). Другий том містить архівні документи, листування та спогади офіцерів, рядових солдатів, пересічних жителів прифронтової зони й тилу [2]. Переживаючи воєнні поневіряння автори спогадів намагаються розказати про це своїм потенційним читачам, тим самим застерігаючи їх від цього у майбутньому.

В умовах сучасної війни з перших її днів спостерігаємо увагу і потребу суспільства у діалозі через оприлюднення спогадів у соціальних мережах, на новинних інформаційних ресурсах, сайтах державних установ.

Перед науковою та бібліотечною спільнотою стоїть завдання систематичного збирання та збереження спогадів про сучасні події. Не менш важливу роль відіграють і громадські ініціативи. Вже зараз можемо говорити про окремі проєкти. Наприклад, проєкт «Ukrainer» (<https://www.ukrainer.net/expedition/>) – спільнота та організація, що з 2016 року досліджує Україну та український контекст, розповідає історії самим українцям, а також транслює їх у світ, перекладаючи десятками мов оприлюднює і спогади про російсько-українську війну (<https://www.ukrainer.net/?s=спогади>). Серед них: «Спогади про Маріуполь : драмтеатр», «Спогади українців про 24 лютого», «Спогади команди Ukrainer про Революцію гідності», «Розповіді за борщем. Історії українок у Швеції», «Голоси Маріуполя. Життя два роки потому».

Цікавим прикладом роботи бібліотеки є проєкт Чернігівської обласної бібліотеки для дітей «ПЕРЕЖИТЕ. Спогади про життя під час війни». Серед завдань зазначено : збір, зберігання та поширення спогадів, свідчень очевидців подій російсько-української війни у різних форматах: рукописи, друковані матеріали, фото, відео [3].

Не менш важливим є книжкові видання, присвячені подіям російсько-української війни. Особливо цікавими є книги військових. Провівши дослідження журналістка Ганна Скоріна з'ясувала, що з 2014 р. в Україні видано 224 книги, авторами яких вони стали [5]. Значна кількість із них це спогади.

Подібні проєкти започатковані на центральному та регіональному рівнях, повинні об'єднувати зусилля наукової, бібліотечної спільноти та громадськості, що значно підвищить їх ефективність.

Імплементация у суспільний простір спогадових наративів допомагає досягнути трагізм збройних конфліктів, які зруйнували звичний спосіб життя мільйонів українців, що призводить/приведе до кардинальних змін у психології окремої особи та й свідомості народу в цілому.

Список використаних джерел

1. Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! : змагання за укр. державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 рр.). Одеса : Маяк, 2008. 1167 с.
2. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна : у 2 кн. Кн. 2. Мовою документів і свідчень / НАН України, Ін-т історії України ; редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : КЛІО, 2015. 799 с.

3. Пережите. Спогади про життя під час війни : новий проєкт Черніг. обл. б-ки для дітей. *Чернігівська обласна бібліотека для дітей* : вебсайт. Чернігів, 2023. URL: <http://surl.li/ssbcv> (дата звернення: 18.04.2024).
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ : АртЕк, 1998. 727 с.
5. Скоріна Г. Книжки, написані військовими про війну, життя і любов. *Історична правда* : вебсайт. Київ, 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/01/10/162274/> (дата звернення: 18.04.2024).
6. Шевчук С., Томасик К. Діалог лікує рани / пер. з пол. Тарас Різун. Львів : Свічадо, 2018. 176 с.

UDC 82-94"364":82.09+355.01

N. I. LYUBOVETS
ORCID ID: 0000-0002-8811-6627
Ph.D. (History)
Head Department of Theory and
Methods of Biobibliography
Institute of Biographical Research
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
e-mail :n.i_lyubovets@ukr.net

MEMORIES DURING THE WAR AS A RESOURCE FOR THE CONSOLIDATION OF SOCIETY: EXPERIENCE AND MODERN PRACTICES

Abstract. Memoirs as a resource for consolidating society during the war are considered. The author emphasizes the importance of memoirs in shaping victorious strategies of behavior, a tool for influencing society in the context of overcoming psychological trauma, and the importance of their source and communication potential for historical science.

Keywords: memoirs, war, trauma, communication, source base, contemporary projects.

УДК 087.5(092)(477)"2014/2024":82.09

Н. П. МАРЧЕНКО
ORCID ID: 0000-0001-9814-0826
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу теорії та методики біобібліографії
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
e-mail: np_marchenko@ukr.net

КНИГИ-ЖИТТЄСПИСИ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ РОКІВ ВІЙНИ (2014–2024)

Анотація. На основі фонду і даних сайту Національної бібліотеки України для дітей (за 1991 – 1.04.2024 рр.) розкрито соціокультурні чинники та запропоновано періодизацію літератури для дітей в Україні часу війни (2014–2024).

Проаналізовано типові біографічні реконструкції, що домінують у цей час у художній і науково-популярній книжці для дітей і юнацтва.

Ключові слова: книжка-біографія для дітей, дитяча література України 2014–2024 рр., біографістика, жанри художньої біографії для дітей, життєпис non-fiction для дітей.

Невпинна економічна, культурна та політична експансія росії у 2014 р. завершилася повномасштабною війною, що триває досі. У межах «часу війни» простежуються проміжки, впродовж яких серед іншого (поява непідконтрольних державі та прифронтових територій і зон ведення війни, масштабна вимушена міграція та еміграція, карантинні обмеження та «дистанційна» діяльність, обмеження військового стану, волонтерський рух тощо) відбувалися відчутні зміни в тематиці та проблематиці біографіки для дітей: 1) від російського збройного вторгнення у Крим (лютий-березень 2014 р.) і початку війни на сході України (з квітня 2014 р.) – до початку карантину, спричиненого пандемією коронавірусу (12.03.2020 р.); 2) від початку карантинних обмежень (12.03.2020 р.) – до широкомасштабного вторгнення Росії в Україну (24.02.2022 р.); 3) від вторгнення (24.02.2022 р.) – до нині.

Небувалий підйом патріотизму призвів до законодавчого і побутового закріплення панівного статусу української мови, пріоритетності української культури та, як наслідок, усвідомлення учасниками ринку своєї місії (деколонізація і забезпечення видимості української дитячої літератури, зокрема й життєписів, і надання голосу українським авторам). Закріплена законодавчо та здійснювана повсюдно декомунізація (з 2015 р.) звільнила соціокультурний простір від символів та ідеологічних маркерів тоталітаризму, а запровадження санкцій проти російської книжкової продукції (2016 р.), а потім і повна заборона книжок із росії (2023) – до сплеску україномовного книговидання (біографіка для дітей потроїлася й стрімко росте).

Найпомітніші зміни принципів добору персонажів: домінує збалансований щодо статі та представлення різнорідних сфер людської діяльності та стратифікації суспільства підхід.

Кардинально змінилися також типові моделі біографічних реконструкцій, що прямо відображає переорієнтацію ціннісних орієнтирів українського суспільства на Я-домінантні стратегії. Водночас дизайн пропонованих юному читачеві біографічних реконструкцій визначає візуалізація. Відтак, поширення набули формати класичної книжки-картинки, тематичної збірки з комунікаційно відкритим динамічним дизайном, мальовиси, art-book. Сучасні моделі біографічної реконструкції у дискретному «кліповому» форматі поєднують фактологічну основу текстової та графічної інформації з мультисценарністю авторського концепту та читацької рецепції. Вони мотивуючі, а не дидактичні, бо, не нав'язуючи жодного зразка «життєвого сценарію», дають змогу в ході біографічного читання виявити та відкорегувати віджилі чи неконструктивні сценарні установки та створити нові.

У художньому життєписі для дітей присутні такі жанрові різновиди як: повість (П. Яценко «Прес, чорнило, три гармати : Пригоди славного мандрівного друкаря Івана Федоровича» (Потал, 2023), повість-казка (С. Тараторіна «Оця Марія

звірів малювала» (Видавництво, 2020), казка (І. Мацко «Героїчні казки» (Віват, 2024).

Значно більшого поширення набули життєписи non fiction: персональні – книжка-картинка (О. Луцєвська «Ці яблука вигадав геній!» (Парасоля, 2023), ілюстрована оповідь (І. Малкович «Анна Ярославна. Київська князівна — королева Франції» (А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2023), біографічний нарис (М. Сердюк «Стів Джобс» (ІРІО, 2018, 2020), art-book (О. Садовенко «Ти і Малевич» (Час Майстрів, 2021); колективні біографії – типові збірки розповідей для дітей (О. Поліщук «Творці української нації» (Основа, 2024), збірки – art-book (М. Дупешко, Х. Венгринюк, Є. Завалій «Ловці світла: історії українських художників» (Чорні вівці, 2023), класичні біографічні довідники (Г. Булгакова, А. Курлович «Історії про життя 50 українців та українок» (Ранок, 2021), гендерно марковані довідники (К. Шаповалова, Н. Шерстюк «Вони змінили світ. Видатні жінки України» (Талант, 2022) та арт-проекти («Це воює вона» (Видавництво, 2024) або Я. Музиченко «Україна. Шлях до серця Європи» (Віват, 2023) тематичні збірки (В. Тиліщак «Отамани» (Наш формат, 2023), розмальовки (О. Луцєвська «Твої друзі – визначні українці» (Артбукс, 2023) та ін.

Попри значний розвиток життєписання для дітей у всіх напрямках біографічної творчості (біографіка non fiction, художня біографіка, гендерна біографіка, різноманітні медійні форми трансляції біографічних знань) і його незаперечний вплив на формування культури історичної пам'яті в Україні, простежується фрагментарність і ситуативність досліджень цього феномена у вітчизняній соціогуманітаристиці.

UDC 087.5(092)(477)"2014/2024":82.09

N. P. MARCHENKO

ORCID ID: 0000-0001-9814-0826,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

e-mail: np_marchenko@ukr.net

BIOGRAPHY BOOKS FOR CHILDREN DURING THE WAR YEARS IN UKRAINE (2014–2024)

Abstract. Based on the fund and data of the website of the National Library of Ukraine for Children (for 1991–04/01/2024), a periodization of literature for children of Ukraine during the war years (2014–2024) has been proposed. Socio-cultural factors that influenced its development at that time have also been indicated. Typical biographical reconstructions, dominating at this time in fiction and non-fiction books for children and youth, have been analyzed.

Keywords: biography book for children, children's literature of Ukraine 2014–2021, biography, genres of artistic biography for children, non-fiction biography for children.

СОФІЯ РУСОВА (1856–1940) ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Анотація. Розкрито погляди Софії Русової щодо національного виховання учнів. Висвітлено про народні традиції як важливий інструмент виховання школярів. Розглянуто етнографічний підхід до освіти, який збагачує навчальний процес.

Ключові слова: Софія Русова, національне виховання, українська школа, народна творчість, рідна мова, етнографічний підхід.

На сучасному етапі розвитку української держави національне виховання учнів є важливою складовою освітнього процесу, яка спрямована на формування національної самосвідомості, патріотизму та поваги до власної культури і традицій.

Серед видатних українських педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток національної освіти та виховання в Україні, особливе місце належить Софії Русовій. З 1917 року, за пропозицією комісара освіти І. Стешенка, вона очолювала департаменти дошкільного виховання та позашкільної роботи в уряді УНР.

Українські вчені, серед яких Л. Березівська, Х. Бедрій, І. Зайченко, О. Завальнюк, Є. Коваленко, Н. Копиленко (Антонець), О. Міхно, І. Пінчук, Н. Побірченко, О. Сухомлинська, Г. Фесенко, О. Філоненко та інші, присвятили свої наукові праці вивченню багатогранного спадку Софії Федорівни Русової, розкриваючи її неоціненний внесок у становлення та розвиток національної освіти України. Постають та праці видатної педагогині, які й донині зберігають свою актуальність, повернулися до науково-педагогічного дискурсу, зокрема інтегруючись у навчальні курси з історії педагогіки та спонукаючи до подальших досліджень [1; 2; 3; 4; 5].

Софія Русова вважала, що кожен учень повинен бути свідомим громадянином своєї країни і поважати її культуру, мову та історію. Вона наголошувала на важливості виховання української національної ідентичності та патріотизму серед молодого покоління.

Русова надавала великого значення ролі мистецтва, особливо національного, у вихованні дітей. У своїй праці «Націоналізація школи» (1917) вона підкреслювала значення українських пісень для духовного розвитку дитини та розкриття її індивідуальних здібностей. Вона вважала, що школа повинна бути наповнена народними піснями та виробами, створюючи атмосферу, яка сприятиме вільному розвитку духовних сил учнів [7].

Софія Русова була переконана, що лише рідна школа, де здійснюється національне виховання, може впливати на формування громадянської свідомості та

стати справжнім культурним скарбом народу. Вона стверджувала, що така школа виховує почуття власної гідності та відповідальності перед своєю країною.

У праці «Нова школа» (1917) Русова розвивала цю думку, зазначаючи, що кожний дитячий захід повинен поєднувати народні традиції з загальнокультурними цінностями, даруючи дітям радість та естетичне задоволення. Вона наголошувала: «Хай навкруги учня будуть речі рідні, щоб він у них кохався... Любов до рідної країни – це перший найкращий крок до широкої вселюдської гуманності, пошана до людей – це вияв самоповаги й бажання собі й іншим волі та незалежності» [6, с. 19].

У статті «Драматичний інстинкт у дітей» (1917) Русова стверджувала, що діти повинні знати свої національні заходи, пісні та танці – усе те, що виражає творчий дух народу. Вона вважала, що діти інтуїтивно тягнуться до свого рідного і тому важливо знайомити їх з народною творчістю [7].

Русова порушувала питання національного виховання не тільки в школі, а й вдома. Вона зазначала, що довгий час українські діти виростили без міцного зв'язку зі своїми коренями, «мов квітки на чужому полі», не маючи змоги розквітнути повною мірою.

Педагог наголошувала, що настав час дати дітям справжнє національне виховання, яке сприятиме розвитку чутливості до краси, правди та активної життєвої позиції. Вона вважала, що тільки на національному ґрунті всі дитячі здібності розкриються найкраще, а любов до рідного краю стане міцним фундаментом для формування щирого патріотизму.

Отже, Софія Русова розглядала народні традиції як невичерпне джерело для виховання дітей, підкреслюючи їх важливість у формуванні національної ідентичності, любові до рідного краю та гармонійного розвитку особистості.

Русова наголошувала на важливості етнографічного підґрунтя в освітньому процесі. Вона закликала вчителів, добре обізнаних з народною культурою, використовувати елементи фольклору у шкільному житті. Для збереження українських звичаїв та традицій вона рекомендувала оформлювати шкільні приміщення в народному стилі, використовуючи національний орнамент, та надавати шкільним заходам яскравого етнографічного колориту.

Аналіз праць Софії Русової досліджуваного періоду дозволяє стверджувати, що вона розробила власну концепцію національного виховання. Вона наголошувала на необхідності національного виховання як в школі, так і поза її межами, розглядаючи заходи як важливий інструмент для досягнення цієї мети.

Отже, Софія Русова розглядала національне виховання як невід'ємну частину розвитку гармонійної особистості, здатної цінувати своє коріння та будувати майбутнє своєї країни. У своїх працях порушувала проблеми:

1. Національне виховання є основою формування свідомих громадян та патріотів своєї країни. Воно сприяє розвитку почуття власної гідності, любові до рідної мови, культури та традицій.

2. Школа відіграє ключову роль у національному вихованні. Вона повинна бути осередком української культури, де діти знайомляться з народними звичаями, піснями, танцями та мистецтвом.

3. Народні традиції є важливим інструментом виховання. Вони допомагають дітям глибше пізнати свою культуру, розвинути творчі здібності та емоційний інтелект.

4. Етнографічний підхід до освіти збагачує навчальний процес. Вчителі повинні використовувати елементи фольклору та народної культури у шкільному житті.

5. Національне виховання не обмежується школою. Воно повинно продовжуватися в сім'ї та суспільстві.

Таким чином, Софія Русова постала як палка захисниця національного виховання в українській школі, підкреслюючи важливість рідної мови, культури та традицій у формуванні свідомих та відповідальних громадян.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Внесок Софії Русової у розбудову національної освіти: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Наук. зап. Психолого-педагогічні науки* / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. 2016. № 1. С. 286–290.
2. Березівська Л. Д. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Рідна шк.* 2016. № 1. С. 57–62.
3. Березівська Л. Д. Колекція журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) як джерело мікроісторії освіти України. *Історико-педагогічний альманах* / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. № 1. С. 4–9.
4. Педагогічна спадщина Софії Русової в контексті сучасності : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 24–26 берез. 2016 р. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2016. 150 с.
5. Реформування загальної середньої освіти в Україні у ХХ столітті крізь призму джерелознавства : наук.-допом. бібліогр. покажч. / упоряд. Л. Д. Березівська ; НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : Твори, 2019. 251 с.
6. Русова С. Ф. Нова школа. Вид. 2-ге. Київ : Укр. шк., 1917. 20 с.
7. Русова С. Ф. // ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 3889. Оп. 1. Спр. 9. 85 арк.

UDC 37(091)(477)-051Rusova:[37.035:172.15]

V. V. OLIINYK

ORCID ID: 0009-0000-1148-3800

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Psychology, Khmelnytskyi Institute of MAUP,
Khmelnytskyi, Ukraine
e-mail: olejnik_v74@ukr.net*

SOFIA RUSOVA (1856–1940) ON NATIONAL EDUCATION OF STUDENTS

Abstract. The article reveals Sofia Rusova's views on national education of students. It highlights folk traditions as an important tool for educating schoolchildren. The ethnographic approach to education, which enriches the educational process, has been considered.

Keywords: Sofia Rusova, national education, Ukrainian school, folk art, native language, ethnographic approach.

ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД ІСТОРИКА ТА ПЕДАГОГА МИХАЙЛА ІВАНОВИЧА ЛІЛЕЄВА

Анотація. Розглянуто та проаналізовано джерельне наповнення особового архівного фонду М. І. Лілеєва Інституту рукопису НБУВ (ф. 127). Увагу зацентровано на педагогічній діяльності вченого, його дослідницьких і творчих розробках. Представлено тематику його наукових досліджень

Ключові слова: М. І. Лілеєв, Інститут рукопису НБУВ, особовий архівний фонд, педагогічна діяльність, наукові матеріали, курси лекцій.

Михайло Іванович Лілеєв (1849–1911) – знаний історик, педагог, бібліограф, який займався дослідженням Чернігівщини і не тільки, досліджував пам'ятки історії та культури, здійснював науково-археографічну діяльність. Він навчався в Ярославській духовній семінарії та Київській духовній академії. Упродовж 1874–1878 рр. М. І. Лілеєв викладав у Чернігівській духовній семінарії [2, с. 89]. Водночас він працював у Чернігівській жіночій гімназії (з 1875 р.), у Чернігівському єпархіальному жіночому училищі (з 1877 р.). З 1878 р. вчений викладав у Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька.

Особовий архівний фонд М. І. Лілеєва зберігається в Інститут рукопису НБУВ і налічує 257 справ. У ньому представлені малочисельні біографічні матеріали, зокрема прохання про дозвіл на складання іспиту, щоб отримати ступінь магістра (спр. 205), прохання про переведення на іншу навчально-адміністративну посаду (спр. 210) тощо.

Основна частина наукових і творчих матеріалів даного фонду відноситься саме до педагогічної діяльності М. І. Лілеєва. Так, тут представлені його курси лекцій з історії давньої Греції (спр. 16), середніх віків (спр. 19–20), педагогіки (спр. 30–32), загальної церковної історії (спр. 24–25), історії хрестових походів (спр. 21), географії (спр. 26) та ін. Є рукописи окремих статей М. І. Лілеєва про П. М. Погодіна (спр. 4), князя О. А. Безбородька (спр. 123) та рецензії (спр. 8).

У фонді містяться доповіді, нотатки, бібліографічні записи, присвячені дослідженню літописів (спр. 6), історії України XVI–XVIII ст. (спр. 126, 252), народів, народностей та держави (спр. 27), класичної гімназійної освіти (спр. 33); вивченню сімейних архівів XVIII–XIX ст. (спр. 7), історії київських монастирів та церков (спр. 137), сфрагістики (спр. 1), педагогічні нотатки (спр. 35) тощо.

Окрім того, особовий фонд дає змогу ознайомитися з планом практичного уроку М. І. Лілеєва з педагогіки на тему: «Симпатичні схильності» (спр. 36), окремими розділами наукового дослідження «Освіта в Україні в XVI–XVII ст.»

(спр. 47), екзаменаційними білетами з історії давнього світу (спр. 18), педагогіки (спр. 38) та ін.

Значну частину документів становлять різні статті, наукові розробки, нотатки, матеріали до магістерської дисертації, яку М. І. Лілеєв захистив у 1895 р. в Університету Св. Володимира (спр. 48–56, 63–65, 67–69, 71–81, 84–87, 100–103). Також варто звернути увагу на матеріали досліджень М. І. Лілеєва, присвячених Києво-Софійському собору (спр. 140), Десятинній церкві (спр. 141), Києво-Печерському монастирю (спр. 142) та ін.

Вчений активно займався дослідженням Чернігівщини. Його ім'я у науковців асоціюється з археографією та бібліографією цього краю [2, с. 88]. У фонді є нотатки, чернетки, різні записи з історії Чернігівської області XVI–XVII ст. (спр. 147), міста Чернігова (спр. 156), чернігівської типографії (спр. 150), документи про Чернігівську духовну семінарію (спр. 151), єпархію (спр. 152), про історію міста Ніжин XVII–XVIII ст. (спр. 159, 160, 163–164, 166) тощо.

Епістолярна спадщина М. І. Лілеєва представлена листами від адресантів: В. Б. Антоновича (спр. 231), Я. В. Біловодського (спр. 225), І. Беляєва (спр. 226–228), С. Т. Голубєва (спр. 233–234), О. С. Грузинського (спр. 237) та ін.

Отже, особовий архівний фонд М. І. Лілеєва, що зберігається в Інституті рукопису НБУВ є малодослідженим. Більшість документів цього фонду – це наукові матеріали, курси лекцій, статті, нотатки, рецензії, які є змістовними джерелами для науковців, в першу чергу для дослідження кола наукових інтересів М. І. Лілеєва, його педагогічної та археографічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. 127. Спр. 257.
2. Міщук С. Михайло Іванович Лілеєв (1849–1911): дослідник, археограф та бібліограф чернігівських рукописних колекцій та книжкових зібрань. *Сіверянський літопис*. 2008. № 1. С. 88–93.

UDC 930.253:37(091)(477)-051L ileiev

V. V. PATYK

ORCID ID: 0000-0003-2423-8745,

Candidate of Historical Sciences

Senior Research Associate

Department of Theory and Methods of Biobibliography

Institute of Biographical Research

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: victoriia@ukr.net

PERSONAL ARCHIVE FUND OF HISTORIAN AND TEACHER MYKHAYLO IVANOVYCH LILEYEV

Abstract. The source content of the personal archival fund of M. I. Lilejev of the Institute of Manuscripts of VNLU has been examined and analyzed (f. 127). Attention has been focused on the scientist's pedagogical activity, his research and creative developments. The subject of his scientific research has been presented

Keywords: M. I. Lilejev, Institute of Manuscripts of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, personal archival fund, pedagogical activities, scientific materials, lecture courses.

УДК 37.035:172.15](477.81)

І. Ф. ПЕТРЕНКО

ORCID ID: 0000-0003-2320-6100

доктор філософії,

старший викладач кафедри теорії і методики виховання,

Рівненський державний гуманітарний університет,

м. Рівне

e-mail: inna.petrenko@rshu.edu.ua

ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА РІВНЕНЩИНІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ «ОБЛАСНОЇ ЦІЛЬОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ НА 2021–2025 РОКИ»

Анотація. Схарактеризовано практику реалізації Обласної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання у Рівненській області на 2021–2025 роки, специфікою якої є акцент на регіональній самобутності, регіональній історії. З'ясовано, що обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання передбачає вшанування героїв боротьби за незалежність України (зокрема й учасників російсько-української війни), добудову криївки музею історії УПА в урочищі Гурби, створення мережі національно-патріотичних центрів, закупівлю літератури для бібліотек і закладів освіти Рівненщини, проведення конференцій, нарад, дебатів, конкурсів, акцій, проєктів, виставок, військово-патріотичних ігор й т. п.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, Рівненщина, обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання.

Відповідно до Указу Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання», Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України національно-патріотичне виховання на Рівненщині здійснюється у контексті реалізації «Обласної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання у Рівненській області на 2021–2025 роки» [4; 1; 3]. Обласна програма визначає головну мету, завдання, напрями та основну концепцію національно-патріотичного виховання, конкретизує шляхи, механізми та перелік основних заходів з реалізації стратегічних завдань, їх виконавців, прогнозовані обсяги фінансового забезпечення.

Специфікою обласної програми є акцент на регіональній самобутності, регіональній історії, позаяк в області є проблеми, що потребують розв'язання. До прикладу, спільний кордон з білорусією, яка є союзником країни-агресора, наявний вплив держави-агресора в інформаційний, освітній, культурний простір області з території білорусії, недостатня кількість інститутів громадянського суспільства у

сфері національно-патріотичного виховання, слабка координація і взаємодія між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, закладами освіти, культури, інститутами громадянського суспільства, молодіжними центрами, центрами національно-патріотичного виховання під час реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання [3].

Обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання передбачає вшанування героїв боротьби за незалежність України (зокрема й учасників російсько-української війни), добудову криївки музею історії УПА в урочищі Гурби, створення мережі національно-патріотичних центрів, закупівлю літератури для бібліотек і закладів освіти Рівненщини, проведення конференцій, нарад, дебатів, конкурсів, акцій, проєктів, виставок, військово-патріотичних ігор, пісенного фестивалю «За Україну, за народ!» й т. п.

У закладах загальної середньої освіти області проводяться зустрічі з учасниками бойових дій під гаслом «Хоробрі серця», проводяться уроки мужності з участю військовослужбовців; організуються перегляди й обговорення фільмів й ін.

Відповідно, кожна територіальна громада розробила свою цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на 2021–2025 роки, а колектив науковців РОІППО уклав «Програму національного виховання в закладах освіти Рівненщини на 2020–2025 роки» [5]. Програма передбачає «об'єднання зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань і благодійних організацій, сім'ї та закладів освіти й інших інституцій виховання щодо системної, цілеспрямованої роботи з формування в дітей та учнівської молоді ціннісних ставлень до українського народу, держави й нації, родини, себе, людини і природи» [там само]. Компонентами програми є формування: загальнолюдських цінностей (проєкт «Колесо життя»), національних цінностей (проєкт «Моя Україна»), духовних цінностей (проєкт «Храм людської душі»), громадянських цінностей (проєкт «Держава починається з тебе»); особистісних цінностей (проєкт «У твоїх руках щастя»); родинних цінностей (проєкт «Намисто роду»); екологічних цінностей (проєкт «Жива планета») [там само].

У всіх закладах загальної середньої освіти області облаштовано сучасні куточки воїнам АТО «Герої не вмирають», відкриваються шкільні музеї, клуби, гуртки національно-патріотичного спрямування.

До прикладу, в Здолбунівській територіальній громаді створено стріт-арт об'єкт «Крила незалежності» та промовідео «Ніч у музеї» – відеоекскурсії Здолбунівським красзнавчим музеєм. В межах реалізації Обласної програми облаштовано Музей-криївку УПА в урочищі Гурби біля Свято-Воскресенського чоловічого монастиря на Повстанських могилах неподалік села Мости, де в квітні 1944 р. відбувся Бій між загонами УПА та військами НКВС [2].

З метою якісного проведення I (районного) та II (обласного) етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») при РОІППО проводяться курси підвищення кваліфікації керівників гуртків військово-патріотичного спрямування.

В області функціонує комунальний заклад «Рівненський обласний молодіжний пластовий вишкільний центр» Рівненської обласної ради.

Таким чином, реалізація «Обласної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання у Рівненській області на 2021–2025 роки» об'єднує зусилля органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань і благодійних організацій, сім'ї та закладів освіти й інших інституцій виховання щодо системної, цілеспрямованої роботи з формування в дітей та учнівської молоді ціннісних ставлень до українського народу, держави й нації, родини, себе, людини і природи.

Список використаних джерел

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. *ZakonOnline* : юрид. портал. Київ, 2022. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/506238_736214 (дата звернення: 04.05.2024).
2. Музей-криївка УПА. Урочище Гурби. *Відділ освіти, культури і туризму, молоді та спорту Мізоцької селищної ради* : вебпортал. Мізоч, 2023. URL: <https://mizoch.osv.org.ua/news/1680255346/> (дата звернення: 04.05.2024).
3. Обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Рівненській області на 2021–2025 роки : схвал. розпорядж. голови облдержадмін. від 13 трав. 2021 р. № 365 : затв. рішенням Рівнен. облради від 2 черв. 2021 р. № 154. *Рівненська обласна рада* : офіц. сайт. Рівне, 2021. URL: <https://ror.gov.ua/rishennya-oblasnoyi-radi-8-sklikannya/154-pro-oblasnu-cilovu-socialnu-programu-nacionalno-patrioti-1623057662> (дата звернення: 04.05.2024).
4. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18 трав. 2019 р. № 286/2019. *Президент України* : офіц. інтернет-представництво. Київ, 2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025> (дата звернення: 04.05.2024).
5. Програма національного виховання в закладах освіти Рівненщини на 2020–2025 роки : схвал. Вченою радою Рівнен. ОІППО (протокол № 5 від 25.09.2020 р.). *Квасилівський ліцей* : вебпортал. Квасилів, 2023. URL: <https://kvasyliv.e-schools.info/pages/programa-natsionalnogo-vihovannja-v-zakladah-osvti-rvnenschini-na-2020-2025-roki> (дата звернення: 04.05.2024).

UDC 37.035:172.15](477.81)

I. F. PETRENKO

ORCID ID: 0000-0003-2320-6100

PhD,

Senior Lecturer at the Department
of Theory and Methods of Education,
Rivne State University of the Humanities,

м. Rivne

e-mail: inna.petrenko@rshu.edu.ua

PRACTICE OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN RIVNE REGION IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF REGIONAL TARGETED SOCIAL PROGRAM OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN RIVNE REGION FOR 2021–2025

Abstract. The article characterizes the practice of implementing the Regional Targeted Social Program of National and Patriotic Education in Rivne Region for 2021–2025, the specificity of which is the emphasis on regional identity and regional history. It has been found out that the regional targeted social program of national-patriotic education provides for honoring the heroes of the struggle for Ukraine's independence (including participants of the russian-Ukrainian war), completing the UPA Museum of History in the Gurby tract, creating a network of national-patriotic centers, purchasing

literature for libraries and educational institutions of Rivne region, holding conferences, meetings, debates, competitions, events, projects, exhibitions, military-patriotic games, etc.

Keywords: national-patriotic education, Rivne region, regional targeted social program of national-patriotic education.

УДК 021.4:[37.035:172.15]:[004.774.6:355.1-053.18"364"](477)

О. В. ПЛЮЩИК

ORCID ID: 0000-0002-3725-0869,

кандидат філологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник

відділу теорії та методики біобібліографії,

Інституту біографічних досліджень

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: o.pliushchuk@gmail.com

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БІОГРАМ/БІОГРАФІЙ/НАРАТИВІВ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ: КОНТЕНТ-СТРАТЕГІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ БІБЛІОТЕК

Анотація. Увагу зосереджено на змінах, що відбулися в структурі бібліотек з початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну 2022 р., зокрема спостерігається активне наповнення контентів вітчизняних бібліотек біограмами/біографіями/наративами полеглих захисників України. Зазначено, що такі практики необхідні з метою пошани й збереження пам'яті за загиблими, формування меморіалізації загиблих у російсько-українській війні, виховання національно-патріотичної свідомості співвітчизників.

Ключові слова: бібліотека, сайт, контент, біографічна інформація, захисники України, громада.

*Не маємо права забути жодну людину!
(з відкритих джерел)*

В епоху діджиталізації, зокрема, розширення меж простору інтернету й входження його практично в усі сфери життєдіяльності людини (доступність, легкість пошуку, швидкість отримання, обробки й збереження інформації тощо) масштабуються й функції бібліотек. За спостереженнями О. Мар'їної, «Контент-стратегія – нове явище для вітчизняної бібліотечної галузі» [6, с. 9], що стосується, звісно, не тільки бібліотечних колекцій, надання безпосередніх даних і послуг щодо бібліотечних ресурсів тощо. Ці інституції залучають відвідувачів/читачів як віртуальних, так і реальних, і до своїх інших заходів/проектів, здійснюючи різноманітну діяльність: від інформаційної, пізнавальної до виховної й освітньої. Останнім часом на бібліотеки покладено й комеморативну місію – вони стають місцем пам'яті загиблих захисників України в російсько-українській війні. Виділений простір у межах бібліотечного реального/віртуального майданчика насамперед має на меті вплинути на власну ідентичність і національно-патріотичну

свідомість, а отже заходи по вшануванню Героїв-захисників України, а також збереження пам'яті для наступних поколінь передбачає низку дій. Так вітчизняний віртуальний простір багатьох містечкових бібліотек, зокрема, поповнився ще одним контентом, який кожна інституція формує та структурує за власним проектом. Вони були сформовані, імовірно, як відповідь на Звернення Президії ВГО «Українська бібліотечна асоціація» до бібліотечної спільноти України від 23 лютого 2022 р. щодо підтримки кожного українця в пошуку, зокрема, безпечності й свободи, отриманні достовірної інформації у вільному доступі й допомоги у вирішенні складних життєвих ситуацій; плеканні рідної мови, любові до України. Президія асоціації також наголосила на тому, що «Актуальність бібліотек у подоланні викликів, які постають перед людиною, громадою та суспільством в Україні, стала очевидною протягом останніх восьми років російської агресії» [4]. На нашу думку, саме містечкові бібліотеки є ефективним ресурсом для продукування повідомлень про загиблих земляків: вузький простір селищних і містечкових громад, фактично «великої сім'ї», полегшує отримання біографічних даних від рідних (на відміну від великого міста), зокрема, це підтверджують і рядки Маніфесту української бібліотечної асоціації 2015 р. «Бібліотеки в умовах кризи» щодо центрування бібліотек у громадах та її консолідуючої функції в подоланні кризи [5].

Миттєвим відгуком щодо діяльності бібліотек в умовах воєнного стану стала ґрунтовна стаття М. Сахарової та Я. Хіміч, які ще в травні 2022 р. проаналізували комунікаційну роботу багатьох книгозбірень, акцентувавши й на функціональності цих закладів на територіях тимчасово окупованих, та надали ряд рекомендацій, зокрема щодо змін: «За теорією кризових комунікацій, криза – це й нові можливості. Ніхто з нас не шукав таких рішень для трансформацій, але наше життя більше не буде таким, як до війни. І на цьому шляху до змін ваш користувач – найбільший ваш помічник. Дослухайтеся до його потреб і пропонуйте ті послуги, які ви в змозі надати просто зараз» [8, с. 70]. А журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика» з березня 2022 р. одразу «відгукнувся» трьома номерами серії «Бібліотеки і війна», в одному з яких авторки С. Сердюк та С. Герасимова проаналізували діяльність бібліотек, які адаптувалися під час війни, на предмет завдань та їх виконання, завважаючи, що в «...нових реаліях бібліотекарі України показали високий рівень знань, надзвичайно високий рівень комунікацій, швидке реагування на події, професійну мобільність та спроможність до змін» [9, с. 14].

Варто зазначити, що саме бібліотеки для дітей і молоді активно вводять у свою структуру контент з наповненням інформації про загиблих захисників (своїх земляків) у російсько-українській війні. Наприклад, Тернопільська обласна бібліотека для молоді («Герої рідного краю» [2]), Чернігівська обласна бібліотека для дітей («Загиблі герої Чернігівщини» [3]), Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім.Є.Маланюка. («Герої АТО/ООС» [1]) та ін. А окремо створений сайт «Революція гідності. Війна. Рівненщина» [7] (за ініціативи Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, спільними зусиллями на волонтерських засадах з центральними районними та міськими бібліотеками області) завзято й невтомно виконує актуальну на часі місію по збору, збереженню й вшануванню загиблих у сучасній війні земляків краю. До слова, зініційовано й розпочато роботу з опублікування текстів на цьому сайті англійською мовою – щоб увесь світ дізнався про рівнинчан, які віддали життя за Вітчизну.

Отже, створення подібних контентів з біографічною інформацією в структурі книгозбірень різного рівня на часі. Вони є одним з важливих чинників у збереженні й шануванні пам'яті за загиблими захисниками України, меморіалізації, формуванні власної ідентичності й національно-патріотичної свідомості.

Список використаних джерел

1. Герої АТО/ООС. *Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім. Є. Маланюка* : офіц. сайт. Кропивницький, 2024. URL: https://lib.kr.ua/?page_id=362 (дата звернення: 16.04.2024).
2. Герої рідного краю. *Тернопільська обласна бібліотека для молоді* : офіц. сайт. Тернопіль, 2024. URL: <https://tobm.org.ua/krayeznavstvo/geroyi-ridnogo-krayu/geroyi-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny/> (дата звернення: 16.04.2024).
3. Загиблі герої Чернігівщини. *Чернігівська обласна бібліотека для дітей* : офіц. сайт. Чернігів, 2024. URL: https://chernihiv-lib.org.ua/news/zagibli_geroji_chernigivshhini/2022-03-31-3073 (дата звернення: 16.04.2024).
4. Звернення Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація до бібліотечної спільноти України від 23 лютого 2022 р. *Українська бібліотечна асоціація* : вебпортал. Київ, 2022. URL: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/4977-zvernennia-prezydii-vho-ukrainska-bibliotechna-asotsiatsiia-do-bibliotechnoi-spilnoty-ukrainy-vid-23-liutoho2022-r> (дата звернення: 16.04.2024).
5. Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи» : ухвал. Президією УБА 7 лип. 2015 р. *Бібл. вісник*. 2015. № 4. С. 35–38.
6. Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі. *Бібл. вісник*. 2016. № 4. С. 8–12.
7. Революція гідності. Війна. Рівненщина : вебсайт. Рівне, 2024. URL: <http://memory.rv.ua/> (дата звернення: 16.04.2024).
8. Сахарова М. П., Хімич Я. О. Розробка та актуалізація комунікаційної політики бібліотеки в умовах воєнного стану: кризові комунікації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 65–74.
9. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібл. форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

UDC 021.4: [37.035: 172.15]: [004.774.6: 355.1-053.18" 364"](477)

O. V. PLIUSHCHYK

ORCID ID: 0000-0002-3725-0869,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor, Senior Researcher of the

Department of Theory and Methodology of Biobibliography,

Institute of Biographical Research at

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: o.pliushchuk@gmail.com

REPRESENTATION OF BIOGRAMS/BIOGRAPHIES/NARRATIVES OF DEFENDERS OF UKRAINE: CONTENT STRATEGIES OF DOMESTIC LIBRARIES

Abstract. Attention is focused on the changes that have taken place in the structure of libraries since the beginning of the full-scale invasion of russian troops in Ukraine in 2022, in particular, there is an active filling of the contents of domestic libraries with biograms/biographies/narratives of perished defenders of Ukraine. It has been noted that such practices are necessary for the purpose of forming the memorialization of those who died in the russian-Ukrainian war, raising the national-

patriotic consciousness of compatriots, honoring and preserving the memory of the dead.

Keywords: library, website, content-strategy, biographical information, defenders of Ukraine, community.

УДК 37(091)(477)-051Дем'янюк:[37.035:172.15]+016:929]:303.833.5

I. В. ПОЛИЩУК,

ORCID ID: 0000-0003-0424-7396

доктор філософії,

викладач кафедри теорії і методики виховання

Рівненського державного гуманітарного університету

e-mail: iryna.polishchuk@rshu.edu.ua

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Т. Д. ДЕМ'ЯНЮК: БІБЛІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Здійснено аналіз праць Тамари Дмитрівни Дем'янюк з проблеми національно-патріотичного виховання в Україні, представлених в біобібліографічному покажчику. З'ясовано, що ідеї національно-патріотичного виховання посідають провідне місце у педагогічній спадщині Т. Д. Дем'янюк: учена розробила та практично реалізовувала положення і рекомендації щодо вдосконалення процесу національно-патріотичного виховання дітей і молоді, обґрунтовувала доцільність упровадження інноваційних форм і методів національно-патріотичного виховання у експериментальних закладах освіти Рівненщини.

Ключові слова: Тамара Дмитрівна Дем'янюк, національно-патріотичне виховання, педагогічна спадщина, бібліографічний аналіз, біобібліографічний покажчик.

В умовах повномасштабної війни, розв'язаної проти України російською федерацією, національно-патріотичне виховання стає надзвичайно актуальним і невід'ємним елементом формування особистості громадянина. Відома вчена, педагогиня Т. Д. Дем'янюк у багатьох своїх наукових працях акцентувала увагу на важливості національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Вона зазначала: «Національно-патріотичне виховання – це вироблення в особистості учня потреби активно діяти для влаштування власного життя, розбудови держави, проявляти, оцінювати, аналізувати власні та людські вчинки, якості, суспільно-політичні явища з точки зору патріотизму і національних цінностей» [3]. За твердженням Тамари Дмитрівни, національно-патріотичне виховання школярів є «...одним із дієвих чинників, мета, зміст, завдання, основні складові якого дають можливість формувати освіченого, переконаного, відданого народу активного конкурентоспроможного патріота, здатного жити і працювати в умовах демократії, в обстановці зростаючої економічної і суспільної відповідальності за себе і свою державу» [1, с. 12].

Розкриваючи сутність теоретичних засад національно-патріотичного виховання, науковиця розглядала його у взаємозв'язку з поняттям «громадянське», зміст і сутність якого сягає античних часів філософії і педагогіки: «Невід'ємною складовою виховання українських патріотів є громадянське виховання, бо реалії життя такі, що українське суспільство, вступивши понад два десятиліття тому на шлях демократії, ще нині перебуває у стані формування громадянського суспільства» [3].

Бібліографічний аналіз праць Т. Д. Дем'янюк свідчить, що у вченої є досить значна кількість праць, присвячених національно-патріотичному вихованню. Теоретико-методологічні положення національно-патріотичного виховання представлені Т. Д. Дем'янюк в понад двадцяти працях, описані в біобібліографічному покажчику праць вченої, укладеного нами [6]. Зокрема: «Інноваційні технології громадянського виховання учнівської молоді»; «Впровадження інноваційних технологій національно-патріотичного виховання учнів в навчально-виховній діяльності школи-комплексу»; «Національно-патріотичне виховання – один із пріоритетних напрямів діяльності школи, родини» та ін.

Як член Комісії інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи в навчальних закладах України, Науково-методичної ради з питань освіти МОН, молоді та спорту України Т. Д. Дем'янюк була членом робочих груп з розробки концепцій з питань національного виховання. Науковиця була співавтором «Концепції національного виховання» (1994), «Орієнтовної регіональної програми національного виховання учнівської молоді» (2004) [4; 5].

Тамара Дмитрівна розробила низку методичних рекомендацій стосовно практики національно-патріотичного виховання: «Діяльність методичної служби по забезпеченню формування національної свідомості і самосвідомості учнів у школі» (1992); «Роль шкільної бібліотеки з національного виховання учнів» (1997); «Актуальні питання національного виховання в сучасній школі» (2003); «Формування національної свідомості в учнів початкових класів» (2010) й ін.

Отже, бібліографічний аналіз праць Т. Д. Дем'янюк свідчить, що нею здійснено суттєвий внесок в становлення і розвиток національно-патріотичного виховання в умовах незалежної України: розроблені теоретичні положення, практичні рекомендації, які можуть творчо використовуватися для ефективного здійснення національно-патріотичного виховання учнів в сучасних умовах. А біобібліографічний покажчик слугуватиме для написання наукових й кваліфікаційних праць з проблеми, для організації національно-патріотичного виховання в сучасних закладах освіти.

Список використаних джерел

1. Дем'янюк Т. Д. Експериментальні навчальні заклади Рівненщини. Рівне, 2003. 42 с.
2. Дем'янюк Т. Д. Народознавство в школі: досвід, проблеми, пошук. Київ, 1993. 80 с.
3. Дем'янюк Т. Д., Умурзакова Т. Ф., Манюк Л. В., Яремчук І. П. Інноваційні технології громадянського виховання учнівської молоді : навч.-метод. посіб. / Наук.-метод. центр серед. освіти. Київ, 2003. 264 с.
4. Дем'янюк Т., Бех І., Щербань П. Концепція національного виховання : схвал. Всеукр. пед. радою працівників освіти 30 черв. 1994 р. *Початкова шк.* 1996. № 2. С. 42–52.

5. Дем'янюк Т., Савчук Н., Приходько О. та ін. Орієнтовна регіональна програма національного виховання учнівської молоді. Рівне : РДПІ, 1994. 24 с.

6. Тамара Дмитрівна Дем'янюк : біобібліогр. покажч. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т ; упоряд. Поліщук І. В. ; наук. консультант О. Б. Петренко ; наук. ред. О. Б. Петренко ; бібліогр. ред. О. С. Покусова. Рівне : РДГУ, 2019. 70 с.

UDC 37(091)(477)-051Demianiuk:[37.035:172.15]+016:929]:303.833.5

I. V. POLISHCHUK

ORCID ID: 0000-0003-0424-7396

Doctor of Philosophy,

*Lecturer at the Department of Theory and Methods of Education
of the Rivne State University for the Humanities*

e-mail: iryna.polishchuk@rshu.edu.ua

PROBLEM OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN T. D. DEMIANIUK'S PEDAGOGICAL HERITAGE: BIBLIOGRAPHICAL ANALYSIS

Abstract. The publication analyzes Tamara Dmytrivna Demianiuk's works on the problem of national-patriotic education in Ukraine, presented in the bio-bibliographic index. It has been revealed that the ideas of national-patriotic education occupy a leading place in T. D. Demianiuk's pedagogical heritage: the scientist developed and practically implemented provisions and recommendations for improving the process of national-patriotic education of children and youth, substantiated the feasibility of introducing innovative forms and methods of national-patriotic education at experimental educational institutions in Rivne region.

Keywords: Tamara Dmytrivna Demianiuk, national patriotic education, pedagogical heritage, bibliographic analysis, biobibliographic index.

026: 37](477): [37.035: 172.15]

Л. О. ПОНОМАРЕНКО

ORCID ID: 0000-0002-4388-274X

канд. наук із соціальних комунікацій,

*завідувач відділу науково-освітніх інформаційних ресурсів
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ*

e-mail: larisa_dnpb@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ «КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ»

Анотація. Висвітлено діяльність освітнянських бібліотек щодо національного-патріотичного виховання. Розглянуто низку наукових видань ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського. Проаналізовано наповнення щорічного довідника «Науково-інформаційна діяльність провідних освітнянських бібліотек». Зроблено висновки про

пріоритетність національної тематики у різних формах роботи освітянських бібліотек.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, науково-інформаційна діяльність,, фактографічна база даних «Знаменні та пам'ятні дати в галузі освіти», ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

В умовах російсько-української війни, загрози втрати державної незалежності й територіальної цілісності актуалізується питання зміни підходів до національно-патріотичного виховання, посилення цього напрямку у діяльності як закладу освіти в цілому, так і бібліотеки як структурного підрозділу, удосконалення форм і методів роботи. Події останніх двох років показали як сформоване почуття патріотизму на тлі складної соціально-політичної ситуації, часткової окупації українських територій та невизначеності подій згуртовує українців стати на захист держави, наскільки є необхідним формування почуття національної ідентичності, що означає «ототожнення себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей» [5]. Стрижневим поняттями є патріотизм як «любов до Батьківщини, українського народу, турботу про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовності відстоювати її незалежність, служити і захищати її, розділяти свою долю з її долею» [1].

З початку незалежності України прийнято низку нормативних документів, які було спрямовано на формування національно-патріотичних почуттів, але які через складний період становлення української державності виявилися недостатньо ефективними: Концепція національної системи виховання (1996 р.), Концепція національно-патріотичного виховання (2009 р.), Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012 р.) та ін. З огляду на повномасштабне вторгнення РФ на Україну та тимчасову окупацію деяких її територій Міністерство освіти і науки України наказом від 6 червня 2022 р. № 527 затвердило Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 р. Відповідно до цього документа серед основних складників виокремлено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання [4].

ДНПБ як головний галузевий методичний центр вивчає, узагальнює та впроваджує ефективні методи, прийоми і форми бібліотечної роботи. За 25 років діяльності бібліотеки вибудовано цілісну системну роботу щодо національно-патріотичного виховання. Науково-інформаційне забезпечення національно-патріотичного виховання в Україні крізь призму підготовленої тематичної продукції ДНПБ детально охарактеризовано у дослідженні С. Тарнавської [6]. Серед виробничо-практичних видань слід вирізнити методичні рекомендації «Патріотичне виховання у шкільних бібліотеках: методи та підходи», які підготовлено у 2017 р. з метою вдосконалення діяльності бібліотек закладів загальної середньої освіти. У виданні висвітлено основні напрями, методи та форми роботи шкільної бібліотеки, розглянуто питання комплектування фонду літературою національно-патріотичного спрямування, підготовки рекомендаційних бібліографічних посібників, інформаційно-бібліографічного обслуговування учасників освітнього процесу тощо.

Щорічний «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти й педагогічної науки» як частина електронного ресурсу «Знаменні та пам'ятні дати у сфері освіти», підготовку якого здійснює ДНПБ, особливо значущий для збереження національної історії, поширення ключової інформації, що сприяє духовному розвитку громадян та згуртуванню нації. Ресурс є важливою джерельною базою для вшанування пам'яті про відомих та призабутих науковців та освітян, забезпечує відзначення ювілейних і пам'ятних дат; сприяє в плануванні роботи та організації книжкових виставок, переглядів, проведенні масових науково-практичних заходів. На базі електронного ресурсу діє щомісячний онлайн проєкт «Календар знаменних і пам'ятних дат в галузі освіти» у соціальній мережі Facebook, який надає візуалізовану фактографічну інформацію про ключові події та особистості в історії України й світу.

Вагомим джерелом інформації про діяльність провідних освітянських бібліотек щодо національно-патріотичного виховання є щорічні довідники «Науково-інформаційна та соціокультурна діяльність провідних освітянських бібліотек» (2020–2022 рр.) та «Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек» (2023 р.). Довідники дозволяють простежити основні форми й методи діяльності та їхню тематику у бібліотеках закладів вищої та післядипломної освіти щодо національно-патріотичного виховання майбутніх та нинішніх учителів. Аналіз змісту довідника «Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек – 2023» [2] показав системну роботу провідних освітянських бібліотек щодо національно-патріотичного виховання: 95% біобібліографічних показників присвячено діячам вітчизняної освіти та педагогіки; 72% каталогів виставок присвячені героїчним сторінкам історії України, визначним особистостям у сфері освіти, культури, проблемам національно-патріотичного виховання студентської молоді, майбутніх педагогів. Слід зазначити ключову роль учителя у національно-патріотичному вихованні учнів, формуванні свідомих громадян та зміцненні національної ідентичності. Вчителі надають учням знання про історію, культуру, традиції та досягнення України. Вони допомагають молоді розуміти важливі історичні події, значення незалежності та роль України в світовому контексті.

Аналіз змістового наповнення довідників свідчить, що національно-патріотичне виховання у провідних освітянських бібліотеках залишається у пріоритеті діяльності та здійснюється за допомогою різноманітних форм бібліотечної роботи, які приурочені до відзначення історичних, державних свят і подій в Україні, ювілеїв видатних особистостей, й мають краєзнавчий нахил.

Список використаних джерел

1. Виховуємо громадян-патріотів України : наук.-метод. посіб. / НАПН України, Ін-т проблем виховання ; за заг. ред. К. Чорної. Черкаси : ЧОПОПП, 2012. 273 с.
2. Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек – 2023 : довідник / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; уклад.: О. Л. Гончаренко, К. Б. Щегельська ; наук. ред. Л. О. Пономаренко. Вінниця : Твори, 2023. 112 с.
3. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ МОН України від 06.06.2022 № 527. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12> (дата звернення: 24.04.2024).

4. Стегній О. І. Національна ідентичність. *Енциклопедія сучасної України* : онлайн-версія / НАН України, НТШ ; редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-71062> (дата звернення: 24.04.2024).

5. Тарнавська С. Науково-інформаційне забезпечення національно-патріотичного виховання в Україні. *Наук.-пед. студії*. 2020. Вип. 4. С. 125–138. URL: <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/issue/view/4> (дата звернення: 24.04.2024).

6. Хемчян І. І., Бондар Л. М., Добко Т. В., Рубан А. І. Патріотичне виховання у шкільних бібліотеках: методи та підходи : метод. рек. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; наук. ред.: Л. Д. Березівська, Т. В. Добко. Київ, 2017. 102 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/09/patriotic_education_method_recommend_2017.pdf (дата звернення: 24.04.2024).

UDC 026:37](477):[37.035:172.15]

L. O. PONOMARENKO

ORCID ID: 0000-0002-4388-274X

PhD (Social Communication Studies),

Head of the Department of Scientific
and Educational Information Resources at

V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine

e-mail: larisa_dnpb@ukr.net

ACTIVITIES OF EDUCATIONAL LIBRARIES IN IMPLEMENTING THE «CONCEPT OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE'S EDUCATIONAL SYSTEM»

Abstract. The activities of educational libraries in the field of national and patriotic education have been highlighted. The main scientific publications of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine have been considered. The content of the annual handbook «Scientific and Information Activities of Leading Educational Libraries» has been analyzed. Conclusions have been drawn about the priority of national issues in various forms of educational libraries' activities.

Keywords: national-patriotic education, patriotism, scientific and information activities, factual database «Significant and Memorable Dates in Education», V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine.

УДК 37.091.4Сухомлинський:004.774:[37.035:172.15](477)

Л. В. СУХОМЛИНСЬКА

ORCID ID: 0000-0003-3055-5392

доктор філософії (PhD),

старший науковий співробітник сектору сухомлиністики
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
м. Київ

e-mail: 1408koala@gmail.com

ХУДОЖНІ ТВОРИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. Розкрито підходи до патріотичного виховання у педагогічному та літературно художньому доробку В. Сухомлинського. Представлено онлайн-проект «Моя маленька Батьківщина» в структурі віртуального читального залу В. Сухомлинського та в соціальних мережах. Обґрунтовано ефективність представлення художніх творів педагога через соціальні медіа.

Ключові слова: Батьківщина, В. Сухомлинський, онлайн-проект, патріотичне виховання, соціальні мережі.

Неспровокована агресія росії проти України, бойові дії та ідеологічний терор з боку країни-агресора вимагають від усього суспільства і освітян зокрема зосередження на питаннях національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

У «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» (2022) зазначено як мету: «становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» [2].

Задля реалізації цієї мети доцільно, на наш погляд, використати ідеї та практичні рекомендації українських освітян і громадських діячів різних епох, зокрема й Василя Сухомлинського. У доробку педагога чимало творів, присвячених цій тематиці. Передусім це «Як виховати справжню людину» (1976), «Розмова з молодим директором» (1977) та ін. Найструктурованіше поєднання теоретичних міркувань про патріотичне виховання з художніми творами міститься у збірці творів В. Сухомлинського «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» [5]. В одному з розділів цієї збірки, що має назву «Щоб у серці жила Батьківщина», наведено роздуми педагога про батьківщину, патріотизм, випробування, про формування ідеї Вітчизни, про громадянськість [5, с. 474–478]. Після них поміщено 94 художні мініатюри, що розкривають тематику.

У 2022 р. в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України реалізовано онлайн-проект з оприлюднення оповідань В. Сухомлинського про події Німецько-радянської війни (1941–1945), які суголосні Російсько-українській війні, що почалася у 2014 р. і точиться нині [1]. У проекті представлено художні мініатюри, які можна використати для формування у юної особистості готовності захищати свою землю зі зброєю в руках, створення пантеону героїв, що віддали життя за батьківщину. Докладніше ми висвітлювали цю тему у матеріалах педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» (2023) [4].

У 2023 р. ДНПБ продовжила цю тематику онлайн-проектом «Моя маленька Батьківщина» [3]. Протягом року у Фейсбуці було розміщено 12 казок або оповідань педагога, у яких любов до Батьківщини, плекання патріотичних почуттів, насамперед пов'язані з образами рідної землі, природи, малої вітчизни, людей, з якими дитина зростає, краєвиди, які бачить змалечку, перші спогади дитинства: «Верба над ставом», «Журавлиний ключ у небі», «Зимові сутінки»; туга за всім тим на чужині: «Деркач і Кріт», «Мені захотілось додому», «Куди летять ластівки?»; материнська казка, пісня, перші моральні настанови: «Ой піду я лугом...», «Оса стукає у вікно», «Хліб, праця і пісня»; те, що людина залишає по собі у поколіннях

матеріальною згадкою, її праця: «Дідова колиска», «Людина принесла життя», «Хто ж муруватиме печі?». Тексти проілюстровано тематичними малюнками, фото та відео. Проєкт отримав схвальні відгуки, більше 250 уподобань, 60 поширень, більше 1000 переглядів.

Літературно-художня спадщина В. Сухомлинського має великий потенціал у вихованні патріотичних почуттів, які необхідно плекати з дитинства, поступово, під впливом батьків, учителів, оточення. Тож ми вкотре звертаємося до праць педагога: «Справжнє народження твоє як громадянина, мислячої, натхненної благородними ідеями особистості, трудівника, борця за торжество правди і щастя, сім'янина відбувається завдяки тому, що ти – син народу; в тобі, як сонячний вогонь у краплі води, відбивається його багатовікова історія, його велич і слава, його любов і надія, його нерозривна єдність із тими нескінченно милими нашому серцю куточками, які входять у наше життя як вічне, незнищенне, незгасле» [5, с. 474].

Список використаних джерел

1. Дитина – частина природи : онлайн-проєкт : (за казками та оповіданнями В. О. Сухомлинського) / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України. *Facebook*. Київ, 2022. URL: <http://surl.li/rmzlw> (дата звернення: 13.03.2024).
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затв. наказом МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 13.03.2024).
3. Моя маленька Батьківщина : онлайн-проєкт : за літ.-худож. спадщиною Василя Сухомлинського / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України. *Facebook*. Київ, 2024. URL: <http://surl.li/rmzic> (дата звернення: 13.03.2024).
4. Сухомлинська Л. В. Художні мініатюри В. Сухомлинського про війну у сучасному прочитанні. *Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Грані особистості педагога у вимірах сьогодення* : (до 105-ї річниці від дня народж. Василя Сухомлинського та 30-річчя проведення всеукр. пед. читань) : зб. матеріалів XIII Міжнар. та XXX Всеукр. пед. читань, 20 верес. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця, 2023. С. 53–56. URL: <http://surl.li/rlzjk> (дата звернення: 13.03.2024).
5. Сухомлинський В. Я розповім вам казку... : філософія для дітей / уклад. і авт. вступ. ст. О. В. Сухомлинська. Харків : Школа, 2016. 574 с.

UDC 37.091.4Sukhomlynskyi:004.774:[37.035:172.15](477)

L. V. SUKHOMLYNSKA

ORCID ID: [0000-0003-3055-5392](https://orcid.org/0000-0003-3055-5392)

*PhD, Senior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics at
V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine, Kyiv
e-mail: 1408koala@gmail.com*

STORIES OF VASYL SUKHOMLYNSKYI AS A MEANS OF PATRIOTIC EDUCATION

Abstract. The approaches to patriotic education in V. Sukhomlynskyi's pedagogical and literary-artistic work have been revealed. The online project «My little Motherland» is presented in the structure of V. Sukhomlynskyi's virtual reading room and in social networks. The effectiveness of presentation of the teacher's artistic works through social media has been substantiated.

Keywords: Motherland, V. Sukhomlynskyi, online project, patriotic education, social networks.

УДК 37(477)(092)Погрібний:[37.017:39(=161.2)]

Л. В. ТКАЧУК

ORCID ID: 0000-0003-3337-2546

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

e-mail: larysa.tkachuk.2011@gmail.com

АНАТОЛІЙ ПОГРІБНИЙ: «ЗАХОТИТИ – І БУТИ УКРАЇНЦЯМИ»

Анотація. Представлено діяльність А. Г. Погрібного з утвердження української України. Схарактеризовано громадянську публіцистику вченого. Наголошено на ідеї «Великого Українця» щодо побудови України як європейськи зорієнтованої національної держави українського народу, в якій неухильно і послідовно підтримуються українські національні пріоритети – у політиці, економіці, культурі, мові.

Ключові слова: Анатолій Погрібний, громадянська публіцистика, утвердження української України, духовно-культурна та мовно-освітня політика держави, українство.

Анатолій Григорович Погрібний (1942–2007) – був ученим зі світовим ім'ям, доктором філології, професором Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Українського Вільного Університету (Мюнхен), академіком АН Вищої школи України та Вільної Української Академії наук (Нью-Йорк), дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка, одним із керівників Національної спілки письменників України, засновником та головою Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка (впорядковував, перевидавав і розповсюджував Ващенкові праці), лауреатом премій імені О. Білецького (1996), І. Огієнка (1998), І. Багряного (2002), Б. Грінченка (2004), Д. Нитченка (2004), Національної премії України ім. Т. Шевченка (2006).

Він – один із найактивніших учасників і організаторів Народного Руху України, Демократичної партії України, Конгресу української інтелігенції, член Української Всесвітньої Координаційної Ради.

У 1992–1994 рр. Анатолій Погрібний – перший заступник міністра освіти України, заступник Голови Комісії України у справах ЮНЕСКО. За його ініціативи проведено Перший з'їзд педагогічних працівників України, на якому було ухвалено

Державну Національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), що визначала провідну роль національного виховання в освітньому процесі. Він очолив авторський колектив розробників «Концептуальних засад демократизації та реформування освіти в Україні» (1997), де зазначалось, що освіта мусить бути на передовій нашого державотворення, мусить цементувати і ростити націю, здійснювати вирішальний внесок у згуртування суспільства довкола української ідеї. Погрібний запровадив атестацію чиновників на предмет знання української мови.

«Народний професор», «кумир думаючих студентів», «професіонал високого класу», «Великий Українець» [6, с. 202] – Анатолій Григорович Погрібний – автор близько тридцяти історико- та теоретико-літературних, літературно-критичних і науково-публіцистичних монографій та понад тисячі статей у періодиці. Ці видання пронизані наскрізною ідеєю утвердження «української України (в нормальному, не звульгаризованому розумінні)» [6, с. 208], сучасної європейської держави з чіткими національними пріоритетами в усіх сферах життя.

Він невтомно боровся за українство в українцях не лише як викладач і науковець, а і як ведучий циклу авторських радіопередач «Якби ми вчилися так, як треба», про завдання і суть яких він говорив так: «Не донкіхотство це, звичайно, а прагнення змінити неприродний стан справ в Україні, зокрема і в культурно-мовній сфері, на таки природний, нормальний» [5, с. 240]. Його виступи зібрано в книгах: «Якби ми вчилися так, як треба. Розмови про наболіле» (1999), «Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба» (2000), «По зачарованому колу століть або Нові розмови про наболіле» (2001), «Поклик дужого чину» (2004), «Захочеш – і будеш» (2007) – «палких і болючих роздумів про націю й народ, про потребу «струсу просвітління» та усвідомлення своєї самоідентичності, про небезпеку державного й побутового нашого «недомислія», про єзуїтську стратегію націєвбивства («мова – то серцевинна точка, в яку найперше цілять, аби здійснити вбивство України») [1, с. 96].

Анатолія Григоровича надзвичайно непокоїло те, в якому загрозливому становищі перебувала Україна, адже замість її поступового утвердження в усіх сферах спостерігалось «згортання національно зорієнтованих ініціатив, повернення до влади «колишніх» і реванш шовіністів» [6, с. 207]. З цього приводу вчений риторично запитував: «Хто відповідь за наявність цього симбіозу, цього конгломерату антиукраїнських вчорашніх та антиукраїнських сьогоднішніх, що має тенденцію визначати обличчя держави?» [5, с. 9].

Чим більше неукраїнської мови, тим менше України, стурбовано зазначав у своїй високоталановитій, аргументованій публіцистиці Анатолій Погрібний: «Наша мова як єдина державна мова в Україні і на сьогодні, і на прийдешні часи – це той рубіж, з якого ми, українці (до речі, спільно з чесними людьми – представниками інших етносів), ніколи, ні за яких обставин не зійдемо... Мусимо будувати Україну як європейськи зорієнтовану, соціально зорієнтовану національну державу українського народу, у якій має бути добре всім, але у якій мусять неухильно, послідовно підтримуватися українські національні пріоритети – у політиці, економіці, культурі, мові. Це й буде Шевченкова Україна. Це й буде наша Україна» [2].

Тривога, що звучить у публіцистиці вченого, породжена щирим прагненням переважної частини населення України «побудувати, нарешті, на її теренах

повновартісну та повносили європейську державу, а не частину «життєво важливого простору» якоїсь іншої [3, с. 3]. Його найзаповітніша мрія – щоб Україна відбулася у всій своїй державній, націєтворчій і мовно-культурній повноті. Анатолій Погрібний хотів бачити нас Українцями, «він завзято боровся із зашкарублим малоросійством, вічними українськими духовними лінощами, почуттям меншовартості, байдужістю й лякливою поміркованістю» [1, с. 96]. Мріяв, щоб кожен українець «сповнився волею бути національно самим собою», переконував, що «альтернативи будівництву національної держави з українськими пріоритетами у всіх без винятку сферах життєдіяльності просто не існує», що національна безликість – шлях до остаточного краху; намагався утримати нас усіх від мерзотності спустошення й опідлення; закликав навчитися вимагати, «щоб на рівні держави були жорсткі вимоги до тих, хто, порушуючи національний мир та спокій, протистоїть нашому національному випростанню, вдаючись раз у раз до інсинуацій та провокацій?» [3, с. 7].

«Трубить Трубіж»... Змучено, вимогливо, не дозволяючи гаяти часу ані днини. Інакше – загроза катастрофи, можливий крах усіх наших національних сподівань», – бив він у набат в останній своїй книжці, закликаючи «захотіти – і бути» Українцями» [4].

Список використаних джерел

1. Анатолій Григорович Погрібний. *Слово і Час*. 2007. № 11. С. 96.
2. Виступ А. Погрібного у часі вручення йому Президентом Віктором Ющенком диплому лавреата Національної премії України ім. Т. Шевченка (9 березня 2006 р.). URL: http://www.vashchenko.lviv.ua/textes/va_j_vystup.html (дата звернення: 24.12.2023).
3. Погрібний А. Бій за українську державність триває. Київ : Просвіта, 2013. 26 с.
4. Погрібний А. Захочеш – і будеш». Київ : Просвіта, 2007. 484 с.
5. Погрібний А. Раз ми є, то де? : (з розмов про наболіле). Київ : Укр. письменник, 2003. 293 с.
6. Шебеліст С. Анатолій Погрібний – людина дужого чину. *Рідний край*. 2010. № 1. С. 202–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2010_1_35 (дата звернення: 24.12.2023).

UDC 37(477)(092)Pohribnyi: [37.017: 39(=161.2)]

*L. V. TKACHUK,
ORCID ID: 0000-0003-3337-2546
PhD in Pedagogical Science
Associate professor at the Department
of Pedagogy and Educational Management
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
e-mail: larysa.tkachuk.2011@gmail.com*

ANATOLIY POHRIBNYI: «TO WANT TO BE UKRAINIAN»

Abstract. The author presents A. Pohribnyi's activities dedicated to establishment of Ukrainian Ukraine. The scientist's civic journalism has been characterized. The author emphasizes the idea of the «Great Ukrainian» to build Ukraine as a European-oriented nation-state of the Ukrainian people, which steadily and consistently supports Ukrainian national priorities in politics, economy, culture and language.

Keywords: Anatoliy Pohribnyi, civic journalism, establishment of Ukrainian Ukraine, spiritual, cultural, language and educational policy of the state, Ukrainians.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Анотація. Висвітлюється роль творчості Тараса Шевченка у національному відродженні України. Наголошується на мудрості його глибинного бачення, яке охоплює всі часові виміри. Зазначається, що Т. Шевченка можна вважати батьком сучасної української нації та українського державницького проекту, його ідеї становлять основу української національної свідомості.

Ключові слова: Тарас Шевченко, національне відродження, національна свідомість, патріотизм, свобода, незалежність.

Нині, коли наш народ героїчно дає відсіч російському окупанту, черговий раз виборює свободу та незалежність ціною крові наших захисників та захисниць, по-особливому відлунює в наших душах пророче слово Тараса Григоровича Шевченка, яке дає розуміння, натхнення, нагадує про силу і гідність, правдиву совість української нації, патріотизм та волелюбність. Євген Чикаленко ще у 1910 р. дуже вірно підкреслив таку істину: «Культ Шевченка – це культ не особи, а культ ідей, що лежить в основі нашої національної свідомості і служить нам провідною зорею» [3].

Його творчість виражає універсальну модель людського буття, яка охоплює три часові виміри: учора – сьогодні – завтра [3]. Тараса Шевченка називають Пророком, немеркнучим взірцем і національним Месією. На відміну від поетів-попередників, погляди яких були спрямовані у минуле, а сучасні інтонації мали мінорний тон, він зумів заглянути в майбутнє: «Йому ... було дано мудрість глибинного бачення, у якому окреме спліталось з цілим, минуле доповнювало сучасне і майбутнє, а людська душа, крім добра і зла, містила ще якийсь третій непізнаваний вимір. Якраз його і йшлося поетові розбудити, оспалу байдужість витіснити волею до життя. Й оскільки Т. Шевченко добре усвідомлював підневільне становище людності краю, то відродження міряв тільки національним поступом – *розуму й чину*. Реалізуючи свій талант, митець утверджував українське буття – словом, сюжетом, самоідентифікацією» [1, с.131].

Поезія Тараса Шевченка відіграла непересічну роль у поширенні і прищепленні по всьому українському етнічному просторові єдиної назви «Україна» та етноніму «українець». Палка, жертвна, глибока та щира любов поета до вимріяної ним України («*Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу, / Що проклену святого Бога, / За неї душу погублю!*») («Сон» («Гори мої високі!...»)), запалила серця Шевченкового народу мрією про Україну і зробила її об'єктом загального прагнення. У глибини майбутнього посилав він свої непорушні заповіді синам свого

народу, і серед цих заповітів перший і останній: *«Свою Україну любіть, / Любіть її... во время люте, / В остатню тяжкую минуту / За неї Господа моліть»*.

Він один побачив у пригніченій та упокореній Малоросійській губернії вільну Україну: *«Незрячі прозрять, а кривіє, / Мов сарна з гаю, помайнують. / Німим отверзуться уста; / Прорветься слово, як вода. / І дебрь-пустиня неполита, / Зцілющою водою вмита, / Прокинеться...»*.

Шевченко – творець в духовному житті України могутнього і нещадного духу національної самокритики, «національного сорому», який завжди є потребою і передумовою національного відродження. Він дійсно може вважатися батьком сучасної української нації та українського державницького проекту: «омріяна ним колись його ідеальна Україна з часом матеріалізувалася зусиллями поколінь тих, хто цю мрію підхопив і на практиці реалізував, звісно, як і все що відбувається в реальному житті – не у формі абсолютного ідеалу, непридатного для цього» [4, с. 6].

Шевченко залишив нащадкам у спадок і велике Слово – українську національну ідею (*«Возвеличу малих рабів отих німих, / Я на сторожі коло їх поставлю слово»*), і найпростішу та вичерпну формулу національної державності – *«В своїй хаті – своя правда, / І сила, і воля»*.

Поезія Шевченка не лише дала могутній початковий імпульс до формування української нації, і стала ферментом національної самосвідомості. Вона й сьогодні містить проникливі застереження щодо завтрашнього дня, постає у вражаючій формі символічного передбачення, певні результати якого ми бачимо вже тепер.

І нині він нагадує кожному з нас, як потрібно любити свій народ та свою землю, про необхідність вистояти в умовах лихоліть і скрути, бо *«Не вмирає душа наша, / Не вмирає воля»* і закликає *«Борітеся – поборете! / Вам Бог помагає! / За вас правда, за вас слава / І воля святая!»*. Це головне пророцтво Тараса Григоровича для сучасної України. Ці слова додають людям віри, наснажують переконаністю у тому, що «не довго на сім світі катом панувати», зрештою, роблять перемогу ближчою та реальною. І найголовніше – надихають діяти! Готовність до вчинку є фантастичною особливістю українського патріотизму нової історії. Він у кроках під кулями, у подвигах захисників Батьківщини, у життях, покладених на вівтар нашої незалежності і нашої любові, у волонтерстві, донатах, посильній допомозі добровільним батальйонам і нашій армії. Мільйони громадян України відчувають себе одним народом із правом бути вільними, правом обирати майбутнє, почуттям власної гідності і правом жити у власній державі.

Віру у відродження України Шевченко черпав з джерел національної світоглядної самототожності. Він пропонував йти до джерел національної ідентичності, до «своєї мудрости», яка була б наслідком гармонійного засвоєння своїх та чужих ідей: *«І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь»*. Тільки в такому врівноваженому варіанті можливе створення українського модерного суспільства. Тієї «сім'ї вольної, нової», де національні традиції підхоплюються та розвиваються згідно із найкращими сучасними досягненнями світової політологічної, соціологічної, культурологічної думки.

Лінію руху до такого типу суспільства обрав український народ. «Мусимо будувати Україну як європейськи зорієнтовану, соціально зорієнтовану національну державу українського народу, у якій має бути добре всім, але у якій мусять неухильно, послідовно підтримуватися українські національні пріоритети – у

політиці, економіці, культурі, мові. Це й буде Шевченкова Україна. Це й буде наша Україна. Слава Тарасові Шевченку! Слава Україні!» [2].

Список використаних джерел

1. Білик Г. «Кобзар» як репрезентант культурної епохи: Т. Шевченко – М. Семенко – брати Капранови. *Рідний край*. 2012. № 2. С. 131–134.
2. Виступ А. Погрібного у часі вручення йому Президентом Віктором Ющенком диплому лавреата Національної премії України ім. Т. Шевченка (9 березня 2006 р.). URL: http://www.vashchenko.lviv.ua/textes/va_j_vystup.html (дата звернення: 25.12.2023).
3. Пастух Т. Тії незримі скрижалі незримим писані пером. *Студентська газета філологічного факультету «Ярослов»* : сайт / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. URL: http://students.lnu.edu.ua/periodicals/jaroslov/archive/no_3/boritesya-poborete/ (дата звернення: 07.05.2024).
4. Реєнт О. П. Сім Шевченкових ювілеїв. *Т. Г. Шевченко крізь два століття: людина, творець, символ* : матеріали круглого столу, (Київ, 11 берез. 2014 р.) / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2014. С. 3–13.
5. Шевченко Т. Усі твори в одному томі. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 824 с.

UDC 821.161.2.09Shevchenko:[37.017:39(=161.2)]

М. М. ТКАЧУК,
ORCID: 000-0001-6456-6730
PhD in Pedagogical Science
Associate professor at the Department of
Pedagogy and Educational Management
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
e-mail: miroslava.tkachuk@gmail.com

TARAS SHEVCHENKO AS CREATOR OF UKRAINIAN NATIONAL REVIVAL

Abstract. The role of Taras Shevchenko's work in the national revival of Ukraine has been highlighted. The author emphasizes the wisdom of his profound vision, covering all time dimensions. The publication states that Taras Shevchenko can be considered the father of the modern Ukrainian nation and the Ukrainian statehood project, and his ideas form the basis of the Ukrainian national consciousness.

Keywords: Taras Shevchenko, national revival, national consciousness, patriotism, freedom, independence.

37(091)(477)-051

:82-6

О. І. ШАЛАК
ORCID ID: 0000-0002-8275-6703
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
e-mail: shalak@ukr.net

АНАТОЛІЙ СВИДНИЦЬКИЙ (1834–1871) ЯК ПЕДАГОГ: ДЖЕРЕЛА ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ БІОГРАФІЇ

Анотація. Виявити і критично оцінити якнайбільше его-документів для реконструкції життєпису письменника, фольклориста, учителя Анатолія Свидницького – найважливіша мета, що постає перед біографом, який намагається осягти його постать в історії української літератури, фольклористики та освіти. Через епістолярний діалог В. Гнилосирова та А. Свидницького, спогади учнів письменника відтворено миргородський період життя і творчості, осмислено його основні домінанти та пріоритети.

Ключові слова: Анатолій Свидницький, его-документ, реконструкція біографії, епістолярій, спогади.

Творчість Анатолія Свидницького належить до ретельно досліджуваних, таких, що постійно викликає зацікавлення літературознавців і фольклористів. Прозу, поезію, фольклорно-етнографічні нариси А. Свидницького аналізували І. Франко, М. Зеров, В. Герасименко, Н. Данюк, Н. Крутікова, М. Сиваченко, П. Хропко, О. Шалак та ін. Утім, окремі аспекти біографії письменника, фольклориста і педагога досі залишаються вивченими недостатньо. Миргородський період у житті А. Свидницького – хоч і не тривалий у часі (1860–1862), але продуктивний, визначальний у становленні письменника, у формуванні його методологічних засад як педагога.

В Інституті рукопису НБУВ зберігається лист українського публіциста, доглядача могили Т. Шевченка, педагога Василя Гнилосирова до А. Свидницького. Цей лист засвідчує не тільки історію розвитку недільних і повітових шкіл в Україні, а й важливість проблеми методології викладання, до якої свого часу вдавався А. Свидницький, будучи учителем повітової школи в Миргороді. У цьому листі його метод названо «добрячим», а його засади викладання такими, що викликали зацікавлення: «Якь що можно, мій голубе, напишіть вь чімь сила и що ёму до чого й якь? Я теж працюю тутечка на цій стежці, у казенній повітовій школі...» [2, арк. 1]. Лист містить і розповідь про красномовний факт допомоги недільній школі в Охтирці: В. Гнилосиров разом із друзями організував вечорниці, читали Т. Шевченка, П. Гулака-Артемівського, О. Стороженка і зібрали у такий спосіб для школи 50 крб.

Історик, літературознавець Гнат Житецький опублікував відповідь А. Свидницького, який про свою методику зауважив: «...я більшь учу на практиці, а учебникъ тільки стає на підмогу» [3, с. 96]. Письменник також згадав про допомогу недільній школі у Миргороді і про те, що збирається упорядковувати «письмовницю» (граматику) «для наших» [3, с. 96]. Для цього адресант з'ясовував у свого листовного візаві окремі теоретичні питання, уточнював термінологію [3, с. 96]. Не закінчивши університету Св. Володимира через брак грошей, А. Свидницький змушений був скласти іспити на посаду вчителя російської словесності, але при цьому беззастережно обстоював право навчатися рідною мовою.

Із листовного діалогу з В. Гнилосировим постає безпросвітність становища А. Свидницького: тяжка письменницька та педагогічна праця і відсутність публікацій. До часопису «Основа» він надіслав статті «Вимова наша українська и потреби нашего орфографования», «Мысли по поводу predstoyashchey reformy po

Min[isterst]vu Narod[nogo] Prosv[yeshcheni]ya», фольклорно-етнографічні нариси «Злий дух», «Відьми, чарівниці й опирі», «Народні оповідання» і роман «Люборацькі». З редакції «Основи», де раніше письменника радо публікували, ніхто не озвався.

До его-документів, які висвітлюють педагогічну діяльність А. Свидницького та миргородський етап у його біографії, належать і спогади його учнів І. Зубковського і А. Богачевського, які змалювали образ учителя як з погляду дитини, так і з погляду дорослого, що актуалізує свої «місця пам'яті»: запам'яталися запрошення додому, чай з бубликами, розповіді про недільні школи. Інтелігентний, ерудований А. Свидницький зачудовано розказував учням, що він у Миргороді оселився в тій господі, де колись зупинявся Т. Шевченко [1, с. 153].

У споминах висвітлено історію Миргородської недільної школи, де А. Свидницький та інші вчителі намагалися не обмежуватися тільки Законом Божим, арифметикою та російською і старослов'янською мовами. Учням викладали ази географії, історії України, українського красномов'я письменства. Щоб допомогти недільній школі матеріально, А. Свидницький організував літературні вечори, де читати Г. Квітку-Основ'яненка, Т. Шевченка, Ф. Шиллера і збирали кошти для навчальних потреб. Ці ж кошти використовували і на створення громадської бібліотеки, ініціатором заснування якої теж став А. Свидницький. Книжкові фонди цієї бібліотеки лягли в основу сучасної Миргородської міської бібліотеки. На навчальному процесі недільних шкіл позначалася відсутність спеціальних підручників і нової методики, тому А. Свидницький збирався упорядкувати і видати не тільки граматику української мови, а й підручники з арифметики та географії. І хоч не все вдалося втілити в життя, проте педагогічна діяльність А. Свидницького, його педагогічні ідеї, що знайшли відображення в прозі, «дають право стверджувати, що в особі Свидницького маємо одного з передових педагогів-демократів, близьких за своїми поглядами до М. Пирогова, К. Ушинського...» [4, с. 25].

Отже, епістолярій А. Свидницького та спогади про нього стали основними джерелами відтворення миргородського періоду його життєпису, саме ці его-документи стали основою реконструкції біографії письменника і педагога, документально засвідчили як його письменницькі й фольклористичні плани й здобутки, так і педагогічні задуми й звершення, спробу методологічно змінити викладання, створивши недільну школу, систематизувавши знання завдяки рукописним посібникам і підручникам, що їх упорядковував для видання.

Список використаних джерел

1. Зубковський І., Богачевський А. Анатоль Свидницький у Миргороді : (із згадок його учнів). *Література* : збірник. Київ, 1928. Зб. 1. С. 152–158.
2. Лист В. Гнилосирова до А. Свидницького (1862) // *Інститут рукопису НБУВ*. Ф. 3. Од. зб. 4074. 1 арк.
3. Лист і вірші Свидницького / передм. Іг. П. Житецького. *Україна*. 1924. Кн. 4. С. 93–98.
4. Хропко П. П. Анатолій Свидницький. *Роман, оповідання, нариси* / Анатолій Свидницький. Київ, 1985. С. 5–26.

O. I. SHALAK
ORCID ID: 0000-0002-8275-6703
Candidate of Philology, senior researcher
Institute of Biographical Studies
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
e-mail: shalak@ukr.net

ANATOLIY SVYDNYTSKYI (1834-1871) AS A PEDAGOGUE: SOURCES FOR BIOGRAPHY RECONSTRUCTION

Abstract. The Myrhorod period of the writer's life and creativity has been recreated through the epistolary dialogue of V. Hnylosyrov and A. Svydnytskyi and the memories of the writer's students; the main dominants and priorities have been explained.

Keywords: Anatoliy Svydnytskyi, ego-document, biography reconstruction, epistolary, memories.

37(091)(477)-051

С. М. ШЕВЧЕНКО
ORCID ID: 0000-0002-0432-8893
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
e-mail: shevchenko_s_n@ukr.net

ОСВІТНІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ПОГЛЯДИ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Анотація. Розкрито освітні та філософсько-освітні погляди Юрія Федьковича. Встановлено актуальність та історико-педагогічну значущість просвітницько-педагогічної діяльності Ю. Федьковича у розвитку освіти в Україні. Доведено, що письменник прагнув реорганізувати наявну в той час на Буковині відсталу систему освіти відповідно до потреб української нації, намагався застосовувати філософсько-освітні погляди та вимоги передової педагогічної думки.

Ключові слова: Юрій Федькович, освітні та філософсько-освітні погляди, педагогічна, науково-просвітницька діяльність, українська національна школа, рідна мова, освіта, національна систему виховання.

Юрій Федькович, український письменник і педагогічний діяч, послідовник ідей Т. Шевченка. Народився майбутній учений на Буковині. Працював шкільним інспектором Вижницького повіту, домашнім учителем, створював підручники для початкової школи, писав науково-популярні книги для народу. Учений розробив план реорганізації системи освіти на Буковині, обстоював рівноправну освіту для чоловіків і жінок.

В 1861 р. була здійснена перша публікація українських творів поета – опубліковано в брошурі «Slovo na slovo do redaktora «Slova», газеті «Слово». На початку 1862 р. у Львові вийшла перша збірка віршів «Поезії Іосифа Федьковича», підготовлена Б. Дідицьким, яка принесла йому широке визнання. Згодом «Поезії Іосифа Федьковича» в тижневику «Вечерниці» – оповідання «Люба-згуба» (1862), «Серце не навчити» (1863), «Поезії Юрія Городенчука-Федьковича» (1867– 868 рр. у 3-х вип.); рукописи для дітей «Календарик» і «Буквар» (1870), де письменник боровся за національні інтереси свого народу.

Ю. Федькович педагогічну діяльність розпочав шкільним інспектором Вижницького повіту (1869), в якому на той час було 7 народних шкіл, ще 7 з'явилося в перший рік його інспекторської роботи (1869–1876). Протягом першого року роботи він підготував співаник (1870) і отримав дозвіл від Крайової Шкільної Ради запровадити його в народні школи. Просвітницька робота діяча була різноманітна. Брав участь у виданнях «Мета», «Нива», «Правда», редактор «Просвіти» (1872–1873), підготовка освітніх книжечок для народу, співпраця у часописі «Буковина» (1885), висвітлення стану освіти на Буковині та поради щодо його покращення. Він був одним з перших в українській літературі, хто переклав німецьку класику («Лісовий цар» Гете, «Полонинський стрілець» Шіллера, «Лорелея» Гейне, «Проклін співця» Уланда, Шекспіра п'єси «Гамлет», «Макбет»; казки братів Грімм «Пастушка гусей», «Тернова рожечка», «Хоробрий кравчик» і Гауса «Розповідь про малого Мука», («Місяці-королі»)), переробив твори братів Грімм («Гологорожечка»), Г. К. Андерсена («Підмінче»); вірші «Рекрут», «Святий вечір», «Ой вийду я з хати», «Співанка» та ін.

Зі свідчення сучасників у спогадах: «як Федькович обняв інспекторат, то в Вижницькім повіті було тоді всего-на-всього сім народних шкіл, а то в Путилові, Дихтинци, Розтоках, Іспасі, Бергометі, Лукавци і Мігові. Під час его інспекторства отворено школу в Вижниці, а внаслідок нового поділу шкільних повітів прибули до Вижницького ще народні школи в Руськім Банилові, дві в Вашківцях, відтак Карапчівська, Заміска і Вилавецька. Цікавий і стиль, яким Федькович написав свої справоздання і взагалі всі реферати, се не був сухий бюрократичний, а дотепний, не раз саркастичний, котрим висказував без обиняків свої думки. Найзнаменитішим доказом того промова, яку Федькович виголосив 30 марта 1871 на закінченні повітової учительської конференції. Ся власною рукою Федьковича написана промова знайшлася в повній основі і свідчить якнайкраще про велику вагу, яку Федькович приписує народній освіті, а тим-то й народній школі, про его одушевлення для сеї справи, про його відразу до гасителів світла і до недбалих учителів, котрим висказує в терпких словах всю гірку правду, завзиваючи їх до совісної невтомимої праці.

Крім інспекційних справоздань Федьковича, цікава ще й повітова учительська конференція, що відбулася під его проводом 28–30 марта 1871 р. у Вижниці в громадській канцелярії, на котрій-то конференції Федькович порушив кілька важних для шкільництва справ, як се видно з дотичного протоколу. В конференції взяло участь 12 учителів, з них в службі нині ще лише один д. Кость Щербановський, надучитель в Лукавци, що був тоді заступником председателя, писарем визначено учителя Юрія Віцегу. На тій конференції ухвалено, щоби

шкільних дітей ділити на 8 відділів, себто після уроків шкільних, котрих було тоді й на Буковині ще 8.

Другою справою було уложення наукового плану для однокласових шкіл. Начерк сего плану знаходиться в актах і цікавий з не одного боку. Передусім ставляє він далеко більші вимоги, як теперішній, хоч зазначає, що се є найвищі вимоги, до яких учитель яко «чесний чоловік» повинен стриміти, а хто би не мав кваліфікації до якого з предметів, мусить просити о увільнення від обов'язку викладати дотичний предмет. Для всіх предметів план приписує методику синтетичну (індуктивну), крім писання, якого належить учити після методи аналітично-синтетичної писання і читання. Годі тут подавати всі вельми цікаві подробиці сего плану, котрий у всім зраджує докладне знання новочасних раціональних дидактичних засад і практичні погляди у Федьковича. Згадаємо тільки, що Федькович жадає також «історії русинів» і науки церковно-слав'янської мови, котра починається читанням і зрозумінням молитов, які є в буквари, відтак жадає читати всіх скорочень, читання і перекладу з молитвеника і псалтирі, вибраних євангелій, апостолів, акафістів і міней», ся мова, каже Федькович, «мусить мати місце в народній школі вже тому, що вона літургічна, поминувши є її класичність і багатство форм; але в народній школі належить її трактувати лише христоматично» [1, с. 209–220].

Усвідомлюючи значення школи у боротьбі з денаціоналізацією буковинського населення, Ю. Федькович через просвітницьку роботу та вироблення нових підходів до навчального процесу в школі намагається сприяти підвищенню національної свідомості жителів Буковини. Для цього, на його думку, насамперед потрібні нові підручники, за якими діти могли б навчатися рідною мовою. І, в 1857 році створює власний україномовний «Буквар для господарських діточок на Буковині», написаний фонетичним правописом.

Ю. Федькович захищав простих людей від панської сваволі, обороняв їхні права на судових процесах, поширював освіту серед трудящих, виступав за навчання рідною мовою. Як педагог обстоював зв'язок школи з життям, господарською діяльністю, критикував церковну схоластику. Наполягав на таких методах навчання, які б розвивали і збагачували дітей. У зв'язку з цим рекомендував звуковий метод навчання грамоти. Він вимагав тих умов, де діти могли б самостійно «бачити, думати, говорити», тобто у процесі навчання виховуватись. Для цього у «Букварі...» вміщував тексти, які сприяли пробудженню в дітях допитливості та формуванню в них високих моральних якостей. Письменник у Букварі вмістив чимало своїх творів для дітей.

Твори письменника про українську родину перейняті глибоким психологізмом і синівською любов'ю до неї, переживаннями за її гірку долю в умовах колоніальної підневільності. Учений писав про життя гуцулів, але тематика творів загальнолюдська, загальноукраїнська. Педагогічний доробок ученого спрямовувався на пробудження національної свідомості, відродження культури українців Буковини, становлення українського шкільництва, боротьбу за народну українську школу.

Список використаних джерел

1. Жук М. І. Видатні педагоги Буковини : метод. посіб. Чернівці, 2008. 80 с.

2. Федькович О. Ю. Писання Осипа Юрія Федьковича : в 4 т. Т. 1. 1-ше повне і критичне вид. Львів : З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1902. 501 с.

3. Шевченко С. М. Просвітницька й педагогічна діяльність Юрія Федьковича (1834–1888) чи Миттєвості сьогодення... *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 3. С. 472–481. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3\(17\)-472-481](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3(17)-472-481).

UDC 37(091)(477)-051Fedkovych

S. M. SHEVCHENKO

ORCID ID: 0000-0002-0432-8893

*Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Senior Researcher Institute for Pedagogy
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
e-mail: shevchenko_s_n@ukr.net*

EDUCATIONAL AND PHILOSOPHICAL-EDUCATIONAL VIEWS OF YURIY FEDKOVYCH

Abstract. The educational and philosophical-educational views of Yuriy Fedkovych have been revealed. The relevance and historical-pedagogical significance of Yu. Fedkovych's

educational and pedagogical activities for the development of education in Ukraine has been stated. The publication proves that the writer sought to reorganize the retarded educational system existing at that time in Bukovyna in accordance with the needs of the Ukrainian nation and the requirements of advanced pedagogical thought.

Keywords: Yuriy Fedkovych, educational and philosophical-educational views, pedagogical, scientific and educational activities, Ukrainian national school, native language, education, national education system.

УДК 37(091)(477)-051Волошин:[37.035:172.15]

Н. О. ЯКОБЧУК

ORCID ID: 0000-0003-2679-2643

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
e-mail: n_yakobchuk@ukr.net*

АВГУСТИН ВОЛОШИН: ЖИТТЯ ЯК ПРИКЛАД ПАТРІОТИЗМУ

Анотація. Проаналізовано ключові етапи життя та напрями громадсько-просвітницької та політичної діяльності А. Волошина. Визначено роль ученого в українському національному русі першої половини ХХ ст. та його внесок у національне відродження Закарпаття.

Ключові слова: А. Волошин, педагогіка, національне відродження, державотворення, громадянська позиція

У когорті видатних представників українського національного руху першої половини ХХ ст. непересічне місце посідає багатогранна особистість – Августин Іванович Волошин, що присвятив життя та працю Україні, і передусім національному відродженню Закарпаття. Педагог, релігійний, громадський діяч, письменник, політик, він реалізував себе у найрізноманітніших сферах громадського-культурного життя краю та розбудові його державності. Написав та видав понад 50 праць з педагогіки, дидактики, психології, соціального виховання, логіки, підручників для шкіл з українською мовою викладання, а також сотні публіцистичних та наукових статей, присвячених актуальним проблемам економічного, громадського, культурного та релігійного життя Закарпаття.

Від 1990-х років життєвий шлях та громадсько-політична діяльність А. Волошина є об'єктом наукових студій українських учених (М. Вегеш, Б. Ступарик С. Віднянський, Т. Беднаржова, О. Мишанич, М. Кляп та ін.) [1; 2; 4]. Його громадській та державницькій діяльності присвячено статті у довідкових виданнях та документальні кінофільми [3; 4].

Життя Августина Волошина є гідним зразком для наслідування, прикладом сили духу та патріотизму. Працюючи на різних посадах, він завжди обстоював права та інтереси закарпатців, сприяв їхній консолідації та формуванню національної самосвідомості.

Народився майбутній педагог та державник 17 березня 1874 р. у с. Келечин на Закарпатті в родині греко-католицького священника. Світогляд та патріотична громадська позиція А. Волошина сформувалися під впливом родини, де панували українські звичаї і традиції. Батько прищепив йому любов до рідної мови та народу, високоморальні християнські цінності. Закінчивши Ужгородську гімназію, юнак обрав шлях священника, тому продовжив навчання на теологічному факультеті Будапештського університету та Ужгородській богословській академії. Згодом поєднав релігійну та педагогічну діяльність, адже був переконаний, що тільки школа може виховати патріотичні почуття людини. Упродовж 1917–1938 рр. А. Волошин працював викладачем, а згодом директором Ужгородської учительської семінарії, паралельно викладав педагогіку в Ужгородській духовній семінарії, очолював Педагогічне товариство Підкарпатської Русі і видавав єдину україномовну газету Закарпаття «Свобода». У 1920–1930-х роках під керівництвом А. Волошина було виховано цілу плеяду національно свідомих освітніх кадрів, які долучилися до українського національного відродження Закарпаття. Від 1920 р., будучи ініціатором створення та головою товариства «Просвіта» в м. Ужгород, він утілював в життя ідеї національно-патріотичного виховання молоді, формування національної системи освіти, поширення україномовної книги, передусім шкільних підручників. Августин Волошин був переконаний, що потрібно дбати, щоб «народ був культурний, тоді він буде і матеріально щасливіший» [3].

Значну частину життя учений присвятив журналістській діяльності. Він: редактор газети «Наука», засновник та дописувач тижневика та щоденної газети «Русин», член редакцій часописів «Українське слово», «Підкарпатська Русь», наукового збірника товариства «Просвіта» в Ужгороді, релігійного журналу «Благовістник». Як один із засновників товариства «Унію» (діяло до 1938 р.), що мало власну друкарню та крамницю, долучився до видання українських книг, підручників, брошур для народу.

А. Волошин був щедрим меценатом та благодійником. У 1906 р. разом із професором теології О. Микитою організував Ужгородський сиротинець і від 1910 р. очолював його управу. У 1933 р. подружжя Волошиних подарувало власний будинок для цієї установи та опікувалося 22 вихованцями закладу. Відтоді заклад почав називатися «Свята родина».

Суспільно-політичні реалії Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст. сприяли тому, що А. Волошин долучився до процесу державотворення краю, підтримуючи демократичні ініціативи уряду Чехословаччини. Упродовж 1925–1929 рр. він був депутатом Чехословацького парламенту. У жовтні 1938 р. увійшов до складу автономного уряду Підкарпатської Русі, а згодом був обраний його головою, розпочавши розбудову української автономії Закарпаття у складі демократичної Чехословацької республіки. У листопаді 1938 р. уряд А. Волошина приймає закон про запровадження української мови як офіційної, сприяє розбудові промисловості, торгівлі, транспорту, провадить українізацію освіти, книговидавництва, діловодства та державних установ. Для захисту території Закарпаття формуються загони парамілітарної організації «Карпатська Січ» на чолі з Д. Кліпмушем.

У лютому 1939 р. учений став депутатом І Сойму (парламенту) Карпатської України, а 15 березня, його обрали президентом новопроголошеної незалежної держави на Закарпатті – Карпатської України. Карпатська Україна не змогла спинити угорський наступ і захистити свою незалежність. Після окупації Закарпаття угорськими військами А. Волошин емігрував до Праги, де продовжував громадсько-педагогічну діяльність до травня 1945 року.

Надзвичайно об'ємною та багатогранною є творча спадщина педагога, характерна особливість якої – національно-патріотичне спрямування та християнські цінності. Досі не втратили актуальності його підручники («Мала читанка», «Азбука», «Практична граматики», «Наука о числах») та наукові праці («Історія педагогіки для вчительських семінарій», «О соціальному вихованню», «Педагогічна психологія», «Методика народно-шкільного навчання», «Педагогічна методологія. Методологія навчання», «Педагогіка і дидактика для учительських семінарій»). Педагогічні студії переважають у творчому доробку А. Волошина. «Все своє життя я працював як педагог» – зазначав він, наголошуючи, що саме зі шкільної лави розпочинається формування людини-громадянина. Школа має розвивати в учнів любов і натхненність до рідної мови, інтересів і культури народу. Тому учений докладав зусиль для творення української школи на національних засадах та доводив, що за своїм рівнем вона має відповідати світовим стандартам, щоб українці приєдналися до спільноти цивілізованих націй світу.

В історії України А. Волошин залишився як талановитий педагог, громадський діяч та політик життя якого – приклад самовідданого служіння людям. Сучасники ученого підкреслювали його надзвичайний авторитет серед громадських та політичних кіл, виважену проукраїнську громадянську позицію, називали «батьком» національного відродження українців Закарпаття. «Вирішальні етапи його країни в його житті були в його руках безліч разів. Він мав змогу і силу керувати ними. Свою полум'яну пристрасть, увесь жар свого великого серця і всю проникливість розуму і мудрість та свій талант віддав служінню народові під Карпатами...» [1, с. 325].

Список використаних джерел

1. Басараб В., Вегеш М., Сергійчук В. Августин Волошин : нові док. і матеріали про життя і смерть президента Карпат. України. Ужгород : Говерла, 2006. 152 с.
2. Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин : монографія. Вид. 5-ге, доопр. і змін. Ужгород : РІК-У ; Київ : Ін-т історії України, 2022. 511 с.
3. Пишемо історію. Августин Волошин. *YouTube* : вебсайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LAE6-YrriwM> (дата звернення: 13.03.2024).
4. Ступарик Б. М. Волошин Августин Іванович. *Українська педагогіка в персоналіях* : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 2005. Кн. 2. С. 236–242.

UDC 37(091)(477)-051Voloshyn:[37.035:172.15]

N. O. YAKOVCHUK

ORCID ID 0000-0003-2679-2643

Candidate of Historical Sciences (Phd. D. in History),

Senior Researcher,

Department of Pedagogical Source Study and Biographistic

V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine

e-mail: n_yakovchuk@ukr.net

AUGUSTYN VOLOSHYN: LIFE AS AN EXAMPLE OF PATRIOTISM

Abstract. The key stages of Augustyn Voloshyn's life and directions of social, educational and political activity have been analyzed in article. The role of the scientist in the Ukrainian national movement of the first half of the 20th century and his contribution to the national revival of Transcarpathia have been determined.

Keywords: A. Voloshyn, pedagogy, national revival, state formation, civic position.

37.091.4.022

A. O. БАЄНКО

аспірант кафедри педагогіки та методики

викладання історії й суспільних дисциплін,

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,

м. Чернігів

e-mail: alina.mi1527@ukr.net

ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗА МЕТОДОМ МАРІЇ МОНТЕССОРІ (З ВЛАСНОГО ДОСВІДУ РОБОТИ)

Анотація: У тезах окреслено досвід діяльності деяких українських закладів дошкільної освіти (на базі власного досвіду автора) за методом Монтессорі. Схарактеризовано ключові проблеми в роботі садочків Монтессорі в Україні. Зазначено особливість та основні принципи методу Марії Монтессорі.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти України, Монтессорі садок, українська культура, метод Монтессорі, педагогічна система.

Марія Монтессорі – видатна педагог кінця XIX – початку XX століття, яка найбільш змістовно та глибоко розробила антрополого-педагогічну систему виховання та філософію навчання в школах та садках. Вона створила унікальну концепцію розвитку дитини від 0 до 18 років, наголошуючи на індивідуальності та обдарованості кожного. Педагогічна система характеризується впорядкованістю, відсутністю примусу, покарань та втручання в процес пізнання світу дитиною з боку дорослого. Значну увагу педагог звертає на важливість свободи та водночас дисципліни й всебічного розвитку особистості дитини.

Основними, базовими принципами методу Монтессорі є:

- підготовлене середовище;
- різновікові групи дітей;
- повага до свободи вибору;
- робочий цикл;
- підготовка дорослого до навчання й спостереження [2, с. 45-60; 3].

Метод Монтессорі вже давно набув значної популярності в зарубіжних країнах, оскільки перші заклади дошкільної освіти, які почали працювати за цією системою, були створені в Італії, Іспанії, Німеччині, США. 6 січня 1907 року в Римі розпочав роботу перший садочок Марії Монтессорі – «Дім дитини» [3]. Його вихованцями переважно стали діти з бідних робітничих районів міста. Тут видатна педагог розробила власні матеріали для ефективного розвитку дітей через самостійну діяльність, активність та дослідження навколишнього світу. Після цього Марія продовжувала поширювати свою філософію виховання й навчання, що стало поштовхом для створення все більшої кількості закладів освіти за методом Монтессорі. Вже через 10 років тільки в США налічувалось понад 100 освітніх закладів Монтессорі.

Наразі заклади дошкільної освіти, що здійснюють свою діяльність за методом Марії Монтессорі, можна знайти в більшості європейських, і не тільки, країн, позаяк він є інтернаціональним та визнаним у багатьох культурах і вважається ефективним шляхом у процесі розвитку та формування здорової особистості дитини. В українському освітньому середовищі погляди італійської педагога значної популярності набули 20–30-х рр. XX ст. Проте перша школа Монтессорі розпочала свою роботу аж у 1992 років в Києві [2].

Станом на 2024 р. заклади дошкільної освіти Монтессорі є в понад 15 областях України, більшість з них мають приватну форму власності, оскільки, щоб підготувати середовище, забезпечити необхідними матеріалами та професійними кадрами, необхідно вкладення чималих коштів [3]. Нині це можливо лише за підтримки амбіційних, ініціативних та ідейних підприємців.

Класичні державні заклади дошкільної освіти України в своїй роботі прагнуть використовувати деякі принципи або ж навчальні матеріали з Монтессорі методу. Однак, часто це супроводжується некоректними діями та недоцільним матеріалом, що обирається для занять. Для цього, насамперед, потрібен педагог із освітою Монтессорі та спеціально підготовлене середовище, а також ретельно підібрана відповідна матеріальна база. Застосування будь-якого посібника з мережі Інтернет з назвою «Ігри Монтессорі» або ж «Розвиваючі матеріали Монтессорі» – недоречно.

Українські садочки Монтесорі мають характерний методу розподіл на класи: інфант – діти віком до 1 року, тоддлер – 1–3 роки, дошкільний клас – 3–6 років. Кількість класів залежить від площі приміщення закладу, наявності необхідної кількості кваліфікованих спеціалістів та, звичайно, попиту серед населення конкретного міста. Так, наприклад, у Чернігові є перший та єдиний дитячий садок, який працює за методом Марії Монтесорі, й має лише два класи: тоддлер клас та дошкільний клас.

Оптимальною кількістю учнів у класах вважається 15–20 дітей. Кожна група є різновіковою, що сприяє активній взаємодії молодших дітей зі старшими, збагаченню практичного досвіду кожного з них. Діти молодшого віку мають можливість спостерігати, повторювати, просити допомоги в старших за віком товаришів, які в цей момент показують свої лідерські якості та стають авторитетом і своєрідними вчителями для них. Аналізуючи власні спостереження, можемо сказати, що часто навчання від старших дітей, які є прикладом для молодших, буває ефективнішим, ніж від педагога.

Приміщення садочку Монтесорі в Україні, так само, як і в зарубіжних країнах, має традиційний розподіл на навчальні зони: зона навичок практичного життя, зона сенсорики, зона математики, зона мовного розвитку, зона космосу (природа і культура). У кожній з них представлено для роботи відповідні до методу навчальні матеріали, які є в одному екземплярі, що зумовлює ситуації, коли хтось із дітей працює з ним, а інші мають почекати, щоб його отримати. Так вони виховують у собі вміння чекати, повагу до дій та праці іншого, а також усвідомлюють цінність матеріалу, бо він один, а це означає, що час роботи з ним – важливий. Так дитина взаємодіє з матеріалом зосереджено й усвідомлено.

Матеріали, які використовують заклади дошкільної освіти, що працюють за основними принципами вказаної вище педагогічної системи, є дійсно унікальними й особливим, кожен з них має своє призначення й ціль у процесі навчання. На жаль, значна частина їх виробництва сконцентрована в межах території країни-агресора, тому нині складно знайти правильні та якісні матеріали для облаштування класів. Проте, варто зазначити, що українські майстри (на базі деяких садочків є навіть майстерні) зараз активно виготовляють Монтесорі матеріали й вивчають нюанси зі створення їх класичних зразків.

Уплив української культури на діяльність садочків Монтесорі можна помітити безпосередньо в самих класах. У багатьох закладах можна помітити не тільки полиці з класичними матеріалами Монтесорі, але й місце, де зосереджено всю любов та шану до рідної країни – український куточок. Українські педагоги, навчаючи й виховуючи дітей за методом італійки, не забувають прищеплювати їм необхідні знання з історії та культури України.

Характерною ознакою для деяких дитячих садків є наявність додаткових, студійних занять окрім роботи в середовищі Монтесорі. Так, у закладі Монтесорі в Чернігові, навчальною програмою передбачені заняття з англійської мови, музичного мистецтва, хореографії та фізичного розвитку дитини. Важливо, що під час їх проведення, кваліфіковані педагоги застосовують частково принципи методу [1].

Таким чином, заклади дошкільної освіти за методом Марії Монтесорі є досить розповсюдженими на території України. Із кожним роком попит на них

зростає. Приватна форма їх власності, унікальні, дорогі матеріали, висококваліфіковані педагоги, зумовлюють високу вартість відвідування садочка такого типу, тому він доступний не всім категоріям населення. Дотримання ключових принципів, особливостей та законів методу Монтесорі – ключ до успішної діяльності українських закладів освіти такого формату.

Список використаних джерел

1. Позняк І. М. Гніздечко щастя та любові : бесіда з директоркою Монтесорі-садочку NIDO / спілкувалась Людмила Дядюшко. *Gorod.cn.ua* : портал Чернігова. Чернігів, 2020. URL: <https://www.gorod.cn.ua/news/gorod-i-region/116764-gnizdechko-shastja-ta-lyubovi.html> (дата звернення: 10.05.2024).
2. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтесорі: теорія і технологія. Київ : Слово, 2009. 304 с.
3. Волохова А. Метод Монтесорі від А до Я: все про унікальну педагогічну систему. *MontessoriUA* : вебсайт ГО «Монтесорі Україна». Україна, 2024. URL: https://montessoriua.com/ua/metod_montessori/ (дата звернення: 10.05.2024).

UDC 37.091.4.022Montessori

A. O. BAIENKO

*PhD Student of the Department of Pedagogy
and Methods of Teaching History and Social Sciences,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»,
Chernihiv, Ukraine
e-mail: alina.mi1527@ukr.net*

EXPERIENCE OF UKRAINIAN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN USING MARIA MONTESSORI METHOD (BASED ON THE AUTHOR'S OWN WORK EXPERIENCE)

Abstract: The features and main principles of Maria Montessori's method have been mentioned in the publication. The experience of some Ukrainian preschool education institutions (based on the author's own experience) in using the Montessori method has been outlined, the key problems in the work of Montessori kindergartens in Ukraine have been specified.

Keywords: preschool education institution of Ukraine, Montessori kindergarten, Ukrainian culture, the Montessori method, pedagogical system.

УДК 37(091)(477)-051Ченіга:[37.035:172.15]

О. А. БОЙКО

*ORCID ID: 0000-0003-4812-0813
молодший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
e-mail: adas@ukr.net*

ЯКІВ ЧЕПІГА (1875–1938) ПРО РІДНУ МОВУ – ЖИВИЛЬНИЙ ҐРУНТ ДЛЯ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНЦЯ-ПАТРІОТА

Анотація. Розкрито значення доробку Я. Ф. Чепіги – видатного українського педагога, громадського діяча, українізатора шкільництва. Показано його відданість українській національній ідеї. Аргументовано актуальність наукової спадщини Я. Ф. Чепіги для виховання сучасного українця-патріота.

Ключові слова: Яків Чепіга, українська мова, національне виховання, реформа, українізація.

Історіографічне вивчення проблеми свідчить, що життя та творча спадщина відомого українського педагога Якова Чепіги є предметом наукових розвідок українських учених (Л. Березівська, Н. Богданець-Білокаленко та ін.) [1–6]. Для будь-якого історико-освітнього дослідження важливою є джерельна база. Варто зазначити, що для вивчення окресленого питання доцільно звернутися до навчального посібника «Чепіга (Зеленкевич) Я. Ф. Вибрані педагогічні твори» (2006, упоряд. Л. Березівська) [1].

Яків Феофанович Чепіга – видатний практик і теоретик української педагогіки, психолог, громадський діяч – народився у селі Мар’їнка на Херсонщині (тепер – Миколаївщина). По-батькові мав прізвище Зеленкевич, а по матері належав до давнього козацького роду. Природа, довкілля, родина сформували його як особистість, котра сьогодні привертає увагу не лише своїм професійним доробком, а захоплює послідовним служінням рідній культурі. Власне Яків Чепіга офірував своїм життям в ім’я націєтворення – у жовтні 1937 р. йому інкримінували причетність до антирадянської української націоналістично-терористичної організації, а 20 листопада Особлива трійка УНКВС Харківської області засудила його до 10 років заслання на території Севвостлагу, де педагог невдовзі й помер. Він не єдиний українець, який за любов до своєї Батьківщини так і лишився у Магаданській землі.

Яків Чепіга прагнув, щоб школа в Україні була українською. На його думку, діти мають зростати *«в душі нації, її мови, її історії, звичаїв, її переказів, її культури, її духовної творчості»* [1]. Був категорично проти збільшення на наших теренах кількості шкіл з російською мовою викладання. *«Спершу дитина вбирає своїми органами чуттів слова-ідеї, що мають конкретний ґрунт, вбирає їх фізіологічно, а тоді вона вже поєднує їх способом асоціації та асиміляції і утворює те складне розуміння, яке дорослі зазначають словами»* [1].

Педагог-практик – він спостерігав, як непросто дитині навчатися нерідною російською. Він доводив, що *«рідна мова у школі так само потрібна для освіти дитини, як чисте повітря і світло для нормального розвитку організму... Доброю школою ми визначаємо тільки ту, що не йде супроти дитячої природи і стежить за зовнішніми цілями народу через навчання рідною мовою»* [1].

Свої тривалі розмисли про національну освіту Яків Чепіга втілював у «Проекті української школи» (1913), у передмові до якої заважив, що навчання має бути природним, закоріненим на духовній культурі рідного народу. Він писав: *«Рідна мова – це народний скарб; у ній зібрано й сховано найцінніше, найкраще,*

найдорожче, – все що підносить людину до найвищих ступенів культурного рівня, на чім базується її поступове, моральне й культурне життя, – його минуле і його майбутнє. Мова – то праця народного духу, його жива діяльність. І через те вона стає яскравим виразом окремої людини і цілої народності» [1].

Нині, у часі нашої боротьби проти російської навали, ідеї Якова Чепіги про рідну мову як живильний ґрунт для зростання українця-патріота актуальні і потребують подальшого осмислення.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Він був одним із перших: Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938). *Вибрані педагогічні твори* : навч. посіб. / Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) ; упоряд., наук. ред. Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки АПН України. Харків, 2006. С. 9–20. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/720044/> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Березівська Л. Д. Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича) (1875–1938). *Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) – видатний педагог, психолог, громадський діяч* : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Лисиця Н. М. та ін. Київ, 2013. С. 7–16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/720060/> (дата звернення: 26.03.2024).
3. Березівська Л. Д. Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович (1875–1938). *Українська педагогіка в персоналіях* : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. Кн. 2. Київ, 2005. С. 89–99. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712355/> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : хрестоматія / упоряд. Л. Д. Березівська. Київ : Наук. світ, 2003. С. 187–189.
5. Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) – видатний педагог, психолог, громадський діяч : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Лисиця Н. М. та ін. ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Березівська Л. Д. ; наук. ред.: Рогова П. І., Пономаренко Л. О. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О. Київ : Нілан-ЛТД, 2013. 135 с.
6. Berezivska L. D. Idea of National Education of Children and Youth in Yakiv Chepiha's (1875–1938) Pedagogical Works. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2016. Vol. 4, Iss. 79. P. 7–10. URL: <http://surl.li/rydmc> (дата звернення: 26.03.2024).

UDC 37(091)(477)-051Чепіга:[37.035:172.15]

O. A. BOIKO

ORCID ID: 0000-0003-4812-0813

Junior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics
of V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: adas@ukr.net

YAKIV CHEPIGA (1875–1938) ABOUT NATIVE LANGUAGE – A NUTRIENT SOIL FOR THE GROWTH OF A UKRAINIAN PATRIOT

Abstract. The significance of the work of Ya. F. Chepiga, an outstanding Ukrainian teacher, public figure, Ukrainianizer of schooling, has been revealed. His devotion to the Ukrainian national idea has been shown. The relevance of Ya. F. Chepiga's scientific heritage for raising a modern Ukrainian patriot has been reasoned.

Keywords: Yakiv Chepiga, the Ukrainian language, national education, reform, Ukrainianization.

В. В. БОНДАРЕНКО

ORCID ID: 0000-0002-8360-156X

старший науковий співробітник

Педагогічного музею України

e-mail: v_bondarenko87@ukr.net

ВПЛИВ ЧИТАНОК ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ З ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)

Анотація. У статті проаналізовано значення читанок початку ХХ ст. у формуванні національної свідомості українських школярів. Розкрито вплив літературних творів на духовний та емоційний світ дитини. Представлено найкращі зразки навчальних підручників з читання початку ХХ ст. з колекції Педагогічного музею України.

Ключові слова: читанки, художні твори, підручники, національно-патріотичне виховання, Педагогічний музей України.

Читанка – перший після букваря підручник для самостійного читання учнів початкової школи. Художні тексти безпосередньо впливають на дитину: збагачують її духовний світ, виховують, прищеплюють загальнолюдські цінності [2].

У різні історичні періоди, незважаючи на численні заборони та утиски, українські педагоги й культурно-освітні діячі створювали якісні читанки для дітей. У фондах Педагогічного музею України зберігається колекція, яка налічує 116 одиниць. Це підручники українських авторів, видані в Україні від початку ХХ ст. – до початку ХХІ ст. Найдавніше з них видання – це «Руска читанка» А. Крушельницького (Львів, 1913) [2].

Особливо цінними в музейній збірці, з огляду на жанрово-тематичне наповнення, є видані на початку ХХ ст.: «Наша рідна мова. Перша читанка» М. Грінченко (1918, Київ); «Ясні зорі. Читанка для другого і третього років шкіл початкових» М. Рудинського (1918, Полтава); «Рідні колоски. Читанка для молодших класів гімназії» О. Стешенко (1918, Київ); «Рідна школа» С. Черкасенка (1919, Київ); «Читанка. Перша книжка після граматики з малюнками» Т. Лубенця (1922, Київ, 8-ме вид.) [2]. В усіх чітко простежується мета – сформувати національно-патріотичну свідомість українських школярів.

Так, наприклад, у книжці М. Грінченко «Наша рідна мова. Перша читанка» (1918, Київ) вміщено твори фольклору: загадки, казки, колядки, веснянки; твори про батьківщину, рідний край: «Україна» В. Самійленка, «Рідний край» Б. Грінченка, «Київ», «Дніпро» М. Грінченко. А також представлено твори відомих українських письменників – Т. Шевченка, Лесі Українки, Л. Глібова, Є. Гребінки, Я. Щоголева. Є у підручнику й описи українських традицій, звичаїв та обрядів, зокрема, традиції колядування, посівання, великодні обряди та традиційні дитячі великодні ігри. Тексти доповнюють малюнки авторства Д. Шевандіна, на яких зображено

українську природу, дітей та дорослих в українському національному вбранні, предмети українського побуту з акцентами на декоративно-ужитковому мистецтві українців. Таке смислове наповнення знайомило дитину молодшого шкільного віку з культурою й традиціями свого народу, природою рідного краю, виховувало почуття патріотизму, любові й пошани до України.

Не менш ваговою з огляду на формування в школярів національної свідомості є книжка «Рідні колоски» О. Стешенко (1918, Київ). У підручнику 158 сторінок. Це чи не найбільша читанка початку ХХ ст. Як матеріал для читання підібрано найкращі твори української літератури. Художнє оформлення теж промовисто національно-патріотичне. На сторінках бачимо українські традиційні орнаменти; малюнки та фоторепродукції художників: Т. Шевченка, В. Старицької, П. Холодного, М. Бурачека, М. Жука, О. Судомори. На обкладинці зображено дівчину в українському строї, яка притискає до грудей колосся стиглої пшениці. Позаду в стилі «петриківки» намальовано квітучі лани. Дівчина ніби уособлює Україну – край природніх щедрот, батьківщину вільних людей, які вміють ростити хліб на своїй, Богом даній землі. Таке поєднання якісного текстового та візуального матеріалу – дієвий засіб формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів.

У читанках авторства Т. Лубенця, С. Черкасенка, М. Рудинського також переважають твори, що виховують у дітей любов до рідного краю, народу, його історії та культури, пробуджують у юних читачів національну свідомість і гідність. Підручники містять тексти українського фольклору, найкращі зразки української літератури, переклади українською мовою творів класиків зарубіжної дитячої літератури.

У такий спосіб, історія українського підручникотворення засвідчує, що більшість українських читанок для молодших школярів початку ХХ ст. виразно національні, якісно укладені з методичного погляду та значною мірою відповідали інтересам української дитини [1, с. 35]

Список використаних джерел

1. Богданець-Білокаленко Н. І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки ХІХ ст. – 50-ті роки ХХ ст.): монографія. Київ : Славутич-Дельфін, 2014. 150 с.

2. Читанка: перша книга після букваря : (електрон. копії читанок ХХ ст. з фондів Пед. музею України) : віртуальна вист. / підгот. Вікторія Бондаренко. *Педагогічний музей України Національної академії педагогічних наук України* : офіц. сайт. Київ, 2024. URL: <http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/chitanka-persha-kniga-pislja-bukvarja-elektronni-kopii-chitanok-hh-st-z-fondiv-pedagogichnogo-muzeju-ukraini/> (дата звернення: 15.04.2024).

UDC 373.3.091.64:821.161.2]:373.3.035:172.15](477)"1901/1920"

V. V. BONDARENKO
ORCID ID: 0000-0002-8360-156X
Senior Research Fellow
Pedagogical Museum of Ukraine
e-mail: v_bondarenko87@ukr.net

INFLUENCE OF READERS OF EARLY 20TH CENTURY ON FORMATION OF THE UKRAINIAN SCHOOLCHILDREN'S NATIONAL CONSCIOUSNESS (BASED ON MATERIALS FROM THE FUNDS OF THE PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE)

Abstract. The article analyzes the influence of readers of early 20th century on formation of the Ukrainian schoolchildren's national consciousness. The influence of literary works on a child's spiritual and emotional world has been revealed. The best examples of reading textbooks of early 20th century, from the collection of the Pedagogical Museum of Ukraine, have been presented.

Keywords: readers, fiction works, textbooks, national-patriotic education, the Pedagogical Museum of Ukraine.

УДК 37.091.4Сухомлинський:001.891:[37.035:172.15](477)

О. В. ВИШНЯК

*молодший науковий співробітник сектору сухомлиністики
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
м. Київ
e-mail: dnpb@i.ua*

ПРО ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Анотація. У тексті виокремлено історіографію дисертаційних досліджень, присвячених питанням національно-патріотичного виховання в творчому доробку Василя Сухомлинського. Підкреслено їх важливість з огляду на актуальні проблеми сьогодення.

Ключові слова. Національно-патріотичне виховання, дисертаційне дослідження, Василь Сухомлинський.

Сьогодні в умовах невмотивованої російської агресії, війни проти України як ніколи раніше актуальною і першочерговою є необхідність патріотичного виховання дітей і молоді. Про це свідчить наказ МОН України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України». Серед основних його складників названо громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання [5].

Такі завдання спонукають шукати не лише нові засоби й методи вихованої роботи, а й звернутися до минулого, яке може надати приклади, що не втратили значення і в сучасних умовах. У цьому контексті звернемося до спадщини Василя Сухомлинського, яку досліджували протягом 50 років. Особливий інтерес викликають дисертації, присвячені різним аспектам патріотичного, громадянського, екологічного виховання, розглянуті педагогом.

У 1982 р. першу кваліфікаційну роботу на тему «Проблеми патріотичного виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» підготувала дослідниця Н. Г. Базилевич [1].

Подальше дисертаційне дослідження «Виховання громадянськості старшокласників в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» у 1985 р. провів науковець А. С. Бик [2].

«Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» (1998) – таку дисертацію першим уже за Незалежності в Україні захистив В. К. Кіндрат [3].

З огляду на нову редакцію концепції національно-патріотичного виховання, оприлюднену в 2023 р., до її структури входять і питання екологічного виховання. Привертають увагу дві дисертації, які відповідають засадам національно-патріотичного виховання, що спирається на вітчизняні народні традиції, збереження і піклування про рідну природу: Л. П. Петрук «Виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В. О. Сухомлинського» (1994) [4] та З. М. Шевців «Виховання у учнів бережливого ставлення до природи у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» (1994) [6].

У змісті цих дисертацій, поряд із розкриттям теоретичної основи розглядуваних питань, представлено і практичний складник, який пропонує і розгорнуто коментує різноманітні шляхи, заходи і методи, які застосовував педагог у своїй роботі. І молодий дослідник, а також учитель можуть запозичити для своєї діяльності певні елементи і технології.

Список використаних джерел

1. Базилевич Н. Г. Проблеми патріотичного виховання молодших школярів в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького. Київ, 1982. 16 с. Текст рос.
2. Бик А. С. Виховання громадянськості старшокласників в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / НДІ педагогіки УРСР. Київ, 1985. 24 с. Текст рос.
3. Кіндрат В. К. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1998. 18 с.
4. Петрук Л. П. Виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1994. 24 с.
5. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ МОН України від 6 черв. 2022 р. № 527. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylonovu-kontseptsiyu-patriotichnogo-vyhovannya/> (дата звернення: 02.04.2024).
6. Шевців З. М. Виховання в учнів бережливого ставлення до природи у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1994. 24 с.

UDC 37.091.4Sukhomlynskyi:001.891:[37.035:172.15](477)

O. V. VYSHNIAK

*Junior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics at*

ABOUT DISSERTATION STUDIES OF VASYL SUKHOMLYNSKYI'S HERITAGE DEALING WITH THE ISSUES OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH

Abstract. The text highlights the historiography of dissertation studies dedicated to the issues of national-patriotic education in Vasyl Sukhomlynskyi's creative output. Their importance in view of current problems has been emphasized.

Keywords: national-patriotic education, dissertation study, Vasyl Sukhomlynskyi.

УДК 37(091)(477)-051Стешенко:[37.035:172.15]

Є. Ф. ДЕМИДА
молодший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
e-mail: evgeshadem@i.ua

ІВАН СТЕШЕНКО (1873–1918) ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РЕСУРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»)

Анотація. Розкрито значення творчого доробку І. М. Стешенка – видатного українського політика, педагога, письменника, українізатора шкільництва. Показано його вірність українській національній ідеї, що сформувала І. М. Стешенка як патріота і державного діяча. Аргументовано, що електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» є ефективним засобом поширення біографічних знань задля піднесення духовної культури суспільства в умовах сучасних цивілізаційних викликів.

Ключові слова: Іван Стешенко, українська мова, національне виховання, реформа, українізація, електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу».

Одну зі сторінок ресурсу «Видатні педагоги України та світу» на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського присвячено творцеві української національної школи, педагогові й літератору І. М. Стешенку (1873–1918) (URL: <http://surl.li/dfylz>).

Іван Матвійович Стешенко – полтавець, козацького роду, походив з багатодітної сім'ї, мав добру освіту. Вільно володів французькою, німецькою, іспанською, італійською, багатьма слов'янськими мовами. Українською історією, старовиною захопився ще гімназистом.

Ця пристрасть сформувала і погляди, і долю Івана Стешенка. Він здобував освіту, коли українська мова в школах була під заборонаю. Над дітьми, які говорили українською, глузували, називаючи їхню мову «мужицькою». Але це не змінило його поглядів, він змалку усвідомив – мова впливає на самоідентифікацію людини. У

своїй студентській роботі про М. Гоголя І. Стешенко мав зухвалість зазначити: «Гоголь був би ще кращим письменником, коли б писав мовою свого народу» [1, с. 52].

Студентом він брав активну участь у політичному й суспільному житті, належав до багатьох тодішніх національних українських рухів і організацій. За це І. Стешенка кілька разів заарештовували, забороняли викладати і, зрештою, вбили у віці 45 років.

Попри ранню смерть І. Стешенко устиг зробити чимало. Наукові розвідки про творчість І. Котляревського, Т. Шевченка, Марка Вовчка та ін. українських митців, кілька праць присвятив театрові. Писав власні поезії, які з початку 90-х років XIX ст. друкував у галицьких виданнях «Зоря» та «Правда». Видав дві поетичні збірки «Хуторні сонети» (1899) та «Степові мотиви (1901), переклав українською Овідія («Метаморфози»), Ф. Шіллера («Орлеанська діва») та ін.

Але у контексті заявленої теми найперше завважимо його публіцистичний доробок з мовного і національного питань.

Протягом 1905 р. І. Стешенко надрукував низку статей, зокрема «Українофіли», «Про українську національну школу», «Історичні прорахунки і українська мова», в яких непохитно обстоював ідею національної школи. «Чому треба навчатися мови близької, але чужої, та не вчити своєї рідної? Близькість не є тотожність. Подібна підміна мов – то сурогат і фальсифікація», – писав І. Стешенко [4, с. 157].

Знакова стаття І. Стешенка «Про українську літературну мову» (1912), де автор, власне, і формулює своє ставлення до рідного слова: «У національному житті одним з найважливіших явищ є безперечно мова. Представляючи ясну одмичку і одмежовуючи часто одну націю від другої, вона стає символом національного життя. Складаючи частину народного духу, вона для багатьох стає національною святоцю» [6, с. 3].

Утверджувати і розвивати свої ідеї І. Стешенко дістав можливість у 1917–1918 рр. на посаді Генерального секретаря народної освіти Української Центральної Ради, а після проголошення незалежності УНР Четвертим Універсалом – міністра освіти у складі Ради Міністрів. У цьому статусі провадив докорінну реформу освіти, долучився до створення плану широкої українізації: укладання навчальних програм і підручників, словників, відкриття українських гімназій, підготовки україномовних педагогів.

У циркулярі «До справи українізації середньої школи» Стешенко наголошував, що історія дала українському народові шанс створити на власних теренах державу, тож українська мова має бути офіційною, урядовою, знати її – обов'язок кожного громадянина України [5, с. 111].

Згодом І. Стешенко видав циркуляр з програмою національного виховання, де окреслив завдання «виховання дітей в повазі до нового ладу на Україні, до нашого відродженого краю» [7, с. 72].

Реалізувати це завдання пропонувалося запровадженням в кожній школі української мови та українознавства за розробленими програмами. Йшлося й про позашкільне навчання – гуртки з вивчення української літератури, історії та інших предметів, українські бібліотеки, читальні, театральні шкільні вистави, літературно-вокальні вечори за найкращими творами українських письменників, лекції з

української декламації, подорожі-екскурсії до пам'ятних історичних місць, влаштування дитячих та юнацьких організацій на національному ґрунті. До циркуляра був і додаток авторства І. Стешенка – посібник «Поміч учителю в справі національного виховання учнів» [3, с. 95].

Докладніше про І. Стешенка можна дізнатися зі сторінки електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу». Матеріали в ній структуровано за рубриками: «Біографія», «Бібліографія праць І. М. Стешенка», «Бібліографія публікацій про життя та діяльність І. М. Стешенка» та ін. Більшість праць, представлених у бібліографічних рубриках, доступні у повнотекстовому форматі в інтернеті за гіперпосиланнями. Загалом згаданий ресурс як важливий складник національної електронної педагогічної біографіки є «ефективною формою поширення біографічних знань задля підвищення духовної культури суспільства в умовах глобальних цивілізаційних викликів» [2, с. 11].

Список використаних джерел

1. Александрова Г. Іван Стешенко: «Без наслідування обійтися не можна і в ньому... рятуюнок оригінального духу». *Слово і час*. 2008. № 7. С. 52–59. URL: <http://surl.li/rfuxp> (дата звернення: 05.03.2024).
2. Березівська Л. Д. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як форма представлення педагогічної біографіки в освітньо-науковому просторі. *Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 20 трав. 2022 р., Київ / НАПН України та ін. Вінниця, 2022. С. 9–11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730864/> (дата звернення: 05.03.2024).
3. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : монографія / Ін-т педагогіки АПН України. Київ : Богданова А. М., 2008. 405 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/731185/1/Monograpf_08_rec.pdf (дата звернення: 05.03.2024).
4. Сойко І. М. Питання національної мови в науковій спадщині Івана Стешенка. *Наука і освіта*. 2009. № 10. С. 157–160. URL: <http://surl.li/rfuyq> (дата звернення: 05.03.2024).
5. Стешенко І. До справи українізації середньої школи : циркуляр. *Вільна Українська школа* 1917. № 2 (жовт.). С. 111–112. URL: <http://surl.li/rfuzw> (дата звернення: 05.03.2024).
6. Стешенко І. Про українську літературну мову. Київ : Друк. 1-ї Київ. Друк. Спілки, 1912. 36 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=802> (дата звернення: 05.03.2024).
7. Стешенко І. Циркуляр до директорів середніх шкіл всіх відомств та інспекторів вищих початкових, торгових та інших шкіл України. *Вільна Українська школа*. 1918. № 5/6 (січ. – лют.). С. 72–73. URL: <http://surl.li/rfvaw> (дата звернення: 05.03.2024).

UDC 37(091)(477)-051Steshenko:[37.035:172.15]

YE. F. DEMYDA

*Junior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics at
V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: evgeshadem@i.ua*

IVAN STESHENKO (1873-1918) ON THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A TOOL OF NATIONAL EDUCATION (BASED ON RESOURCE MATERIALS «OUTSTANDING EDUCATORS OF UKRAINE AND THE WORLD»)

Abstract. The significance of the creative output of I. M. Steshenko, an outstanding Ukrainian politician, educator, writer, and Ukrainianizer of school education, has been revealed. It shows his loyalty to the Ukrainian language and literature, which became the

cornerstone of I. M. Steshenko's formation as a patriot and statesman. It has been argued that the electronic resource «Outstanding Educators of Ukraine and the World» is an effective means of disseminating biographical knowledge in order to raise the spiritual culture of society in the conditions of modern civilizational challenges.

Keywords: Ivan Steshenko, the Ukrainian language, national education, reform, Ukrainianization, electronic resource «Outstanding Educators of Ukraine and the World».

УДК 004.774:37(091)(100+477)-051:[37.035:172.15](477)

Т. М. ДЕРЕВ'ЯНКО

ORCID ID: 0000-0003-3980-7584

молодший науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

e-mail: t.derevyanko@ukr.net

РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО РЕСУРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ» У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Анотація. Представлено електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», що функціонує на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Коротко висвітлено його наповнення та особливості як галузевого цифрового ресурсу. Аргументовано роль ресурсу в національно-патріотичному вихованні дітей та молоді.

Ключові слова: електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу», ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, педагогічна біографіка, національно-патріотичне виховання.

Питання національно-патріотичного виховання дітей і молоді в незалежній Україні завжди було актуальним, особливо – тепер. Одним із засобів, що має значний потенціал і може стати в пригоді для формування національно-патріотичної свідомості юних українців, є електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» (<https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/>) Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України. Він функціонує й розвивається на порталі установи (<https://dnpb.gov.ua/ua/>).

Історіографічний пошук дає підстави стверджувати, що до вивчення цього ресурсу зверталися такі науковці, як Л. Д. Березівська, Є. Ф. Демида, Т. М. Дерев'янко, О. П. Міхно, Т. С. Павленко, Л. О. Пономаренко, П. І. Рогова, С. М. Хопта, Н. О. Якобчук та ін. У їхніх публікаціях висвітлено історію створення, структуру та зміст цифрового ресурсу [1; 2; 4]; порушено методологічні й прикладні проблеми його наповнення [2; 6]; розкрито окремі персоналії, представлені в межах цього проєкту [5].

За понад 15 років аналізований ресурс завдяки зусиллям наукових співробітників, що його формують, інтегрував відомості про більш як 80 знаних педагогів та освітніх діячів України і світу різних історичних періодів. Причому опублікована інформація постійно оновлюється та доповнюється.

Так, електронний ресурс репрезентує біографію та творчий доробок корифеїв національної освіти – Х. Д. Алчевської, Б. Д. Грінченка, М. М. Грінченко, М. П. Драгоманова, Г. С. Костюка, А. С. Макаренка, С. Ф. Русової, О. Я. Савченко, Г. С. Сковороди, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського та багатьох інших. Крім того, серед його персоналій є ті, які довгий час були невідомі широкому загалу й несправедливо забуті через русифікаційну політику спочатку імперської, а потім і радянської влади. Зокрема, мова йде про В. Ф. Дурдуківського, Б. С. Манжоса, О. Ф. Музиченка, Я. Ф. Чепігу.

Важливо, що кожна сторінка ресурсу, присвячена тій чи іншій особистості, містить не лише біографічні матеріали, а й бібліографію творів діяча, бібліографію публікацій, в яких проаналізовано його життя та напрацювання, повнотекстові документи, фотогалерею й відомості про вшанування пам'яті (у разі наявності). Тобто в одному місці сконцентровано великий обсяг різноаспектної інформації про педагога, що дає змогу всебічно ознайомитися з персоналією, її поглядами й переконаннями. У цьому полягає унікальність аналізованого галузевого ресурсу, його вагомий внесок у розвиток цифрової педагогічної біографіки, ресурсу, який допомагає крізь призму наукових біографій системно простежувати розвиток освіти й педагогічної думки, зокрема на теренах України та сприяє відновленню національної педагогічної пам'яті [6].

Як слушно зазначає Л. Д. Березівська, «педагогічна біографіка є носієм національно-патріотичної свідомості» [3, с. 28]. Саме тому матеріали електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» можуть стати в пригоді вчителям та викладачам різних ланок освіти для репрезентації життя, ідей і подвижницької праці, часто в складних суспільно-політичних умовах, під час утисків та репресій, відомих педагогів. Адже їхні долі, стійкість громадянської позиції й вболівання за майбутнє своєї Батьківщини є прикладами для сучасних дітей і молоді, які допоможуть формувати в них національно-патріотичні почуття, любов до рідної країни та її народу, а отже, ця інформація має бути залучена до освітнього процесу закладів середньої й вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як основа професійної підготовки педагогів. *Освіта для миру* : зб. наук. пр. учасників VIII Укр.-пол. / Пол.-укр. наук. форуму (8–10 жовт. 2019 р.) : у 2 т. / МОН України та ін. Київ ; Переяслав-Хмельницький, 2019. Т. 2. С. 222–228. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717478/> (дата звернення: 21.03.2024).

2. Березівська Л. Д. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як форма представлення педагогічної біографіки в освітньо-науковому просторі. *Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 20 трав. 2022 р., Київ / НАПН України та ін. Вінниця, 2022. С. 9–11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730864/> (дата звернення: 21.03.2024).

3. Березівська Л. Д. Педагогічна біографіка України як носій національно-патріотичної свідомості: діалог поколінь. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах*

воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання : зб. тез методол. семінару, 6 квіт. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки. Івано-Франківськ, 2023. С. 26–28. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735035/> (дата звернення: 21.03.2024).

4. Березівська Л. Д., Дерев'янка Т. М. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» й онлайн-проект «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри». *Вісн. НАПН України*. 2020. Т. 2, № 1. С. 1–3 (розд. паг.). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-4>.

5. Березівська Л. Д., Павленко Т. С. Сторінка «Олександра Яківна Савченко (1942–2020)» цифрового ресурсу «Видатні педагоги України та світу» як форма поширення педагогічної спадщини в освітньо-науковому просторі. *Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану* : зб. матеріалів II Міжнар. пед. читань пам'яті О. Я. Савченко, 3 листоп. 2022 р., Київ / НАПН України та ін. Київ, 2022. С. 20–24. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/733651/> (дата звернення: 21.03.2024).

6. Berezivska L. D., Pinchuk O. P., Hopta S. M., Demyda Y. F., Sereda K. V. Creation of information and bibliographic resource «Outstanding educators of Ukraine and the world» and its influence on the development of digital humanities. *Inform. Technologies and Learning Tools*. 2022. Vol. 87, no. 1. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4825>.

UDC 004.774:37(091)(100+477)-051]:[37.035:172.15](477)

T. M. DEREVIANKO

ORCID ID: 0000-0003-3980-7584

Junior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics
at V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: t.derevyanko@ukr.net

THE ROLE OF THE ELECTRONIC INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC RESOURCE «OUTSTANDING EDUCATORS OF UKRAINE AND THE WORLD» IN THE NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH

Abstract. The electronic informational and bibliographic resource «Outstanding Educators of Ukraine and the World» that functions on the portal of V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine, has been presented. Its content and features, as a branch digital resource, have been briefly highlighted. The role of the resource in the national and patriotic education of children and youth has been argued.

Keywords: Electronic resource «Outstanding Educators of Ukraine and the World», V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine, pedagogical biography, national and patriotic education.

УДК 929:37]:004.774.6:[37.035:172.15](477)

Т. О. ЗОЛОТАРЕНКО

ORCID ID: 0000-0002-7533-4676

молодший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
e-mail: zolotarekotetiana@ukr.net

БІОГРАФІЧНІ ОНЛАЙН-ПРОЄКТИ: ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Анотація. У публікації обґрунтовано роль біографічних on-line проєктів у контексті впливу на національно-патріотичне виховання. Зокрема, висвітлено внесок двох on-line проєктів: «Педагоги України: Пам'ятаємо, шануємо!» та «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри». Їхні матеріали розроблені та публікуються на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Як підсумок, окреслено перспективні напрями дослідження, пов'язані з біографічними on-line проєктами та їхнім впливом на громадянську компетентність загалом.

Ключові слова: біографічні on-line проєкти, національно-патріотичне виховання, Україна.

Біографічні on-line ресурси – це платформи, які спеціалізуються на створенні та розповсюдженні інформації про життя та досягнення різних персоналій. Вони можуть відрізнятися як за формою, та і за змістом. Зокрема вирізняють:

– Біографічні веб-сайти. Це сайти, які присвячені конкретній особі або групі людей. Зазвичай містять докладні описи життя, кар'єри, досягнень, фотографії, відео та інші матеріали, що стосуються цієї конкретної особи.

– Блоги та соціальні мережі. Іноді люди ведуть свої власні блоги або профілі в соціальних мережах, де вони розповідають про своє життя, події та досягнення.

– Інтерактивні проєкти. Це можуть бути веб-сайти або додатки, які допомагають користувачам досліджувати біографії різних осіб через інтерактивні візуалізації, аудіо або відео матеріали, тестування та інше. Прикладом таких сайтів є інформаційно-бібліографічні ресурси «Видатні педагоги України та світу» [1], «Педагоги-новатори України» [5] та «Видатні бібліотекознавці» [3], які розробили та наповнили працівники Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ).

– Проєкти з Вікіпедії та інших подібних відкритих джерел. Вони спеціалізуються на створенні або покращенні біографічних статей на основі відкритих джерел та пропонують користувачам необмежений доступ до матеріалів.

Однак, незважаючи на різноманітність, усі вони можуть бути корисними у процесі вивчення життєвого шляху та діяльності відомих особистостей, для навчальних цілей або просто для задоволення цікавості про життя і досягнення інших людей.

Ґрунтовний доробок у питаннях on-line проєктів як засобу популяризації інформації про педагогів та їхнього надбання представлено у працях Л. Березівської, О. Міхна, О. Пінчук та ін. [2; 4; 6; 7].

«Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо» – це on-line проєкт, який розробляє відділ педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ. Головна мета проєкту – вшанування педагогів України, чий внесок у розвиток освіти та виховання – вагомий. Цей проєкт містить різноманітні матеріали про відомих освітян, їхні досягнення, методичні рекомендації та матеріали для вчителів. Ресурс створено для того, щоб нагадати про важливу роль педагогів у формуванні майбутнього країни та надихнути на подальші досягнення в освіті.

Проєкт «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри» також розробляє відділ педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ. Основна його мета – вшанування та висвітлення внеску видатних педагогів-ювілярів, та визначення їхніх досягнень в галузі освіти. Проект поширює інформацію про вчителів, директорів шкіл, методистів та інших освітян, які протягом життя віддано працювали на благо освіти та плекали нові покоління.

Названі проекти для національно-патріотичного виховання важливі з декількох причин. По-перше, пошановано пам'ять відомих педагогів, які прислужилися розвитку освіти і культури в Україні. Це сприяє формуванню національної свідомості та гордості за свою країну. По-друге, вивчення досягнень видатних колег надихає молоде покоління вчителів на власний поступ. Це додає патріотизму, згуртовує, активізує освітянську громадськість. По-третє, використання методичних рекомендацій та матеріалів уславлених педагогів підвищує якість сучасного навчального процесу та й освіти загалом.

Отже, проекти «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо» та «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри» відіграють важливу роль у вихованні патріотичних почуттів та формуванні національної ідентичності серед молодого покоління. Перспективними вважаємо дослідження пов'язані з аналізом впливу on-line проектів на формування окремих складників громадянської компетентності, зокрема на когнітивний, ціннісний та діяльнісно-процесуальний аспекти.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Онлайн-проекти як форма поширення педагогічного біографічного знання в освітньо-науковому просторі. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2022. С. 424–426. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349> (дата звернення: 18.03.2024).
2. Березівська Л. Д., Деревянко Т. М. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» й онлайн-проект «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри». *Вісн. НАПН України*. 2020. Т. 2, № 1. С. 1–3 (розд. паг.). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-4>.
3. Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу : інформ.-бібліогр. ресурс / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського* : офіц. сайт. Київ, 2009–2024. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-bibliotekoznavtsi/> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Видатні педагоги України та світу : електрон. інформ.-бібліогр. ресурс / наук. керівник Л. Д. Березівська ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського* : офіц. сайт. Київ, 2008–2024. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/> (дата звернення: 20.03.2024).
5. Педагоги-новатори в Україні : онлайн-проект / наук. керівник Ольга Виговська ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського* : офіц. сайт. Київ, 2024. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/pedahohy-novatory/> (дата звернення: 20.03.2024).
6. Berezivska L. D., Mikhno O. P., Pinchuk O. P. Online projects as a form of spreading pedagogical biographical knowledge in the educational and scientific space in the context of open science. *Inform. Technologies and Learning Tools*. 2023. Vol. 97, no. 5. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v97i5.5240>.
7. Berezivska L. D., Pinchuk O. P., Hopta S. M., Demyda Y. F., Sereda K. V. Creation of information and bibliographic resource «Outstanding educators of Ukraine and the world» and its

UDC 929:37]:004.774.6:[37.035:172.15](477)

T. O. ZOLOTARENKO
ORCID ID: 0000-0002-7533-4676
Junior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics at
V. O. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: zolotarenkotetiana@ukr.net

ONLINE BIOGRAPHICAL PROJECTS: IMPACT ON NATIONAL AND PATRIOTIC EDUCATION

Abstract. The publication substantiates the role of online biographical projects in the context of influencing national and patriotic education. In particular, the contribution of two online projects has been highlighted: «Educators of Ukraine: We Remember, We Respect!» and «We Stand on the Shoulders of Our Predecessors: Outstanding educators-jubilarians». Their materials were developed and published on the basis of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine. As a result, promising areas of research, related to online biographical projects and their impact on civic competence in general, have been outlined.

Keywords: biographical online projects, national-patriotic education, Ukraine.

УДК 378-055.2(091)(477)+61(091)(477)-051Требинська

A. П. МИРОНЕНКО
студентка V курсу
факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка
e-mail: armyronenko.fshn23m@kubg.edu.ua

ПЕРСОНАЛІЯ ОЛЕНИ ТРЕБИНСЬКОЇ (1885–1967 рр.) В КОНТЕКСТІ ОСМИСЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ЖІНКИ В УКРАЇНІ МОДЕРНОЇ ДОБИ

Анотація: Для XIX–XX ст. характерна криза традиційних цінностей і неабияка увага до інституту сім'ї та жіноцтва. Дослідників, котрі вивчають жіночу історію в деталях і персоналіях, усе більше цікавлять тогочасні зміни в усвідомленні ролі жінки в суспільстві та розширення її прав. Одним із виразних прикладів жінки нової доби є Олена Требинська.

Ключові слова: емансипація, жіноцтво модерної доби, гендерні студії, жіноча вища освіта, родина Требинських.

Модернізація економічного та соціального життя суспільства другої половини XIX ст. вплинула і на сприйняття інституту сім'ї та гендерних ролей. Старі традиції

не відповідали новим соціальним потребам. Конче необхідно було переосмислити місце жінки в суспільстві, можливості її професійної реалізації. Якщо раніше одруження і створення сім'ї вважали єдиною перспективою для жінок, а їхнє існування обмежувалося побутом і материнством, то нові часи вимагали зовсім іншого. Час потребував людей прогресивних, активних, спроможних розвиватися і генерувати цікаві ідеї. Прагнучи відповідати такому запитові, жінки здобували належну інтелектуальну підготовку, вищу університетську освіту та навіть науковий ступінь. [1, с. 223] Навчання за кордоном або на Вищих жіночих курсах в Україні розширювало можливості для наукової діяльності і кар'єри, відкривало шляхи для залучення до громадських справ та до приватного підприємництва.

Аби ґрунтовніше пізнати атмосферу епохи, буття містян та формування професійно-соціальних зацікавлень жінок, ми досліджуємо документальні матеріали з біографії медицині, громадської діячки й науковиці – Олени Миколаївни Требинської (1885–1967). Требинські брали участь у культурному та суспільно-політичному житті країни: були благодійниками, проводили поетичні вечори, мали тісні контакти із тогочасними впливовими родинами. Олена Требинська – яскравий приклад жінки модерної доби, надзвичайно активна та емансипована громадянка, котра всупереч панівним стереотипам зреалізувала обрану соціально-професійну місію і залишила нащадкам значний творчий спадок. Найпалкішим її зацікавленням була медицина. Закінчивши Київську Міністерську жіночу гімназію, вона вступила на Київські вищі курси лікарів, де здобула фах лікаря. Згодом працювала медсестрою під час Першої світової війни та завідувачкою лабораторії І-го Київського туберкульозного диспансеру в Пущі-Водиці.[2, с. 1-15]. Водночас, чудово володіючи іноземними мовами, О. Требинська чимало перекладала, і поезії, і прозу, з англійської та французької. [3, с. 1-32]

Отже, зміни у суспільній свідомості спонукали жіноцтво усвідомити власні інтереси, а бажання жінок здобути вищу освіту було не примхою, але потребою мати професію, відтак – роботу і гідний заробіток, соціальний статус, особистісну незалежність. Незважаючи на обмежені можливості освіти в рідній країні, складнощі з навчанням за кордоном, жінки таки самореалізувалися у різних царинах – педагогіці, творчості, науці.

Список використаних джерел

1. Драч О. О. Велика реформа як чинник прагнень жіночої молоді Російської імперії до вищої освіти. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2011. Вип. 18. С. 223–230.
2. Требинські – українські громадські діячі (1856–1967) // Центр. держ. архів-музей літ. і мистецтв України. Ф. 91. Спр. 6.
3. Требинські – українські громадські діячі (1856–1967) // Центр. держ. архів-музей літ. і мистецтв України. Ф. 91. Спр. 34–35.

UDC 378-055.2(091)(477)+61(091)(477)-051Trebynska

A. P. MYRONENKO

5th year student

Faculty of Social and Humanities

Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University

e-mail: apmyronenko.fshn23m@kubg.edu.ua

OLENA TREBYNSKA'S PERSONALITY (1885–1967) IN THE CONTEXT OF UNDERSTANDING WOMEN'S CITIZENSHIP IN MODERN UKRAINE

Abstract: The period of the 19th–20th centuries is characterized by a crisis of traditional values; the focus of attention shifts to the institution of family and to the issue of femininity. Changes in perception of women's role in society and the expansion of their rights cause increased attention to researching women's history in detail. One of the clear examples of implementation of such changes are the women from the Trebyskyi family.

Keywords: emancipation, femininity of the modern age, gender studies, women's higher education, the Trebyskyi family.

УДК 37(091)(477)-051Мазуркевич:[37.035:172.15]

Т. С. ПАВЛЕНКО

ORCID ID: 0000-0003-3244-7897

науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

e-mail: tetana1806@gmail.com

О. Р. МАЗУРКЕВИЧ (1913–1995) ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»

Анотація. Репрезентовано науковий доробок Мазуркевича Олександра Романовича, розміщений на вебпорталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у інформаційно-бібліографічному ресурсі «Видатні педагоги України та світу». Розкрито структуру сторінки. Акцентовано увагу на працях О. Мазуркевича, в яких ідеться про утвердження рідної української мови та національного виховання.

Ключові слова: О. Р. Мазуркевич, рідна українська мова, національне виховання, електронний ресурс.

Для ефективного забезпечення користувачів інформацією про видатні українські і світові постаті у ДНПБ створено електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», який «сприяє задоволенню інформаційних потреб сфери освіти, педагогіки в історико-біографічній інформації, поглибленню знання про життя та діяльність, погляди та світоглядні цінності педагогів і освітян минулого, поширенню демократичних і гуманістичних ідей про розвиток української і зарубіжної освіти» [1, с. 10]

Реформування науково-освітнього простору спонукає до переосмислення історичного досвіду, звернення до творчого надбання відомих українських освітян, педагогів, учених, які зробили вагомий внесок у розвиток національної освіти й педагогічної думки України.

Одну із сторінок інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» присвячено українському педагогові, літературознавцю, доктору педагогічних наук, фахівцеві з методики викладання літератури, проблем літературної освіти – О. Р. Мазуркевичу (1913–1995 рр.) URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/mazurkevych-o-r/>

Олександр Романович Мазуркевич народився 9 вересня 1913 р. у с. Жабокрич Тульчинського району Вінницької області в батрацькій сім'ї. Педагогічну освіту здобув у Тульчинському педагогічному технікумі, філологічну – у Вінницькому педагогічному інституті, у 1952 р. – захистив кандидатську дисертацію, а в 1964-му – докторську на основі своєї книги «Нариси історії методики української літератури».

Усе життя вчений досліджував проблеми літературної освіти, історію української літератури.

Питання мови – пріоритетне в концепції літературної освіти науковця. Для нього вивчення української літератури в школі має спиратись на міцне підґрунтя – рідне слово. У праці «Воскресіння нетлінного, відродження заповітного» (1994) О. Мазуркевич наголошує: «У шкільній літературній освіті рідне слово – не гість, а господар, Та й не мислима література жодного народу без свого духу й тіла – слова мовою народу, який її читає, сприймає, вчить з дитинства» [4, с. 18]. Рідне слово це – потужний інструмент виховання, оскільки у слові закарбовано усю культурну спадщину народу. Вивчення рідної мови допомагає людям зберегти зв'язок зі своєю історією, традиціями та цінностями, також сприяє формуванню національної самосвідомості та патріотизму. Коли йдеться про національне виховання, то саме володіння рідною мовою і дає особистості відчуття належності до певного народу.

У цьому контексті привертає увагу праця О. Мазуркевича, «За рідне слово в рідній школі» (1995), в якій автор переосмислює методи викладання літератури, приділяючи велику увагу рідній українській мові.

Провідна роль у вивченні творчої спадщини українського народу на думку О. Мазуркевича належить етнопедагогіці, утвердженню рідного слова в системі національної освіти та виховання. Учений обґрунтовує це у праці «Воскресіння нетлінного, відродження заповітного» [4, с. 23].

За незалежної України О. Р. Мазуркевич зміг вільно висловити свої думки щодо ролі літератури в моральному вихованні молодого людини у національній школі. Розбудова національної школи в незалежній Україні, вважав учений, вимагала нового підходу до повноправного утвердження рідної української мови, відродження духовного життя, вільного розвитку багатовікової культури українського народу. Він підкреслював, що саме школа є осередком становлення і утвердження духовної основи народу, а засобом цього є рідне слово. Так, у статті «Рідне слово в концепції національної освіти» (1993) автор висвітлює боротьбу українського народу за рідне слово в рідній школі, доводить і те, що основою концепції національної школи є утвердження рідного слова [6].

Отже, детальніше про О. Мазуркевича можна дізнатися зі сторінки електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу». Представлена вебсторінка містить широкий масив різнопланової інформації (біографічної, бібліографічної, візуальної), яка дає змогу комплексно презентувати творчу

спадщину педагога, доводить співзвучність його ідей і сьгоднішніх концептуальних положень національної системи освіти, національно-громадянського виховання молодого покоління.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як форма представлення педагогічної біографіки в освітньо-науковому просторі. *Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 20 трав. 2022 р., Київ / НАПН України та ін. Вінниця, 2022. С. 9–11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730864/> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Березівська Л. Д. Мазуркевич Олександр Романович (1913–1995). *Українська педагогіка в персоналіях* : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 2005. Кн. 2 : XX століття. С. 501–507.
3. Боднар Д. Педагогічна та науково-методична спадщина О. Р. Мазуркевича в оцінці науковців. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»* : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобич, 2016. Вип. 2/34. С. 20–29. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2016_2\(34\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2016_2(34)_5) (дата звернення: 20.03.2024).
4. Мазуркевич О. Р. Воскресіння нетлінного, відродження заповітного. *Рідна шк.* 1994. № 9. С. 18–25.
5. Мазуркевич О. Р. За рідне слово в рідній школі. На шляху становлення методики української літератури. Київ ; Херсон, 1995. 207 с.
6. Мазуркевич О. Р. Рідне слово в концепції національної освіти. *Рідна шк.* 1993. № 10. С. 7–17.

UDC 37(091)(477)-051Mazurkevych:[37.035:172.15]

T. S. PAVLENKO

ORCID ID: 0000-0003-3244-7897

Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics at
V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: tetana1806@gmail.com

O. R. MAZUREVYCH'S (1913–1995) IDEAS ABOUT THE UKRAINIAN LANGUAGE AND NATIONAL EDUCATION ON PAGES OF THE ELECTRONIC RESOURCE «OUTSTANDING EDUCATORS OF UKRAINE AND THE WORLD»

Abstract. The publication highlights the scientific work of Oleksandr Romanovych Mazurkevych, posted on the web portal of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine in the information and bibliographic resource «Outstanding educators of Ukraine and the world». The structure of the page has been revealed. Attention is focused on O. Mazurkevych's works, in which the issues of establishing the native Ukrainian language and national education were considered.

Keywords: O. R. Mazurkevych, native word, native language, national education, electronic resource.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ С. М. ВАКУЛИШИНА

Анотація. Розкрито підходи до висвітлення діяльності та творчої спадщини С. М. Вакулишина – педагога, краєзнавця, одного із засновників музею історії Святошинського району м. Києва. Представлено творчий доробок відомого киянина С. М. Вакулишина у електронному каталозі Публічної бібліотеки імені Лесі Українки для дорослих м. Києва. Обґрунтовано доцільність комплексного представлення біографічної інформації про персоналію на сторінках електронного ресурсу.

Ключові слова: краєзнавство, національно-патріотичне виховання, С. Вакулишин, електронний ресурс, педагогічна біографіка.

У краєзнавчих колах відоме ім'я Сергія Миколайовича Вакулишина, як ґрунтовного дослідника та популяризатора історії Києва, його околиць, Святошинського та інших районів нашого славетного міста.

Сергій Вакулишин народився у 1958 році в Києві, в сім'ї українських інтелігентів. [3].

У 2001 році при Центрі позашкільної роботи Святошинського району міста Києва С. М. Вакулишин створив музей місцевої історії. Музей історії Святошинського району став відомим киевознавчим центром, самобутнім науково-дослідницьким та культурно-освітнім осередком, своєрідною лабораторією музейної педагогіки.

Музей історії Святошинського району входить до Асоціації музеїв технічного профілю України і тому першочергову увагу приділяє пошуку, ідентифікації, науковому обліку та оприлюдненню речей, що унаочнюють окремі сторінки розвитку людства в побутовій, виробничій та військовій сферах. Музейні надбання складають основу щорічних виставок «Ювілейні дати місцевої історії», їх вивчають слухачі МАН.

Своєрідними путівниками музейними фондами є типологічна картотека та іменний покажчик. На окремі предмети, що мають значну історико-культурну цінність, заведено картки з додатковою інформацією. Музей активно сприяє формуванню освіченої творчої особистості, компетентної в урбаністично-цивілізаційному аспекті; веде розробку науково-практичних засад музейної педагогіки; проводить оглядові і тематичні екскурсії для школярів, педагогів, молодіжних та громадських організацій.

С. М. Вакулишиним започатковано традицію проведення історико-краєзнавчих конференцій з проблематики музею: танкової, авіаційної. Введено в успішну педагогічну практику два варіанти інтерактивного спілкування (під час оглядових екскурсій): для учнів 3 – 6 класів та учнів старших вікових груп.

Статті з проблем національно-патріотичного виховання педагогічні працівники можуть використовувати на уроках із застосуванням різних педагогічних технологій. У рамках позаурочної роботи із історичного, географічного та літературного краєзнавства є корисними такі форми роботи, як проведення місцевих екскурсій, розробка і представлення проектів інформаційного, картографічного або ілюстративного спрямування [1].

Позашкільний педагог С. Вакулишин провів безліч авторських пішохідних та автобусних екскурсій, вперше в Києві організував конкурси на краще знання Києва та району. З подачі С. М. Вакулишина станція метрополітену має самобутню назву «Шулявська», а магістраль на південній околиці – Пирогівський шлях [2].

З 1979 року – як аматор, а з 1986 року – як історик-архівіст, Сергій Вакулишин на громадських засадах ґрунтовно розробляє окремі питання киевознавства. У 1988 році в клубі «Киевознавець» та на засіданні секції історії авіації дебютував з публічними доповідями [3].

У 1993–1994 рр. почав публікувати історичні розвідки на шпальтах газети «Вечірній Київ». Був консультантом з питань київської топонімії Державного науково-виробничого підприємства «Картографія», активістом міської організації Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. Василя Стуса, членом Національної спілки краєзнавців України та Асоціації дослідників голодоморів в Україні.

Протягом 2004–2008 років С. Вакулишин був відповідальним секретарем видавничого проекту, здійсненого під патронатом Володимира Мазепи – голови Святошинської РДА. Йдеться про унікальну колективну монографію «Про землю і про людей святошинських». Уперше в історії Києва видано книгу про окремий адміністративний район з фундаментальним розглядом історичних епох до 1917 року, з об'єктивним висвітленням «білих плям», з цікавими культурологічними розвідками [3, с. 7–8].

Голова Святошинського осередку (2008–2022), заступник голови (2008–2016), член президії правління (2008–2019), член правління (2008–2022) Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України.

Сергій Вакулишин – автор близько 20 книг, десятків статей у наукових збірниках, всеукраїнських часописах та безлічі лаконічних історико-краєзнавчих повідомлень у міських газетах [3, с. 9–23; 5].

Список використаних джерел

1. Вакулишин С. М. Статті з проблем національно-патріотичного виховання. Київ : Основа, 2020. 172 с.
2. Вакулишин С. М. Околиці Києва. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Київ : Основа, 2021. 292 с.
3. Сергій Миколайович Вакулишин : бібліогр. покажч. / Голов. упр. культури і мистецтв Київміськдержадмін., Публ. б-ка ім. Лесі Українки, Від. краєзнав. літ. та бібліогр. ; упоряд. Н. Б. Грищенко. Київ, 2008. 23 с. (Киевознавці). URL: <https://lukl.kyiv.ua/wp-content/uploads/2020/11/Вакулишин.pdf> (дата звернення: 11.05.2024).
4. Про землю і про людей святошинських : колект. дослідж. / авт. ідеї і керівник проекту В. Мазепа. Київ : Еліт-прес, 2008. 484 с.
5. Творчий доробок киянина С. М. Вакулишина. Публічна бібліотека імені Лесі Українки : офіц. сайт. Київ, 2024. URL: <https://lukl.kyiv.ua/na-zhadku-pro-serhiya-vakulyshyna/> (дата звернення: 11.05.2024).

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN S. M. VAKULYSHYN'S CREATIVE HERITAGE

Abstract. The publication reveals the approaches to highlighting the activities and creative heritage of S. M. Vakulyshyn – a teacher, local historian, one of the founders of the Museum of History of Svyatoshyn District in Kyiv. The creative work of the famous Kyivan S. M. Vakulyshyn is presented in the electronic catalogue of Lesya Ukrainka Public Library for adults in Kyiv. The expediency of comprehensive presentation of biographical information about personalities on the pages of the electronic resource has been substantiated.

Keywords: local history, national-patriotic education, S. Vakulyshyn, electronic resource, pedagogical biography.

УДК 37.035:172.15](477)

Ю. П. СЕРГІЙЧУК

науковий співробітник відділу навчання мов національних

меншин та зарубіжної літератури

Інституту педагогіки НАПН України,

e-mail: juliszerzgjcsuk@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ У БАГАТОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Мета формування національно патріотичного виховання підростаючого покоління у багатонаціональному середовищі включає в себе також: формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації; усвідомлення понять – Україна єдина та цілісна країна – одна нація, де віками проживають багато національностей, різні культури та віросповідання. Патріотичне виховання – це сформоване почуття патріотизму, що передбачає активний крок любові до родини, рідного краю, свого народу, його звичаїв і традицій. Робота формування національно-патріотичного виховання, заснована на концептуальній основі українського патріотизму та національної ідеї виховання готовності до захисту Батьківщини.

Ключові слова: Батьківщина; свідомість і почуття особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя; усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною

відповідальністю; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій; національна єдність; особистий приклад.

Національно-патріотичне виховання сьогодні – це не мода, а виклик сучасності, біль душі кожного свідомого українця, материнські сльози, знівечена земля, що терзається у тортурах, гуркіт гармат, новини телебачення та преси, які неможливо бачити і чути без страху, постійне відчуття неспокою та тривоги за прийдешній та завтрашній день, це молитва за долю країни, яка виривається із грудей стоголосим криком усього народу, в надії та сподіванні миру і спокою в кожному українському серці...

Формування національно-патріотичної свідомості учнів у багатомовному середовищі, це планомірна виховна діяльність, спрямована на формування почуттів: патріотизму, любові та поваги до державної та рідної мови; вільне володіння державною мовою; любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля держави, готовність її захищати. Одним із результатів діяльності на державному рівні регулювання правових, ідеологічних та новаторських поглядів на необхідність та інструменти реалізації національно-патріотичного виховання в Україні є Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Головною метою даної Концепції є формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, якого узагальнено можна назвати патріотом України, готовим до виконання громадянських і конституційних обов'язків, спадкування духовних і культурних надбань Українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності. Набуття Україною статусу незалежної держави поставило перед суспільством завдання створити ефективну систему національного виховання молоді, одним із головних напрямків якого є патріотичне виховання. З 24 лютого 2022 року ми зрозуміли, що патріотизм непідвладний часу. Це почуття робить нас добрими, гуманними, справедливими людьми, які понад усе цінують рідну землю й мову, знають і поважають символи своєї держави, шанують історію і дбають про майбутнє. Сьогоднішні учні вже здатні на патріотичні почуття. Вони хочуть миру і спокою в державі, її процвітання, бо саме це є рушійною силою майбутнього. Все частіше ми чуємо слова «діти війни», «вимушені переселенці», – ніби історія повертається, і визначаємо для себе завдання як вчителя – психологічно підтримати дитину, зміцнити її силу волі, виховати стійкі моральні якості. Система формування національно-патріотичного виховання потребує нових підходів, матеріально-технічного забезпечення, використання інноваційних методів і форм роботи з учнями. Тільки шляхом освіти і практичних дій, на прикладах минулих поколінь і сучасних героїчних сторінок історії можна виховати патріота, де провідну роль грає вчитель, який пам'ятає, що проблема патріотичного виховання виникла в основному після Другої Світової війни, коли тодішня влада: хотіла витерти з нашої пам'яті: нашу мову, літературу, нашу спільну історію, наші традиції, наші віросповідання, але це завдяки – до мови, до поваги, до любові до нашої спільної землі, де ми народились, це не вийшло. Разом з цим, війна ще триває, тому в основі її вирішення – відродження національної культури, фундаментом якої являються усталені народні традиції та звичаї, що вироблені

народом впродовж усього історико-культурного розвитку; формування національної свідомості та самосвідомості, тобто праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину. Саме на Закарпатті плекання національної свідомості й самосвідомості, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів починається з раннього дитинства, та триває впродовж усього життя, головною метою якого у багатомовному середовищі є: набуття школярами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової, екологічної культури. Сьогодні перед суспільством і школою стоїть проблема розвитку особистості свідомого українського громадянина, який поєднує в собі національні риси та самобутність українського народу, для цього необхідна: розробка системи його реалізації, повинна перейти від загальних декларацій в площину практичних дій на кожному робочому місці, і в першу чергу – у школі. При цьому головними концептуальними ідеями національно-патріотичного виховання сьогодні є український патріотизм та національна ідея: Україна для всіх національностей – єдина країна, наша Батьківщина, наша рідна земля та вона – багатомовна, усвідомляти, що ми одна нація, у нас одні пріоритети – захищати наші землі, пізнати наші культури, поважати один одного та допомагати, що є частиною національного патріотизму. В освітньому процесі це здійснюється у чотирьох формах: як навчальний предмет; як міжпредметна форма діяльності в рамках освітянського простору; організація позакласної та позашкільної діяльності (виховання); як організація шкільного життя, що сприяє демократичній поведінці; єдність здорової національної ідеї та патріотизму визначає систему патріотичного виховання. Мета цієї системи формування національного патріотичного виховання в умовах багатонаціональної держави це – створення соціально-педагогічного середовища духовно-морального розвитку й виховання школярів, що сприятиме становленню високоморального, відповідального, творчого, ініціативного, компетентного громадянина, захисника своєї Держави. Досвід підтверджує, що головною домінантою у формуванні національно-патріотичної свідомості у багатомовному середовищі є реалізацію системного і цілеспрямованого комплексу заходів, сприяти вихованню патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу.

UDC 37.035:172.15](477)

Yu. P. SERHIYCHUK
*researcher of the Department
of Teaching National Minority Languages
and Foreign Literature of the Institute of Pedagogy
of the NAES of Ukraine
e-mail: juliszergijcsuk@gmail.com*

FORMATION OF STUDENTS' NATIONAL-PATRIOTIC CONSCIOUSNESS IN A MULTILINGUAL ENVIRONMENT

Abstract: The purpose of forming a nationally patriotic upbringing of the younger generation in a multinational environment has been revealed. The importance of formation of a valuable attitude of an individual towards the Ukrainian people, the Motherland, the state, the nation has been stressed. Patriotic upbringing has been defined as a formed feeling of patriotism, which involves an active step of love for the family, native land, one's people, their customs and traditions.

Keywords: Motherland, consciousness, patriotic values, state symbols, hero, human rights, patriotic responsibility.

УДК 37(091)(477)-051Стельмахович:[37.035:172.15]

Х. В. СЕРЕДА

ORCID ID: 0000-0002-4510-7173

науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

e-mail: seredak83@gmail.com

ІДЕЇ ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ПРАЦЯХ МИРОСЛАВА СТЕЛЬМАХОВИЧА (1934–1998)

Анотація. У публікації розглянуто низку праць українського педагога М. Г. Стельмаховича, які висвітлюють його педагогічні ідеї та погляди на національне виховання школярів. Встановлено, що він є одним з основоположників української національної педагогіки, руху за її відродження й розвиток.

Ключові слова: М. Г. Стельмахович, педагогічна біографіка, національне виховання школярів.

Питання національно-патріотичного виховання цікавило більшість педагогів минулого й сьогодення. Висвітлено його і у працях Мирослава Гнатовича Стельмаховича (1934–1998), українського педагога, доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена АНП України, з когорти тих, хто заклав підвалини української національної педагогіки на початку 90-х років ХХ ст. Тоді одним із нагальних «відповідно до державотворчих процесів в Україні було стратегічне завдання реформування освіти: відродження і розбудова національної системи освіти» [2, с. 18]. М. Г. Стельмахович започаткував рух за відродження й розвиток автентичної української педагогіки й шкільництва на засадах національної педагогічної культури рідного народу та за вивчення українського народознавства в школі. Його роль у глибокому дослідженні української етнопедагогіки та традиційного родинного виховання – непересічна.

Як зазначає Л. Д. Березівська, «педагогічна біографіка є носієм національно-патріотичної свідомості» [1, с. 28]. Безумовно, глибоко дослідивши біографію тієї чи іншої постаті, ми зможемо зрозуміти мотиви, які зумовили становлення педагогічних та національно-патріотичних поглядів саме цієї особистості.

Справедливим це твердження є й для осмислення ідей про національне виховання, закладених у працях М. Г. Стельмаховича.

У його науковому доробку є «...більш як 300 наукових праць (монографії, навчальні посібники, брошури і статті) з актуальних проблем педагогіки, історії української педагогіки, етнопедагогіки, українознавства, проблем теорії і практики національного виховання, методики викладання української мови у школі, української родинної педагогіки, родинознавства тощо. Він був автором і співавтором важливих у педагогічній науці концепцій: “Педагогіка народознавства” (1990), “Дошкільне виховання в Україні” (1993), “Шляхи гуманізації педагогічної науки в Україні” (1997), науковим консультантом “Концепції школи нової генерації української національної школи-родини” (1994)» тощо [3].

Навіть у часи тоталітаризму М. Г. Стельмахович пропагував концепт української національної школи, нагадував про традиції народної педагогіки, вчив поважати й використовувати віковічну мудрість рідного народу. Однак, найбільше його потенціал розкрився за часів становлення незалежності України.

Серед його праць, в яких наскрізною думкою є необхідність відродження й розвитку національної освіти і виховання, зазначимо такі: «Народна педагогіка» (1985), «Українська національна школа і народна педагогіка» (1992), «Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до XIX ст.» (1992), «Педагогіка народна і наукова» (1992), «Українське національне виховання» (1993), «Теорія і практика українського національного виховання» (1996) [4], «Сучасні проблеми національного виховання студентської молоді» (1997), «Виховний потенціал української родини» (1998) та ін.

Нині ідеї М. Г. Стельмаховича про національне виховання школярів не лише актуальні, а й набувають нового значення, потребують переосмислення та втілення в життя задля формування національної свідомості сучасних школярів.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Педагогічна біографіка України як носій національно-патріотичної свідомості: діалог поколінь. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання* : зб. тез методол. семінару, 6 квіт. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки. Івано-Франківськ, 2023. С. 26–28. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735035/> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні в умовах державотворення (початок 90-х років XX ст.) // Молодь і ринок. 2011. № 6. С. 17–21.
3. Квасниця І. Стельмахович Мирослав Гнатович (1934–1998). *Спадщина України* : вебсайт. Київ, 2024. URL: <http://www.spadshina.com/programs/tvortsi-respubliki-ukrayini.100-rokiv-derzhavnosti/stelmahovich-miroslav-gnatovich/> (дата звернення: 27.03.2024).
4. Стельмахович М. Теорія і практика українського національного виховання : посіб. для вчителів початкових кл. та студентів пед. ф-тів / Івано-Франків. обл. упр. освіти, Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. 179 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Stelmakhovych_Myroslav/Teoriia_i_praktyka_ukrainskoho_natsionalnoho_vykhovannia.pdf (дата звернення: 27.03.2024).

UDC 37(091)(477)-051Stelmakhovych:[37.035:172.15]

Kh. V. SEREDA

ORCID ID: 0000-0002-4510-7173

Researcher of the Department

IDEAS ABOUT SCHOOLCHILDREN'S NATIONAL EDUCATION IN WRITINGS OF MYROSLAV STELMAKHOVYCH (1934–1998)

Abstract. The works of the Ukrainian teacher M. G. Stelmakhovich, highlighting his pedagogical ideas and views on the national education of schoolchildren, have been highlighted in the publication. It has been established that he is one of the founders of the Ukrainian national pedagogy, the movement for its revival and development.

Keywords: M. G. Stelmakhovich, pedagogical biography, national education of schoolchildren.

УДК 37.091.4Сухомлинський:82-6:[37.035:172.15](477)

Н. В. ЧАЛА

ORCID ID: 0000-0003-4204-432X

молодший науковий співробітник

відділу педагогічного джерелознавства та біографістики

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

e-mail: Chala_tata@ukr.net

«ЛИСТИ ДО СИНА» В. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Анотація. Розкрито підходи до патріотичного виховання у творі В. Сухомлинського «Листи до сина». На прикладі розглянутої праці наголошено, що спадщина педагога не втратила актуальності й може бути використана освітянами як засіб формування патріотичних цінностей.

Ключові слова. В. Сухомлинський, листи, патріотичне виховання, громадянська позиція, любов до Батьківщини.

На сучасному етапі новітньої історії України, в умовах російсько-української війни особливу увагу варто приділяти національно-патріотичному вихованню молоді та плеканню почуття любові до Батьківщини. Освітня галузь, коли йдеться про виховання патріотичної громадянської позиції молодого покоління, має спиратися на класичні взірці, але оновлювати формати.

Спадщина В. Сухомлинського глибоко патріотична за своїм духом і змістом, дотепер актуальна завдяки прозорливості педагога та співзвучності його думок із сьогоденням. Проблема патріотичного виховання, духовного зв'язку поколінь, любові до рідного краю розкрита у багатьох педагогічних і художніх працях педагога. Не виняток і твір В. Сухомлинського «Листи до сина», який ми аналізуємо. Власне це – 22 листи-монологи [1]. Серед порушених тем – непохитність громадянської позиції, відданість та любов до рідного краю, традицій, мови; труд, пошанівок людей праці, серйозне ставлення до вибору професії; повага до жінки, відповідальність за власну сім'ю та виховання дітей.

Розмірковуюючи про витoki та природу патріотичних почуттів, автор наголошує, що «любов до Вітчизни і любов до людей – ось два стрімких потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку патріотизму. “Не забувай, – нагадує сину, – що в твоєму житті настане хвилина, коли ти маєш виявити громадянську мужність, стійкість, готовність до такого напруження всіх фізичних і духовних сил, коли з одного боку – радощі, блага, втіхи, а з іншого – нестатки, самопожертва, навіть смерть в ім’я життя і щастя людей”» [1, с. 641]. У листі розглянуто два приклади вчинків-протиставлень «Особа без імені», яка у в роки війни співпрацювала з ворогом, і 18-річний юнак, який офірував своїм життям задля інших, і чие ім’я з гордістю вимовляє не одне покоління школярів. Обидва народилися на одній землі, у сусідніх селах, але один зрадив Батьківщину, а другий загинув заради ближніх. Чому ж такі різні в них долі? Саме ці питання порушено у творі.

Педагог звертає увагу на особливу роль патріотичного виховання у духовному взаємозв’язку поколінь. Юна особистість має бачити у своєму батькові, дідові та прадідові, героїчній історії свого народу приклад для наслідування, корінь свого буття, своєї честі, гідності. В. Сухомлинський зауважує, що людину Людиною робить виховання, а не власне факт народження. І виховання саме на гідних прикладах [1, с. 644].

Ще одним наріжним каменем патріотичного виховання педагог вважає працю на рідній землі, участь дітей і молоді у створенні матеріальних та культурних цінностей, набутків задля процвітання та добробуту громади, країни, народу. Адже, перефразуючи В. Сухомлинського, якщо в молодій людини болить душа за матір і батька, за рідну землю, якщо цю землю полито трудовим потом і кров’ю героїв-захисників, на цій землі зростала її честь і гідність – вона буде справжнім патріотом і не зрадить своєї Вітчизни.

Власною долею педагог довів важливість батьківського слова, настанов, які дитина збереже та запам’ятає на все життя. На прикладі його «Листів до сина» пересвідчуємося, що спадщина В. Сухомлинського і досі актуальна, наповнена промовистими прикладами виховання патріотизму, любові до рідного краю, поваги до традицій, мови та культури, плекання культу праці, дбайливого ставлення до довкілля. Також ми вкотре впевнилися у цінності епістоляріїв та епістолярного жанру як джерела біографістики.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Листи до сина. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 3. С. 637–644.

UDC 37.091.4Sukhomlynskyi:82-6:[37.035:172.15](477)

N. V. CHALA
ORCID ID: 0000-0003-4204-432X
Junior Researcher of the Department
of Pedagogical Source Studies and Biographistics at
V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine
e-mail: Chala_tata@ukr.net

«LETTERS TO A SON» BY V. SUKHOMLYNSKYI AS A MEANS OF FORMING PATRIOTIC VALUES

Abstract. Approaches to patriotic education have been revealed in V. Sukhomlynskyi's «Letters to a Son». Using the example of the considered work, it has been emphasized that the educator's legacy has not lost its relevance and can be used by educators as a means of forming patriotic values.

Keywords: V. Sukhomlynskyi, letters, patriotic upbringing, civic position, love for the Motherland.

Відомості про авторів

Александрова Галина Андріївна, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Антонець Наталія Борисівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Басенко Аліна Олексіївна, аспірант Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка; педагог дитячого садка «Nido Montessori»

Баліка Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Белтран Галі Александра, науковий співробітник відділу геофізики Технологічного університету Дуранго (Мексика)

Бельтран-Сауседо Мартін, професор відділу юридичних наук Автономного університету Сан Луїс Потосі (Мексика)

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Богданець-Білоskalенко Наталія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Бойко Оксана Андріївна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бондаренко Вікторія Володимирівна, старший науковий співробітник Педагогічного музею України

Вишняк Оксана Вікторівна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Ворощук Оксана Дмитрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Гавриленко Тетяна Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університетум «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Герасимчук Олександр Михайлович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри педагогіки і методики викладання історії та соціогуманітарних дисциплін Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Гринь Олена Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Демида Євгенія Федорівна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Деревянко Тетяна Михайлівна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Дічек Наталія Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України

Драч Оксана Олександрівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка

Дурдас Алла Петрівна, доктор філософії, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Дутчак Інна Григорівна, кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», Чернівецька філія

Жижко Олена Анатоліївна, професор відділу гуманітарних наук Автономного університету Сакатекаса (Мексика)

Загородня Алла Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України

Зайченко Іван Васильович, доктор педагогічних наук, професор, Комунальний вищий навчальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж» імені Т. Г. Шевченка

Захарін Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України

Золотаренко Тетяна Олександрівна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Калініченко Надія Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, заслужений вчитель України, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Коляда Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кочубей Тетяна Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Кравченко Оксана Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Лемко Галина Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Любовець Надія Іванівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Марченко Наталія Петрівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Матрос Ольга Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Мироненко Анастасія Павлівна, студентка Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Міхно Олександр Петрович, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, директор Педагогічного музею України; головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Олійник Валентина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Хмельницького інституту МАУП

Павленко Тетяна Степанівна, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Патик Вікторія Василівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії і методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Петренко Інна Федорівна, доктор філософії, старший викладач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Петренко Оксана Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Плющик Оксана Валентинівна, кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Поліщук Ірина Віталіївна, доктор філософії, викладач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Пономаренко Лариса Олександрівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу науково-освітніх інформаційних ресурсів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Попик Володимир Іванович, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту біографічних досліджень

Проніков Олександр Костянтинович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Пустовіт Григорій Петрович, доктор педагогічних наук професор, професор кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Романюк Світлана Захарівна, доктор педагогічних наук професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Самойленко Марина Василівна, методист Центру позашкільної роботи Святошинського району м. Києва

Середа Христина Володимирівна, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Сухомлинська Леся Віталіївна, доктор філософії, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Сухомлинська Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Ткачук Лариса Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Ткачук Мирослава Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Ховланд Бріт Марі, професор Спеціалізованого університету VID (м. Осло, Норвегія)

Чала Наталія Володимирівна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Шалак Оксана Іванівна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Шевченко Світлана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України

Якобчук Надія Олександрівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Янченко Тамара Василівна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри педагогіки та методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Наукове видання

Педагогічна біографіка про національно-патріотичне виховання дітей і молоді: ідеї, концепції, практики

збірник матеріалів
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції
з історії освіти з міжнародною участю
(13 травня 2024 року)

Електронне видання

Редакційна колегія:

Л. Д. Березівська, д-р пед. наук, професор,
член-кореспондент НАПН України (*голова редколегії, науковий редактор*)

О. П. Міхно, д-р пед. наук, с.н.с.

Н. Б. Антоненко, канд. пед. наук, с.н.с.

О. А. Бойко (*літературний редактор*)

Є. Ф. Деміда (*бібліографічний редактор*)

Х. В. Серета (*технічний редактор*)

Дизайн обкладинки: О. Л. Гончаренко

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>